

CLARIDADE

6 euros

ECONOMÍA SOMERXIDA E PARAISOS FISCAIS

REVISTA DA FUNDACIÓN LUÍS TILVE

número 9; setembro 2010

ALCALDÍA

Pacto local polo emprego da cidade de Vigo

O pacto local polo emprego da cidade de Vigo, como ferramenta de movilización de todas as entidades e recursos dispoñibles na cidade para lograr unha maior coordinación das medidas a favor do emprego, foi asinado polas entidades e axentes sociais da cidade o 21 de xuño de 2010, tratase dun documento consensuado co cal se pretende “fomentar pactos, redes, asociacións e apoio ás iniciativas locais para o emprego e a inclusión social” intégrase no proceso de reflexión estratéxica que se está a desenvolver en Vigo nos últimos anos.

O pacto como tal e unha iniciativa activa e cooperativa de creación de emprego que ten entre os seus obxectivos fortalecer o emprego existente, fomentar a plena ocupación, identificar posibles liñas de negocio e promover o autoemprego e facilitar a inserción laboral de colectivos desfavorecidos a partir da posta en marcha de programas, proxectos e accións a nivel local.

Os axentes sociais e económicos que asinaron o documento do Pacto Local de emprego de Vigo 2009-2011, e polo tanto manifestan, deste xeito, o desexo de participar xunto ao Concello de Vigo, nos traballo para conseguir os obxectivos propostos, son :

- Asociación de Jóvenes Empresarios de Galicia (AJE-Vigo).
- Asociación Provincial de Empresarias de Pontevedra (APE-Pontevedra).
- Comisiones Obreras de Vigo (CC.OO. Vigo).
- Confederación de Empresarios de Pontevedra (CEP).
- Confederación Intersindical Galega de Vigo (CIG Vigo).
- Unión General de Trabajadores de Vigo (UGT Vigo).

O Pacto Local polo Emprego é o resultado do traballo desenvolvido polos axentes sociais e o Concello de Vigo mediante a constitución de sete (7) Comisións de Traballo Intersectoriais nas que estiveron representadas todas as entidades adheridas. A súa principal función foi a de acadar acordos sobre as accións a seguir, en relación coas materias a tratar, co obxectivo da redacción do Documento do Plan de Acción Local para o Emprego da cidade de Vigo 2009-2011, e que foron as seguintes:

- Comisión de Inserción Sociolaboral e Formación
- Comisión de Fomento da Actividade Económica e Empresarial
- Comisión de apoio aos Novos Xacementos de Emprego
- Comisión de Novas Tecnoloxías e Desenvolvemento Sostible
- Comisión de Igualdade
- Comisión de Seguridade Laboral e Ambiental
- Comisión de Difusión e Transferibilidade.

Concello de Vigo

Servizo de Promoción Económica e Emprego

Teléfono.- 986810232

Fax.- 986810262

e-mail: ofi.emprego@vigo.org

CLARIDAD

REVISTA DA FUNDACIÓN LUIS TILVE

SETEMBRO DE 2010

ECONOMÍA
SOMERXIDA E
PARAISOS FISCAIS

Consello de Dirección e Redacción:

Xesús Mosquera Sueiro, Roxelio Pérez Poza, Juan País Andrade, Domingo Barros Montáns, Emilio Garrido Moreira, Mª Xosé Rodríguez Galdo, Guillermo Pérez Agulla, José Ramón Copa Novo, Manuel Barbeitos Alcántara, Laureano Aragón Arroyo, Luis Sánchez Gala, Isidoro Gracia Plaza e Rosa María López González.

Consello Editorial:

Fernando González Laxe, Xesús Mosquera Sueiro, Roxelio Pérez Poza, José Antonio Gómez Gómez, Rosa Arcos Caamaño, Juan País Andrade.

Escriben neste número:

Ramón Núñez Gamallo, Manuel Barbeitos Alcántara, Demetrio Fernández López, Xavier Castro Rodríguez, GESTHA, Lisardo Domínguez Rodríguez, Manuel Maneiro Castro, Manuel Golpe Gómez, José Antonio Gómez Gómez, Xesús Mosquera Sueiro, Luis Baneira Gómez, Francisco Xavier Quintas Ferreño, Rosa Mª López González, Francisco X. Redondo Abal e Guillermo Pérez Agulla.

Redacción e administración:

Avenida Cruceiro da Coruña, 22-baixo
15705 Santiago de Compostela (A Coruña)
Telf.- 981 58 54 90 ; Fax- 981 56 68 30;
Correo-E: fluistilve@hotmail.com e flt89@telefonica.net;
web: <http://www.fundacionluistilve.org>

Depósito legal: C-1129/2006
ISSN: 1886-3639

Diseño e maquetación: FACTOR
Imprime: ARIGRAF

Prezo: 6 euros - subscrición anual: 15 euros
Tirada deste número: 1.000 exemplares

**OS ARTIGOS PUBLICADOS NON REFLECTEN O CRITERIO DA REVISTA,
SENON A OPINIÓN QUE OS SEUS AUTORES VERTEN NELES**

CLARIDADE

SUBSRIPCION A CLARIDADE

Condicións: A subscrición terá un custle de 15 € o ano, o que dará dereito a recibir no domicilio os 3 números anuais, mais calquera especial que sexa publicado nese tempo.

Nome e Apelidos: _____

Domicilio _____

Poboación _____ C.P.: _____

Domiciliación Bancaria

Banco / Caixa _____ Sucursal _____

Dirección _____ Poboación _____

Código Conta Cliente (CCC), 20 díxitos: _____

Sinatura,

Data: _____ de _____ de _____

Enviar a: CLARIDADE (Revista da Fundación Luis Tilve).- Avda. Cruceiro de A Coruña, nº 22, baixo. 15705 Santiago de Compostela (A Coruña).

SUMARIO

	PÁGINA
PRESENTACIÓN	7
EDITORIAL: TRÁTASE DE VONTADE E DECISIÓN POLÍTICAS	9
CRISE ECONÓMICA I ECONOMÍA SOMERXIDA: UNHA ALTERNATIVA EMPRESARIAL OU DO TRABALLADOR? <i>Ramón Núñez Gamallo</i>	13
ECONOMÍA SOMERXIDA E PARAÍSOS FISCAIS <i>Manoel Barbeitos Alcántara</i>	23
A ECONOMÍA MERGULLADA: UNHA AMEAZA CONTRA O ESTADO DE BENESTAR <i>Demetrio Fernández López</i>	31
CONTAS OPACAS, SEGREDO BANCARIO E ECONOMÍA SOMERXIDA <i>Xavier Castro Rodríguez</i>	35
ECONOMÍA SOMERXIDA E FRAUDE FISCAL <i>GESTHA. Corpo Especial de Xestión da Facenda Pública</i>	39
ECONOMÍA SOMERXIDA E TRABALLO AUTÓNOMO <i>Lisardo Domínguez Rodríguez</i>	41
FURTIVISMO Y ECONOMÍA SOMERXIDA <i>Manuel Maneiro Castro</i>	47
ECONOMÍA INFORMAL E DEREITOS LABORAIS <i>Manoel Barbeitos Alcántara</i>	51
OS GOBERNOS DEBEN COMPROMETERSE <i>Manuel Golpe Gómez</i>	59
POR UNHA SAÍDA XUSTA E EQUILIBRADA DA CRISE <i>José Antonio Gómez Gómez</i>	61

GLARIO
DADE

5

SETEMBRO 2010

	PÁGINA
A REFORMA PENDENTE DA ADMINISTRACIÓN LOCAL <i>Xesús Mosquera Sueiro</i>	65
A REFORMA DA SEGURIDADE SOCIAL E AS PENSIÓNS <i>Luis Baneira Gómez</i>	75
O DEREITO DE FOLGA E OS SERVIZOS MÍNIMOS <i>Xesús Mosquera Sueiro</i>	83
 PÁGINAS DA MEMORIA:	
A CASA DO POBO DE OURENSE <i>Francisco Xavier Quintas Ferreño</i>	87
PABLO IGLESIAS: EL PRIMER OBRERO SOCIALISTA EN EL CONGRESO DE LOS DIPUTADOS <i>Rosa Mª López González</i>	95
NOTICIA MÍNIMA DO MEU TIO-AVÓ ANTONIO PELETEIRO <i>Francisco X. Redondo Abal</i>	105
NO RECORDO: ADEUS A ROSI MARTÍNEZ <i>Roxelio Pérez Poza</i>	111
ACTIVIDADES DA FUNDACIÓN LUÍS TILVE <i>Guillermo Pérez Agulla</i>	113
LECTURAS EN TEMPOS CONFUSOS <i>Manoel Barbeitos Alcántara</i>	121

PRESENTACIÓN

Presentamos este novo número de CLARIDADE que aborda como tema central a economía somerxida e os paraísos fiscais. Unha cuestión estreitamente ligada a grave crise económica que estamos vivindo, e sen dúbida, unha das causas principais da mesma.

A pesar da súa importancia, non é fácil conseguir que falen do tema moitas das persoas que, pola súa posición e coñecementos están chamadas a facelo. Constatamos como nin os responsables da política económica da administración central, nin tampouco os da administración autonómica, nin tampouco o mundo da universidade ou da empresa, son proclives a manifestarse sobre o tema. Tampouco son todo o precisas que deberan as cifras e estatísticas oficiais, nin abundan as informacíons e reportaxes sobre a materia. Moito menos áinda podemos falar dun seguimento periódico das variables relacionadas con este importante aspecto da nosa economía.

E por elo que, con este número, queremos contribuír a

denunciar publicamente o problema, e reclamar respostas eficaces para afrontalo. Para facelo, non estamos orfos de medidas ou posibilidades técnicas, senón de vontade política. Neste senso van os traballo e reflexións que nos ofrecen os diversos expertos e profesionais que tratan o tema neste novo número de CLARIDADE.

O profesor e membro de Consello de Contas de Galicia, Ramón Núñez Gamallo, fai unha exposición precisa do problema da economía somerxida, das súas orixes e das súas consecuencias, establecendo algunas conclusíons e recomendacións de indubidable importancia. O economista e analista social, Manuel Barbeitos Alcántara, centra o seu traballo no fraude fiscal como característica básica da economía somerxida, e os paraísos fiscais como principal expoñente do problema a resolver. Pola súa parte, Demetrio Fernández López, Inspector de Traballo e Seguridade Social e actual Presidente do Consello Galego de Relacións Laborais, describe as actuacíons da Inspeción de Traballo en Galicia, e alerta sobre a amea-

---

Unha cuestión
estreitamente
ligada a
grave crise económica
que estamos vivindo, e
sen dúbida, unha das
causas principais da
mesma

---

za que o fraude supón para o Estado de Benestar. Xaime Castro Rodríguez, Diplomado en Ciencias Empresariais e bancario (que non banqueiro), trata sobre as contas opacas e o segredo bancario, unha cuestión indisolublemente unida os paraísos fiscais.

O colectivo GESTHA (Corpo Especial de Xestión da Facenda Pública), aporta datos sobre a economía somerxida e o fraude fiscal en España, propoñendo algunas medidas para corrixilo. Sobre a problemática que rodea as actividades económicas non declaradas dos traballadores autónomos, contamos coa colaboración de Lisardo Maneiro Castro, mediador de seguros e bo coñecedor da actividade e problemas dos traballadores autónomos. Pola súa parte, Manuel Maneiro Castro, Patrón Maior da Confraría de Pescadores da Poboa do Caramiñal, describenos o circuito do furtivismo no marisqueo e na pesca, sinalando algunas medidas a poñer en práctica para combatelo. Nun segundo traballo, Manuel Barbeitos Alcántara, reflexiona o mesmo tempo que denuncia, os perniciosos efectos da economía somerxida sobre os dereitos laborais e o modelo social europeo. Para rematar, un veterano sindicalista, Manuel Golpe Gómez, chama a atención no seu artigo sobre o que está sucedendo en sectores como o da construción ou cos traballadores inmigrantes, reclamando un compromiso político serio e consecuente

dos gobernos central e autonómico, a fin de evitar ou cando menos reducir o fraude existente.

E finalmente, nunha situación de crise como a que estamos vivindo, con un aumento considerable das mobilizacións obreiras e da tensión social, e con unha folga xeral convocada cando se está rematando a elaboración deste número, non podía faltar unha referencia expresa a este feito, e os motivos que levan os sindicatos UGT e CC.OO. a tomar unha decisión de tanto calado e transcendencia como esta. De elo trata o artigo de José Antonio Gómez Gómez, Secretario Xeral da Unión Xeral de Traballadores de Galicia

Na sección de “Opinión” destacamos o traballo de Xesús Mosquera Sueiro sobre a reforma pendente da administración local en Galicia, unha cuestión grave e urgente, que podería contribuír a reducir e racionalizar o gasto público moito más eficazmente que a rebaixa salarial por exemplo, pero que sen embargo segue pendente, esquecida, lamentablemente ausente e desprazada das prioridades políticas. Co traballo dun experto na materia como Luís Baneira Gómez, volvemos sobre o tema das pensións da Seguridade Social, xa tratado no número anterior, e que segue sendo actualidade polas fortísimas presións as que se ve sometido na actualidade o sistema público. Sobre o derei-

to de folga e os servicios mínimos reflexiona tamén Xesús Mosquera Sueiro con un breve artigo.

Tres historiadores colaboran nas “Páxinas da Memoria”: Xavier Quintas Ferreño con un traballo sobre a antiga Casa do Pobo de Ourense, Rosa María López González recorda a Pablo Iglesias no centenario da súa elección como primeiro obreiro socialista no Congreso dos Deputados, e Francisco Xavier Redondo Abal danos noticia do seu tío avó, Antonio Peleteiro Suárez, e da súa peripecia vital, a partir da cal nos ilustra con unha íntima reflexión sobre aqueles anos que algúns converteron en anos do medo, e hoxe outros quixeran ver esquecidos.

Nesta ocasión, a sección “No Recordo” vai dedicada a Rosi Martínez, a mestra socialista das terras de Arousa, sempre comprometida e loitadora, recentemente falecida. E tamén, como en números anteriores damos a coñecer as principais actividades da Fundación Luís Tilve o longo dos pasados meses, traballo que realiza Guillermo Pérez Agulla, Historiador e Director do Arquivo e da Biblioteca da Fundación. Como é habitual, finalizamos con un comentario sobre libros, realizado por Manuel Barbeitos Alcántara.

EDITORIAL

Trátase de vontade e decisión políticas

Defíñese tecnicamente a economía somerxida, como aquela actividade económica (productiva, comercial, financeira, etc) oculta ou que escapa o control das autoridades públicas. Pese as reticencias existentes para afrontar o problema, o certo é que constitúe hoxe por hoxe un dos principais problemas económicos e políticos, unha cuestión fundamental para superar a actual crise e recuperar a senda do crecemento e da creación de emprego.

Cando falamos de economía somerxida referímonos, non só aos traballadores autónomos ou ós pequenos empresarios que non cotizan a seguridade social, ós profesionais liberais como notarios, avogados, dentistas, etc., que non entregan factura polos seus honorarios, ós deportistas e artistas que actuando de costas os intereses do país buscan a evasión fiscal, ó

fraude fiscal e social existente en determinadas actividades do transporte, da hostelería, dos servicios persoais e domésticos, do comercio, etc. Senón e sobre todo ás grandes corporacións financeiras, ás sociedades relacionadas con actividades de carácter ilegal e como certas formas de especulación financeira, ás contas opacas, ó tráfico de drogas e de armas, ó terrorismo, á prostitución e ó tráfico de persoas, á corrupción política, etc.. O diñeiro negro subtraído de xeito fraudulento dos países nos que operan, para ser ocultado nos chamados “paraísos fiscais”.

Unha actividade que, no caso de España, acada hoxe en día unha dimensión moi relevante, pois segundo datos da Facenda, a economía somerxida equivale o 20-25% do PIB –valor superior, segundo cálculos propios, os 250.000 millóns de euros-, cifra que está moi por enriba da media dos países da UE15

Referímonos, non só aos traballadores autónomos ou ós pequenos empresarios que non cotizan a seguridade social, ou que non entregan factura polos seus honorarios, quen busca a evasión fiscal, senón ás grandes corporacións financeiras, ás sociedades relacionadas con actividades de carácter ilegal e como certas formas de especulación financeira, ás contas opacas...

Se nalgúns países como é o caso de España, o peso da economía somerxida é moi superior o resto, e porque algo funciona mal no eido administrativo

(entre o 10 e o 15%), por non falar dos países mais desenvolvidos (Austria: 1'5%; Gran Bretaña: 2%; Alemaña: 6%; Francia: 6'5%). So un país europeo, Grecia, está en niveis máis altos que España. A situación aparece como más relevante áinda no caso galego, onde a economía somerxida, segundo a mesma fonte anterior, acada un valor equivalente o 26'3% do PIB galego, unha cifra próxima ós 14.000 millóns de euros.

Cando se fala de economía somerxida o pensamento maioritario diríxese a aquelas persoas, traballadores autónomos e pequenas empresas, que non pagan a Facenda ou a Seguridade Social, actividades estas que tendo moita importancia, non son nin moito menos as más relevantes dentro da economía somerxida.

Así, o sector inmobiliario –as operacións de compra e venda de activos inmobiliarios- por si só achégase ó 30% -80.000 millóns de euros- do valor calculado para toda a economía somerxida en España. Xunto a este sector que, segundo fontes autorizadas, contribúe decisivamente a que en España exista unha cantidade inxente de diñeiro negro, non resulta desprezable a achega do sector financeiro e que se avalía nunha cantidade próxima os 60.000 millóns de euros (o 25% do valor total da economía somerxida española).

Isto significa que entre o sector inmobiliario e o sector

financeiro abranguen a máis da metade (exactamente o 55%: o 13'3% do PIB nacional) do valor calculado para toda a economía somerxida en España. Diñeiro negro que, na súa maioría, refúxiase nas contas opacas e foxe deixa os paraísos fiscais. Diñeiro negro, por outra parte, cuxo valor é equivalente á tres veces o PIB de Galicia.

Os datos anteriores dan conta da relevancia económica e, xa que logo, social da economía somerxida en España en xeral e en Galicia en particular. Calquera avaliacián obxectiva e rigorosa que se queira facer da economía somerxida, non pode esquecer a existencia dunha serie de factores, moitos deles legais, que favorecen ou facilitan a súa existencia e dos que compre dar conta.

Se nalgúns países como é o caso de España, o peso da economía somerxida é moi superior o resto, e porque algo funciona mal no eido administrativo. E dicir, hai administracións públicas que non parecen cumplir axeitadamente cos seus deberes de control e fiscalización das actividades de economía somerxida.

Mais áinda, teñen unha grande responsabilidade xa que posúen os instrumentos legais e de xestión para combater con maior eficacia o fraude. Pero non debemos esquecer que existen outras entidades relevantes, basicamente financeiras, que facilitan a exis-

tencia de diñeiro negro ó través, por exemplo, das contas opacas. O caso máis emblemático de segredo bancario é a Banca Suíza que xestionou entre 2 e 3 billóns de dólares, o 25% do diñeiro fora de control existente no mundo, e que procede de actividades fora do control público. A banca financeira estadounidense, outro exemplo de segredo bancario, contribuíu a provocar a crise financeira operando dende as Illas Caimán.

Entidades estas, que ven facilitadas as operacións de ocultación e branqueo de diñeiro negro, grazas á que existen normativas e regulamentos que permiten os movementos sen control e segredos de capitais procedentes da economía somerxida. Foron as medidas orientadas a facilitar e impulsar a liberalización financeira e a liberdade de movementos de capital -anos 70, época dos Reagan e Thatcher- as que iniciaron o desregulamento que permite que estes capitais escapen o control dos gobernos. Como é ben sabido, cinco dos maiores bancos españoles –Santander, Bilbao-Vizcaya, Popular, Sabadell e Banesto- teñen participación en sociedades domiciliadas en paraísos fiscais.

As operacións anteriores vense facilitadas pola existencia dos paraísos fiscais, lugares de refuxio dos diñeiros procedentes da economía somerxida, protexidos por institucións e países poderosos (Austria, Luxemburgo, Bélgica,

Illas Británicas, Andorra...na UE15). Segundo datos do Ministerio de Industria, no ano 2008, empresas españolas investiron en paraísos fiscais preto de 1.000 millóns de euros. O 69% das maiores empresas españolas –que cotizan no IBEX- teñen filiais neses paraísos fiscais.

Dada a relevancia e dimensión das operacións que cobren, non cabe dúbida de que se os gobernos europeos afrontaran decididamente os problemas: 1) Dos paraísos fiscais, eliminándoos; 2) Das “contas opacas”, prohibíndoas; 3) Do segredo bancario, implantando a transparencia, e 4) Da “liberdade de movementos de capital”, regulando esos movementos; o peso da economía somerxida veríase notablemente reducido co coniguiente beneficio para a economía real.

En definitiva, trátase de vontade e decisión políticas.

Crisis económica y economía sumergida: ¿Una alternativa empresarial o del trabajador?

Ramón Núñez Gamallo

Consello de Contas de Galicia

GLARÍDADÉ

13

SETEMBRO 2010

INTRODUCCIÓN

Se ha producido un rápido deterioro de la economía española que se explica por las debilidades estructurales que estaban siendo enmascaradas por la exuberancia del sector inmobiliario. Para simplificar, podemos decir que dichas debilidades se pueden sintetizar en dos: un fuerte déficit exterior, relacionado con el elevado endeudamiento y con la poca capacidad de la oferta española para reducirlo; y el muy lento crecimiento de la productividad del trabajo en España.

En este contexto de crisis, debemos enmarcar el fenómeno de la economía sumergida, ya que podemos esperar razonablemente que aumente su magnitud ante el deterioro del mercado laboral y de la fuerte restricción crediticia a la que nos vemos sometidos.

La economía sumergida, a pesar de que se trata de una noción que se comprende muy bien ya que es muy intuitiva y atractiva, es una idea que genera una fuerte controversia, por los problemas en su definición y medición, por su magnitud, por sus efectos esperados, y por las medidas que se deberían tomar.

DEFINICIÓN

La Organización Internacional del Trabajo (OIT) emplea el término "economía informal". Sin embargo, como recoge Daza (2005), no establece una definición precisa, sino que se trata de una idea que hace referencia al conjunto de actividades económicas que están insuficientemente contempladas por los sistemas formales de regulación, o que no lo están en absoluto. Estas

actividades de personas y empresas no están recogidas por la ley, por lo que se llevan a cabo al margen de ella; o no están contempladas en la práctica, es decir, que la ley no se aplica o no se cumple; o que "la propia ley no fomenta su cumplimiento por ser inadecuada, engorrosa o imponer costos excesivos".

Tenemos por tanto, una diversidad de definiciones para este fenómeno de la economía sumergida, desde aquellas que contemplan tanto las actividades legales que se ocultan como las ilegales, es decir, la diferencia entre las cifras oficiales y las reales, como recoge la Subdirección General de Estudios del Comercio Exterior (SGESE) (2000), Prado (2004), o Alañón (2005) que incluyen, con matices, actividades legales ocultas y las actividades ile-

gales. Por su parte Williams y Round (2008) se refieren a todo el trabajo no reglado, aunque no incluyen las actividades ilegales¹, al igual que Dell'Anno (2007). En cambio, Jonakim (2006) incluye todo el empleo que escapa a la regulación. Portes (1994), como elemento que lo diferencia, incluye, además del trabajo de subsistencia y el que se produce en pequeñas empresas, a las pequeñas empresas autónomas que son tecnológicamente avanzadas.

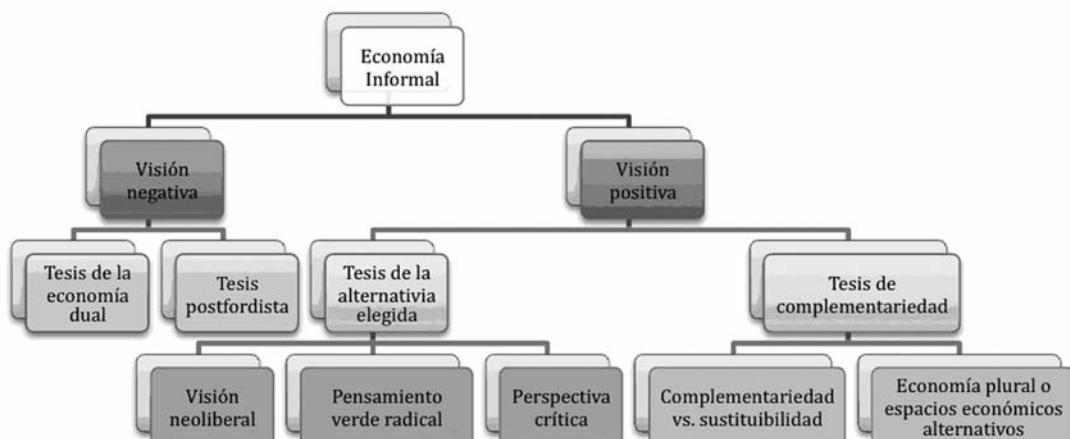
Siguiendo a Williams y Round (2008) podemos establecer dos grandes grupos explicativos de la economía sumergida de acuerdo con el siguiente gráfico:

Los enfoques con una percepción negativa son los más tradicionales y conocidos, así, para las tesis de la economía dual, la economía formal se asocia con el progreso, desarrollo, modernidad y avance. La economía informal sería un residuo precapitalista. Ambas economías serían fenómenos separados que responden a estímulos diferenciados. La economía formal al final reemplazará a la informal en un proceso de avance y modernización. Esta tesis plantea, por tanto, el paso de la economía informal a la formal de forma natural e inevitable, aunque este proceso está hoy día puesto en cuestión.

Para los partidarios de las tesis postfordistas, la econo-

mía informal es un subproducto de una economía mundial abierta y desregulada. Por un lado, el incremento del trabajo informal es un resultado directo de la búsqueda de reducción de costes por parte de los empleadores, que emplean nuevas estrategias, que incluyen el uso de empleo informal. Por otra parte, su crecimiento también se puede contemplar como un subproducto del declive del estado del bienestar con pleno empleo, en el cual se garantizaba la reproducción de los desempleados a través de la provisión pública, ahora, a través de los recortes del estado del bienestar, a través de los subsidios, principalmente, muchos trabajadores e ven abocados al empleo informal para sobrevi-

Tipologías de la economía informal

Fuente: Williams y Round (2008)

¹ Como por ejemplo, el narcotráfico, el proxenetismo, etc.

vir. Esta es, en términos generales, la postura adoptada por la OIT, cuando a través de la campaña de empleo decente propugna que los trabajadores informales se vayan integrando en la economía formal.

Frente a estas visiones que contemplan la economía informal como algo negativo, en los últimos años se han desarrollado por una parte de la comunidad académica una serie de planteamientos que la contemplan como un fenómeno positivo y dinamizador. Dentro de estas perspectivas podríamos contemplar dos grupos principales: las tesis de la alternativa elegida y las tesis de complementariedad.

Dentro de las primeras se incluye la visión más neoliberal, que percibe a los trabajadores informales como héroes frente a un Estado abusivo e intrusivo, bajo esta tesis, sin embargo, no se pretende, en principio, promocionar la eco-

nomía informal, sino reducir las regulaciones.

También podemos citar la perspectiva de lo que podemos denominar el “pensamiento verde radical”, que plantea que el actual modo de producción orientado a la exportación, es decir, la propia economía formal, no es sostenible dado su fuerte impacto en la explotación de los recursos (principalmente materias primas y medioambientales).

Finalmente podemos mencionar la perspectiva crítica (postdesarrollistas, postestructuralistas, postcapitalistas) que plantea que la economía formal lleva a las personas a pensar que no hay más alternativas, sin embargo, la economía informal demuestra que son posibles futuros con relaciones alternativas.

En cuanto a las teorías de complementariedad, plantean que ambas economías son

más complementarias que sustitutivas, y que la economía informal fortalece las desigualdades que produce la economía formal, en otras palabras, los mayores beneficiarios de la economía formal también lo son de la informal. Sin embargo, esta perspectiva, en principio positiva hacia la economía informal, puede constituir más bien una maniobra política de los que quieren desarrollar la economía informal como alternativa a la formal.

Siguiendo a Jonakin (2006), durante las décadas de los 80 y 90, la teoría y su implementación práctica pasaron desde un punto de vista estructuralista o macroeconómico a uno de orientación microeconómica, con énfasis en la teoría de la elección racional, en otras palabras, de una visión negativa hacia una positiva, a la vez que se extendió un proceso de desregulación laboral y una expansión del trabajo informal que

"demuestra" que es atractivo por razones de organización, flexibilidad laboral y como fuente de ventajas derivadas de la experiencia o de habilidades específicas e individuales.

En cuanto a las definiciones más empleadas, las que descansan sobre el autoempleo, el trabajo doméstico y los asalariados en pequeñas empresas y, las que se centran en la ausencia de regulación laboral se produce un gran solapamiento de trabajadores que se ubican normalmente en los sectores de bienes y servicios no comerciables y con tecnologías menos avanzadas.

A estas dos categorías, Portes (1994) añade una tercera, que consiste en empresas autónomas de pequeña escala tecnológicamente avanzadas. Esta es la categoría que permite precisamente la visión positiva neoliberal ya que se trata de empresas con capacidad de acumulación, expansión de mercados y de crecimiento de sus salarios. Sin embargo, en realidad, también se produce un fuerte solapamiento de este grupo con empresas de las mismas características del sector formal.

Tenemos, por tanto, dos grandes grupos de visiones que incluyen, además la superposición de distintos aspectos primordiales: en general, se destaca la evasión del marco normativo, y, en particular, la postura que pone el acento sobre el mercado de trabajo y la que lo pone sobre los aspectos fiscales.

Esta diversidad teórica se manifiesta también en los diferentes tipos de estudio que tratan de arrojar luz sobre la cuestión. Siguiendo a Prado (2004) y a Dell'Anno (2007) existen dos grandes grupos de trabajos: los que emplean métodos directos y los que emplean métodos indirectos.

Los métodos directos tienen como objetivo el estudio de aspectos concretos con el fin de ofrecer información sobre determinadas características de la economía o empleo informal, tratan de realizar una observación lo más directa posible del fenómeno para poder establecer sus causas y sus posibles consecuencias en el ámbito microeconómico, los estudios multidisciplinares tienen una importante cuota en los análisis basados en los métodos directos. La información que proporcionan suele ser de tipo cualitativo.

Los métodos indirectos, por su parte, pretenden una cuantificación global de la economía informal a través de los rastros que se observan en las estadísticas oficiales, suelen emplear datos macroeconómicos y sus resultados se presentan en términos de PIB o de empleo, se pueden dividir, a su vez, en monetarios y no monetarios.

Los enfoques monetarios se basan en que las actividades informales utilizan dinero en efectivo como medio de pago preferente, descansan sobre el supuesto de la existencia de elusión fiscal, en el que los

agentes desean tener una porción estable entre las tenencias de efectivo y el volumen de depósitos bancarios, las desviaciones de la estabilidad serían debidas a la presencia de actividades informales.

El enfoque monetario transaccional se asienta en la teoría cuantitativa del dinero, en el que se demandaría liquidez por motivos de transacción y, al mismo tiempo, permaneciendo constante su velocidad de circulación, las variaciones en la proporción entre el valor de las transacciones económicas y la renta serían atribuibles a las actividades informales.

El empleo excesivo de billetes de gran valor nominal también está correlacionado con el crecimiento de las actividades informales.

Por su parte, dentro de los métodos no monetarios distinguimos entre aquellos que analizan las discrepancias entre distintas fuentes oficiales que no pueden ser explicadas técnicamente y que son atribuidas a la economía sumergida, los que emplean indicadores de utilización de inputs físicos, entre ellos el más frecuente es el consumo de energía eléctrica y, finalmente, los métodos de determinantes múltiples, que estiman la economía informal como la variable latente de un modelo en el que las causas explicativas son la presión fiscal, la proporción de empleo público, la tasa de desempleo, el autoempleo, y sus consecuencias se aprecian en el PIB

per cápita, en la tasa de actividad y en la masa monetaria. De este tipo de trabajos destacamos los realizados por Dell'Anno (2007), Serrano y Gadea (2005) y Alañón (2005) para el caso español.

Por su parte, Williams y Round (2008) argumentan que la economía informal² presenta un elevado grado de complementariedad, y que los marcos teóricos que pretenden calificarla como algo bueno o malo son demasiado simples.

Dentro de las propuestas más recientes en el campo teórico destacamos el trabajo de Ulyssea (2010) donde presenta un modelo de dos sectores, uno formal y otro informal, que reconoce las principales características de los mercados laborales latinoamericanos.

Los resultados que obtiene indican que el tamaño del sector informal está relacionado con la magnitud de los costes de entrada en el sector formal. Estos elevados costes están asociados, además, con un bajo bienestar y poco desarrollo del mercado laboral, elevadas tasas de desempleo, elevado diferencial de salarios entre el sector formal y el informal y bajo promedio de la productividad.

Para reducir la informalidad, el refuerzo institucional puede ser una medida efectiva, pero tiene efectos adversos en la mayoría de los indi-

cadores del mercado de trabajo y del bienestar. Por el contrario, la reducción de impuestos o el incremento del seguro de desempleo tienen un pequeño impacto en la composición del empleo, afectando principalmente a la brecha entre los salarios formales y los informales.

En opinión del autor, la mejor aproximación para reducir la informalidad es la adopción de políticas que disminuyan los costes de pasar a la formalidad y generar los incentivos correctos para que tanto trabajadores como para empresas pasen al sector formal teniendo en cuenta que una parte sustancial de los costes de entrada consiste en costes burocráticos que pueden ser eliminados sin que haya un coste significativo en términos de ingresos del gobierno.

Sin embargo, Kucera y Roncolato (2008) en su estudio sobre las opciones de política económica, observan que la evidencia empírica no da soporte a la perspectiva de que la reducción, o el debilitamiento, de la normativa laboral sea una política efectiva para reducir el empleo informal a pesar de la popularidad de esta idea.

Así, parece que la vía de reducción de costes para pasar a la formalidad no parece consistir exclusivamente en el suavizado de la legislación laboral, sino que tiene que

considerar otros aspectos, por ejemplo, la Organización Internacional del Trabajo (OIT) defiende el diálogo social, entre los gobiernos, los trabajadores y los empleadores, como mecanismo para el diseño y la implementación de la política económica.

En este marco, los sindicatos son considerados, en ocasiones, hostiles (en la perspectiva insiders-outsiders) o irrelevantes frente a los intereses de los trabajadores informales. Sin embargo, Kucera y Roncolato (2008) tampoco han encontrado soporte empírico para esta teoría insider-outsider.

En un intento por sistematizar el conocimiento y la comprensión de la economía informal, desde una perspectiva esencialmente laboral, Daza (2005) en su trabajo para la OIT observa que la gran heterogeneidad y amplitud de las definiciones de sector informal más utilizadas no son operativas para la administración del trabajo; normalmente, la formalidad laboral implica el cumplimiento de una serie de reglas de derecho de orden civil, comercial, administrativo, fiscal, laboral y de seguridad social.

Es necesario distinguir categorías de trabajadores en la economía informal, especialmente entre los asalariados y los trabajadores por cuenta propia ya que su dinámica es diferente, sin olvidar que el

² En su estudio para la economía ucraniana la economía informal debería verse como la corriente principal frente a la economía formal, ya que la mayoría de la población depende de la primera.

ejercicio de derechos por parte de los trabajadores asalariados implica la formalidad laboral de los empleadores.

Se debe garantizar el cumplimiento de las disposiciones legales a través de un sistema de inspección del trabajo adecuado, en todos los sectores, para hacer realidad los derechos de los trabajadores.

Se deben extender las Políticas de Trabajo Decente en la economía informal, se debe poner más énfasis en la aplicación de los derechos o en la efectividad de la política de protección de los trabajadores antes que propiciar una política de extensión de los derechos o de extensión de la cobertura de la protección social. En el segundo caso es necesario introducir medidas legislativas, en el primero, en cambio, se trata de utilizar los mecanismos de la administración a través de unidades administrativas, programas,

procedimientos y métodos de trabajo.

Es notable el esfuerzo de la OIT por fijar posiciones que intentan ser normalizadoras en este campo, en el que con frecuencia se emplean versiones interesadas en función del fin que se pretenda obtener, situación que propicia la propia diversidad de posturas, perspectivas y visiones que se ofrecen de un fenómeno que, no debemos olvidar esto, está oculto al análisis cotidiano y oficial.

RESULTADOS PARA EL CASO ESPAÑOL Y GALICIA

Una vez puesta de manifiesto la dificultad de análisis de la economía informal o sumergida, a continuación se muestran los resultados de distintas estimaciones y estudios para las economías española y

gallega, que, en todo caso, se deben tomar como aproximaciones del tamaño de la economía oculta.

El fenómeno tiene dimensiones muy diferentes según consideremos países avanzados, donde los porcentajes suelen ser relativamente pequeños, sobre un 15 a un 25% del PIB, mientras que en muchos países en vías de desarrollo puede alcanzar el 90% del PIB.

En España el porcentaje que supone la economía informal es bastante elevado, de tal forma que estamos en el grupo de países de la OCDE con una mayor proporción, junto con Italia, Grecia, y, en menor medida, Portugal.

Así, las estimaciones para España muestran resultados diversos, como se recoge en la tabla siguiente, pero en general desde 2000 en adelante plantean una horquilla entre el 16 y el 28% del PIB español.

ESTUDIOS SOBRE LA ECONOMÍA SUMERGIDA EN ESPAÑA

AUTOR	AÑO DE REFERENCIA O PUBLICACIÓN	% / PIB	NOTAS
SGESE	2000	17-25%	Cita varios estudios.
GESTHA	2000	20,9	Estimación basada en datos fiscales
Prado	2001	17,9	Monetario
Dell'Anno y Schneider	2002	26,5	MIMIC
Alañón	2002	18,2	MIMIC
Comisión Europea	2002	22	Citados por GESTHA
Banco Mundial	2007	22,6	Citados por GESTHA
Comisión Europea	2008	27,2	Citados por GESTHA
Ministerio de Trabajo	2008	23	Citados por GESTHA
Ministerio de Trabajo	2009	16-20	Recogido en prensa
Deutsche Bank	2009	23	Recogido en Prensa
GESTHA	2009	23,3	Estimación basada en datos fiscales

Fuente: elaboración propia.

Para de Dell'Anno y Schneider (2005), la economía sumergida supuso el 26,5% del PIB en 2002, se trata de un análisis de determinantes múltiples donde la tasa de desempleo es la causa principal. En lo referente a la presión fiscal, tienen más importancia la imposición indirecta y las cotizaciones sociales que la imposición directa. También puede actuar como incentivo la combinación entre bajos ingresos e insuficientes bienes y servicios públicos.

Los autores piensan que, en el caso español, el sistema de cotizaciones a la seguridad social debería ser reformado para facilitar la flexibilidad del mercado laboral, y combatir la evasión de los impuestos indirectos, a la vez que el exceso de regulación y burocracia, que debería ser drásticamente reducido, especialmente la relativa al mercado laboral.

Alañón (2005) también emplea un análisis de determinantes múltiples y sus resultados muestran un tamaño de la economía informal menor que el resto de estudios: un 18,2% del PIB en 2002. Este autor señala que la economía sumergida produce una pérdida de ingresos para el sector público que conduce, o bien a una menor provisión de bienes públicos, o a una menor calidad de los mismos.

Es importante destacar que como una parte de la

economía sumergida se solapa con la economía formal, la política económica establece a partir de indicadores oficiales erróneos, con lo que las medidas que se establezcan no conseguirán los resultados esperados. Este resultado presenta una evidente contradicción con los resultados expuestos por Dell'Anno y Schneider (2005)

Para Alañón (2005) el principal determinante de la existencia de la economía sumergida vendrían a ser los impuestos y la regulación, especialmente la laboral, por lo que propone una reducción impositiva y una menor regulación para disminuir los costes laborales unitarios ayudarían a reducir la tasa de crecimiento de la economía sumergida.

También es destacable que la constatación de que elevadas tasas de desempleo no vienen acompañadas de incrementos en el tamaño de la economía informal en España.

Por su parte, Serrano y Gadea (2005) realizan un análisis univariante y multivariante de causalidad centrado en la relación entre la economía sumergida y el entorno institucional y encuentran una relación compleja entre algunas de las variables que se consideran habitualmente como causa o indicador de la economía sumergida: la presión fiscal, la existencia de desempleo y una mayor

---

Elevadas tasas de desempleo no vienen acompañadas de incrementos en el tamaño de la economía informal en España

---

demandas de efectivo, incluso el bajo nivel de actividad masculina en España también puede ser un factor que propicie la economía sumergida. En sus conclusiones destacan la necesidad de profundizar en la consideración de las relaciones teóricas que explican la existencia de la economía sumergida.

En el caso de Galicia, el informe de GESTHA estima que el peso de la economía sumergida en la Comunidad es del 26,3% del PIB gallego en 2009, tres puntos porcentuales por encima de la media nacional que ellos mismos estiman en el 23,3% y ocuparía el sexto puesto entre las comunidades autónomas. Se trata de una estimación basada en datos fiscales.

Sin embargo, los datos que presenta el informe de GESTHA no permite establecer una relación clara entre nivel de renta de las distintas CC.AA. y el tamaño de su propia economía sumergida, como parecen sugerir los distintos enfoques teóricos, ya que los niveles más bajos los encontramos en Madrid, Baleares y Extremadura con apenas un 19% del PIB y se trata de las dos regiones más ricas y la de menor nivel de renta del Estado Español. Si bien es cierto que las diferencias de renta entre las comunidades españolas son mucho menores que las que se producen

entre el mundo desarrollado y los países en vías de desarrollo o del tercer mundo.

CONSECUENCIAS DE LA ECONOMÍA INFORMAL

La economía sumergida produce una distorsión en la competencia que se refleja tanto en los mercados domésticos como en los internacionales, ya que incide sobre los precios de los distintos bienes y servicios y de los márgenes de los productores dado que aquellos que operen dentro de lo que se considera formalidad soportarán unos costes superiores.

El reflejo de la economía informal y la falta de equidad que conlleva supera la perspectiva sectorial para situarse también en el plano territorial, ya que en visto en términos de procesos redistributivos, aquellas regiones que tengan una mayor economía sumergida en términos relativos recibirán un mejor trato que aquellas que presenten una menor informalidad, por lo que un mejor conocimiento de los problemas que ocasiona la distribución sectorial y territorial de la economía sumergida permitirá un mejor diseño y desarrollo e implementación de la política regional.

Además, también tiene efectos individuales, aunque aquí cabe distinguir entre efectos negativos y positivos: Entre primeros encontramos que, a largo plazo, los trabajadores informales, total o parcialmente, tendrán una menor pensión de jubilación y unas peores condiciones de promoción, al tener éstos menos oportunidades de acceso a la formación continua y más dificultades para cambiar a otro trabajo. Sin embargo, en el lado positivo, a corto plazo, se incrementan los ingresos del trabajador y, en épocas duras en el mercado de laboral se consiguen unos ingresos que no serían posibles con una permanencia en la situación de parado de larga duración. Sin embargo, el trabajador logra estos aspectos positivos a costa de renunciar a buena parte de sus derechos.

Para las empresas el incentivo más claro para la ocultación, total o parcial, de la actividad económica será el beneficio esperado, que será tanto mayor cuanto más elevados sean los costes derivados del sistema impositivo o por la regulación de la actividad económica. Sin embargo, como aspecto negativo, tendrán más dificultades para consolidarse en el mercado y una debilidad financiera por su reducida capacidad de acceso a la financiación ajena³.

³Al igual que la muy baja capitalización de las empresas, cosa que es frecuente entre las SL españolas que se quedan en el mínimo legal para su constitución (3000€)

CONCLUSIONES Y RECOMENDACIONES

El fenómeno de la economía informal está presente en mayor o menor medida en todos los países del mundo. En todo caso es conveniente distinguir entre países desarrollados y países en vías de desarrollo ya que, especialmente en los primeros, se produce una erosión de los derechos adquiridos por los trabajadores en el último siglo y es donde queda más patente la crisis del estado del bienestar.

Existen dos corrientes principales en la percepción de la economía informal, una positiva que valora el voluntarismo, la complementariedad e incluso la innovación y otra negativa en la que se observa como un residuo precapitalista que necesariamente se acaba eli-

minando y otra visión que la contempla como un subproducto de la globalización.

Ésta última aproximación es la que contempla la OIT y en ella, la economía informal forma parte de las estrategias empresariales tendentes a la reducción de costes de producción, por otra parte, muchos trabajadores se ven abocados a acudir a la economía informal para poder sobrevivir. Dado que esta no es una situación deseable, la propia OIT aboga por el trabajo decente y el tránsito hacia la formalidad en las relaciones laborales.

Una cuestión destacada en los estudios analizados es que no coinciden en los resultados, no solamente en cuanto a la cuantificación de la economía informal, sino también en cuanto a las variables más determinantes, resultando contradictorios en aspectos cruciales,

como por ejemplo, la tasa de paro. Sin embargo, coinciden en que un exceso de regulación y una excesiva presión fiscal pueden favorecer el aumento de la economía informal.

Para concluir, compartimos la visión negativa de la economía informal por varias razones:

- la distorsión que supone al alterar las reglas de la competencia en los mercados de los que reducen costes por pasarse, total o parcialmente, a la informalidad frente a los que deciden mantenerse en los mercados formales;

- el menoscabo para la hacienda pública que supone el fraude fiscal derivado de la ocultación de actividades;

- porque los trabajadores de las actividades infor-

males renuncian a la mayor parte de los derechos laborales conseguidos en los últimos 100 años, además de la precariedad y la inestabilidad a la que se ven sometidas sus propias vidas;

- la erosión de los avances sociales que constituyen el núcleo del Estado del Bienestar.

Sin embargo, y dejando al margen las actividades claramente delictivas, también tiene aspectos positivos que debemos tener en cuenta a la hora de hacer diagnósticos y elaborar propuestas de política económica, como son el que muchos trabajadores informales no tienen otro medio de subsistencia, y que en este ámbito de la informalidad se pueden desarrollar nuevas actividades

innovadoras, que por su propia novedad quedan fuera de los marcos legales establecidos.

BIBLIOGRAFÍA

Alañón, A. and Gómez-Antonio, M. (2005): Estimating the size of the shadow economy in Spain: a structural model with latent variables. *Applied Economics*, nº 37, pp. 1011-1025.

Breusch, T. (2005). Estimating the underground economy using MIMIC models, working paper, Canberra, Australia (<http://econwpa.wustl.edu/eps/em/papers/0507/0507003.pdf>).

Daza Pérez, J.L. (2005): Economía informal, Trabajo no declarado y Administración del Trabajo. Dialogue, Documento nº 9. Organización Internacional del Trabajo, Ginebra.

Dell'Anno, R.; Gómez-Antonio, M. and Pardo A. (2007): The shadow economy in three Mediterranean countries: France, Spain and Greece. A MIMIC approach. *Empirical Economics*, nº 33, pp. 51-84.

Dell'Anno, R. and Schneider, F. (2006) Estimating the Underground Economy by Using MIMIC Models: A Response to T. Breusch's critique. Working Paper No. 0607 Department of Economics Johannes Kepler, University of Linz. July 2006.

GESTHA (2010): Informe de Economía Sumergida 2000-2009. Referencias en prensa escrita diversa en febrero de 2010.

GESTHA (2008): La estimación de la economía sumergida. Ponencia presentada en el curso Crítica y Crisis del Diseño y Gestión del Sistema Tributario y del Modelo de Gasto Público en España y en la UE en la Era del Trabajo Cognitivo 1977-2008. El Escorial, Julio.

Jonakin, J. (2006): Cycling between vice and virtue: Assessing the informal sector's awkward role under neoliberal reform. *Review of International Political Economy* 13:2, pp. 290-312.

Kucera, D. And Roncolato, L. (2008): Informal employment: Two contested policy issues. *International Labour Review*, Vol. 147, nº 4, pp.321-348.

Ministerio de Economía y Hacienda. Subdirección General de Estudios del Sector Exterior (2000): La economía sumergida. *Boletín Económico de ICE*, nº 2639, enero, pp. 3-6.

Portes, A. (1994): *The Informal Economy and Its Paradoxes*, en Smelser, N. Y Swedberg, R. Eds. (1994): *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton University Press. New Jersey.

Prado Domínguez, J. (2004): Una estimación de la economía informal en España, según un enfoque monetario, 1964-2001. *El Trimestre Económico*. Vol. LXXI, (2) num. 282, abril-junio. pp.417-452.

Serrano, J.M. and Gadea, M.D. (2005): What causes the hidden economy in Spain? *Applied Financial Economics Letters*, nº 1, pp. 143-150.

Ulyssea, G. (2010): Regulation of entry, labor market institutions and the informal sector. *Journal of Development Economics*, nº 91, pp. 87-99.

Williams, C.C. and Round, J. (2008): A Critical Evaluation of Romantic Depictions of the Informal Economy, *Review of Social Economy*, Vol. LXVI, nº3, september, pp. 297-323.

Economía somerxida e paraísos fiscais

Manoel Barbeitos Alcántara

Economista

Na segunda quincena de agosto do pasado ano 2009 saía á luz unha noticia que apenas tivo relevancia mediática aínda que, na miña opinión, pode marcar un antes e un despois no status dos deica agora intocables “paraísos fiscais”, sentando un precedente que ben puidera animar ás autoridades europeas á segui-lo exemplo estadounidense.

Algo se move

O feito ó que me refiro foi a sinatura dun acordo entre a UBS –a principal entidade bancaria suíza- e o goberno USA polo cal aquela comprometíase a facilitarlle ó Departamento de Xustiza dos Estados Unidos a identidade de tódolos clientes estadounidenses que utilizaran as “contas opacas” da UBS como paraíso fiscal, clientes cuxo número cifrouse inicialmente nuns 52.000 e que

segundo aquel poden ser acusados de enganar ó fisco estadounidense. Este acordo ten maior relevancia polo feito de que o propio goberno suízo intervui decisivamente turrando da UBS para forzarlle á súa sinatura.

Resulta evidente que, amais da capacidade de presión da Administración Obama, a forte crise que atravesa a UBS por mor de ser unha das entidades financeiras europeas mais afectada pola crise –as malas prácticas levaron a que para facer frente ós pésimos resultados a Unión Bancaria Suíza procedera a depreciar os seus activos e recortar en 1.500 o número de postos de traballo sen, por elo, poder evitar ter enormes perdidas avaliadas en mais de 50.000 millóns de dólares- facilitou a sinatura deste acordo que, repito, pode chegar a ser paradigmático. Téñase en conta o papel que Suíza veu xogando o longo dos anos como paraíso fiscal onde grandes fortunas mundiais atopan un lugar para

evadir impostos e ocultar patrimonios: segundo algunas estimacións a banca suíza xestiona entre dous e tres billóns de dólares de fortunas estranxeiras e acumula nas contas dos seus bancos mais da cuarta parte do “diñeiro negro” –“offshore” en xerga anglosaxóna- que se move no mundo.

Meses antes, en abril, a OCDE elaborara a chamada “lista gris” de paraísos fiscais co gallo de esixirles a todos eles unha “*mayor colaboración en materia fiscal*” baixo a ameaza de expoñerse á sancións en caso de non acceder á dita colaboración, lista que inicialmente abrangúa un total de 42 territorios. En primeira instancia parecía que a maioría dos paraísos fiscais atendían a chamada a rebato e amosaban a súa disposición a negociar con os países da OCDE para así evitar sancións: Xibraltar, Andorra, Bélxica, Luxemburgo, Bahrein, As Bermudas, Illas Virxe e Illas Caimán foron os primeiros en aceptar a colabo-

GLARIO
DADE

23

SETEMBRO 2010

ración e conseguir, así, saír da “*lista gris*”. Esta nova estratexia dos países da OCDE tivo o seu punto de inflexión na creación, en setembro do 2009, do chamado Foro Global sobre Transparencia e Intercambio de Información Tributaria que busca turrar pola “*colaboración fiscal*” entre países —a nova lista ampliábase agora a un total de 100, entre os que están todos os da OCDE— como medio de loita contra a opacidade fiscal. Colaboración fiscal que espera ter rematada nun prazo máximo de tres anos.

O tempo transcorrido evidencia, non obstante, que moitos países da OCDE van moi por detrás do goberno USA. O caso mais paradigmático quizás sexa o de Alemaña que ó día de hoxe, “*ten sen facer a lista gris de paraísos fiscais*”. No outro extremo sitúase a Gran Bretaña que parece estar presionando con certo éxito as súas colonias que son paraísos fiscais —como é o caso das xa citadas Xibraltar, Bermudas, Illas Virxe e Illas Caimán, pero tamén Xersei, Guernsey e a Illa de Man— para que entreguen ás autoridades británicas a información fiscal solicitada. Non obstante o goberno británico ten, nesta batalla, ó inimigo na casa: a City de Londres que difficilmente colaborará co goberno do seu país en pórle coto ós paraísos fiscais xa que a pesares do seu recoñecido rigor non se libra de manipulacións dubidosas. Primeiro centro financeiro europeo, Londres conta con 800 bancos moitos dos cales teñen sedes e sucursais en paraísos fiscais.

Pero “*algo se move*”: non se pode negar que coa crise financeira como fondo hai avances contra a opacidade fiscal xa que, como reflectín antes, bastantes paraísos fiscais “*aceptaron colaborar*” con países da OCDE para así saír da famosa “*lista gris*” —hai xa mais de un centenar de acordos bilaterais asinados-. O problema é que estas medidas aparecen como claramente insuficientes por varias razóns: en primeiro lugar a natureza dos acordos bilaterais de intercambio de información fiscal necesarios para que os paraísos fiscais podan saír da lista gris (“*A lista da OCDE é ridícula. Bélgica sae da lista negra por asinar acordos con países como San Mariño; Liechtenstein e Mónaco asinan un pacto entre eles e deixan de ser considerados paraísos. E absurdo. Necesitaríamos miles deses acordos para que o sistema empece a funcionar. Mais que pactos bilaterais, é esencial chegar á accordos multilaterais que supoñan un intercambio de información automática, pero non parece que a OCDE persiga ese obxectivo..... a melloría e moi limitada*”). De feito varios paraísos fiscais conseguiron saír da lista gris asinando convenios entre eles mesmos).

En segundo lugar, e moi importante, está a tímida posición dos países da OCDE fronte ós grandes bancos internacionais que teñen, todos eles, filiais en paraísos fiscais: ningún dos países tomou as debidas medidas contra esas filiais incluso daqueles bancos que

recibieron importantes axudas públicas. Esta actitude da OCDE fai que só aparezan como paraísos fiscais “*condenables*” aqueles que quedan fora dos países más desenvolvidos —G20— mentres que grandes paraísos localizados en Gran Bretaña (a City de Londres, xa citada), Estados Unidos (o Estado de Delaware), e China (Hong-Kong), por exemplo, queden fora da “*lista gris*”: como sublinhán algúns expertos, “*a lista de xurisdiccións condenables e sancionables o que fan é lexitimar ós paraísos fiscais do propio G-20 e estigmatizar ós demás*”. Finalmente, e enlazando con todo o anterior, a existencia de paraísos fiscais está intimamente unida —é unha consecuencia— á falta de regulación do sistema financeiro internacional polo que senón se afronta decididamente este problema non se avanzará con éxito na eliminación dos paraísos fiscais.

Non obstante, volvo a repetir, “*algo se move*” en relación ós paraísos fiscais como tentarei de xustificar mais adiante.

Os paraísos fiscais como refuxio do sistema financeiro mundial

Aínda que poida parecer increíble tanto a existencia de paraísos fiscais como a súa utilización polos grandes capitais aparece, a nivel de dereito internacional, como unha actividade

lícita ou cando menos non sancionable en si mesma.

Unha proba do que afirmo atopámola no feito de que a hora de cualificar a un territorio como paraíso fiscal non sempre houbo unanimidade e non foi deica finais da década dos noventa (1998) cando a propia OCDE acertou inicialmente a reflectir os criterios que levan a que un país poida ser cualificado como paraíso fiscal:

1. Territorio sen impostos ou impostos nominais para as rendas derivadas de actividades económicas.

2. Ausencia de información que permite que os beneficiarios/usuarios se aproveiten do secreto fronte as autoridades propias dos seus países.

3. Falta de transparencia na aplicación das normas administrativas ou lexislativas dese país.

4. Ser receptor de inversions que non necesariamente reflictan unha actividade real.

Criterios que, realmente, pouco mais son que papel mollado xa que con posterioridade (2001) o Comité de Asuntos Fiscais da OCDE –do que paradoxalmente forman parte paraísos fiscais como Luxemburgo e Suíza- reduciu a posibilidade de “sanción” a estes territorios ó “grado de cooperación na transparencia

e intercambio de información con outros países” co que os criterios anteriores, que ligaban a definición de paraíso fiscal á condición do réxime tributario, foron na práctica substituídos por unha definición ligada ó grado de cooperación. Unha definición que, como vimos anteriormente, lles permite, facilmente, á moitos destes territorios “evitar ser sancionados”, por exemplo mediante un simple acordo bilateral.

Independentemente do “carácter” sancionable ou non destes territorios os paraísos fiscais están sendo utilizados como refuxio por persoas individuais que posúen grandes capitais e non queren pagar os impostos correspondentes no seu país e por persoas xurídicas –sociedades, empresas, entidades financeiras...- que a través de compañías anónimas “off-shore” desexan facer negocios e diminuir ou eliminar a carga fiscal. Estes territorios, xa que logo, facilitan o fraude fiscal.

Por outra parte a maioría de estes territorios gozan da protección das grandes potencias occidentais. “En realidade trátase de creacións ficticias dos países mais desenvolvidos, asentadas sobre todo en figuras xurídicas sofisticadas i en complexas estruturas de xestión, enclaveiros privilexiados que se beneficián directamente do amparo político de respectables Estados de Dereito como os EE.UU, Gran Bretaña e Francia que fundamentalmente lles aseguran a estabilidade política que necesitan como garantía da súa estabilidade financeira e da súa condición de refuxio do sistema financeiro mundial”.

Proba deste amparo é a súa localización. Entre os 35 paraísos fiscais identificados pola OCDE –a ONU ten censados 74 territorios e outros estudios cifran en mais de 100 o número- atópanse as illas caribeñas de influencia USA –I. Virxes, Barbados, Antiga...- e Británica –I. Virxes, Monserrat,

Bermudas...- os da área europea: Xibraltar, Illas de Man, Xersei ou Guernesey, dependentes de Gran Bretaña, Andorra cuxa xefatura de estado a comparten o Presidente da República Francesa e o Bispo de Seo de Urxel, Mónaco fortemente vinculado a Francia, Liechtenstein vinculado a Austria.... Neste curioso ranking as estrelas do hit parade, por orden de importancia dos depósitos bancarios estranxeiros acollidos, son, segundo as autoridades xudiciais estadounidenses, Hong Kong, as Illas Caimán, Luxemburgo, Suíza e Singapur.

Amparo que responde ós intereses do capital financeiro. “*Wall Street quere ese diñeiro*” –diñeiro negro-. “Os mercados sufrirían, e incluso veríanse mermados sen este diñeiro en efectivo. Esta é a razón pola que Robert Rubin, sendo Secretario do Tesouro dos USA tiña como política” –segundo afirmaba J. Stiglitz gran coñecedor do tema- “non facer nada para frear o libre fluxo do diñeiro nos USA. Non estaba interesado en parar o branqueo de diñeiro por que os fondos branqueados acaban en Wall Street, quizás en Goldman Sachs onde traballara, ou en Citibank, onde podería ser que traballe”.

Tamén grandes empresas multinacionais están interesadas na existencia de centros off-shore por razóns fiscais. “A metade do comercio mundial ten lugar entre distintas filiais das mesmas corporacións multinacionais. Os

Joseph Stiglitz, premio nobel de economía

expertos consideran que a metade dos fluxos mundiais de capitais flúen ó través de centros off-shore. Os totais mantidos off-shore comprenden un 31% dos beneficios netos das multinacionais nos USA. O conxunto dos apaños fiscais é a razón pola cal entre 1989 e 1995, aproximadamente, dous tercios das multinacionais americanas i estranxeiras que operan en EEUU, con activos de como mínimo 250 millóns de dólares, ou ventas como mínimo de 50 millóns de dólares, non pagaron ningún imposto sobre a renda de sociedades nos USA. En 1996-2000 os beneficios de Goodyear foron de 442 millóns de dólares pero non pagou impostos e tivo unha devolución de 23 millóns de dólares. Colgate-Palmolive fixo 1.600 millóns de dólares e

lle foron devoltos 21 millóns de dólares. Texaco, Chevron, PepsiCo, Pfizer, J.P. Morgan, MC I Worldcom, Xeneral Motors, Phillips Petroleum and Northrop Grumman están entre as sociedades que obtiveron devolucións en 1998. Microsoft declarou 12.300 millóns de dólares en 1.999 e pagou cero de impostos federais. En dous anos recentes Microsoft pagou sómente 1,8 por cento duns beneficios antes de impostos de 21.900 millóns de dólares”. No caso español compre subliñar que o 71% das empresas españolas que cotizan no IBEX 35 operan nos paraísos fiscais ó través de sociedades participadas. Empresas españolas que, xa que logo, propician movementos de fondos nacionais que teñen como orixe ou destino un paraíso fiscal.

A “legalidade” dos paraísos fiscais

A “legalidade” da existencia dos paraísos fiscais é xustificada polos seus defensores aducindo que en realidade son territorios que “realizan actividades lexítimas de planificación fiscal internacional” e non actividades de evasión e fraude fiscal. Entre outras actividades lexítimas de planificación fiscal internacional estarían, xa que logo, a creba de Enron (USA), o financiamento de actividades terroristas como as de Bin Landen ou ETA, ás dos carteis da droga colombianos –“Medellin e Cali”- e mexicanos –“Juarez, Tijuana, Guadalaxara...”-, ás de organizacións criminais tradicionais (OCT) dos Estados Unidos e Italia –“Cosa Nostra”, “Camorra”...-, Xapón –“Yakuzas”- e Rusia –o grupo do Cáucaso-, ás dos grandes clans kurdo-turcos que trafican con heroína, as tríades (Taiwan, Hong Kong, China) criminais chinas, as contas secretas de antigos dictadores como Pinochet, Mobutu, Arab Moi.... etc., etc.

Non resulta estrano, xa que logo, que os paraísos fiscais estean implicados en tódolos escándalos xa que dispoñen da facultade de “legalizar” o diñeiro procedente de actividades ilegais na medida en que a vixilancia dos capitais que transitan pola zonas off-shore é moi difícil: ó traveso dun circuito complexo e ariscado, o diñeiro negro, transita por multitud de sociedades pantalla espalladas ó longo dos paraísos fiscais do

planeta denantes de se rehabilitar nos respectables bancos dos grandes centros financeiros internacionais o que fai moi difícil a súa detección.

Estes territorios “off-shore” recibiron un forte impulso, realmente floreceron, á carón da globalización neoliberal e a conseguinte falta de regulamentación dos mercados financeiros internacionais que lles permitiu converterse en verdadeiros elementos perturbadores das economías nacionais chegando incluso á socavar a democracia dalgúns estados. Estes territorios creban o necesario equilibrio da economía mundial xa que “facilitan o fraude e a evasión fiscal de grandes fortunas moitas delas xeradas mediante negocios ilícitos, posibilitan o branqueo de capitais de orixe ilícito e son utilizados como medio para financiar o terrorismo –AlQaeda, ETA, narcotráfico boliviano...-. O FMI cifraba o valor do diñeiro procedente de actividades ilícitas e residenciado en paraísos fiscais entre o 2% e o 5% do PIB

mundial, outras fontes elevaban este volume a un tercio do PIB mundial”: en calquera caso estamos falando de cifras astronómicas que “escapan” o control democrático dos gobernos e calquera institución pública nacional ou internacional.

Como ben subliña o Ministerio de Interior do Goberno de España “podemos concluir afirmando que os paraísos fiscais son xeneradores de pobreza nos países do Norte e especialmente nos do Sur, xa que coa evasión fiscal impídese o investimento nos servicios públicos esenciais (educación, sanidade, seguridade social, etc.), xeneralizase a corrupción á todos os niveis, deteriorase a confianza nas institucións públicas e todo elo produce un atraso importante no desenrollo dos países que se traduce nun elevado índice de fracasos escolares, desigualdades sociais, pobreza, descenso da esperanza de vida, etc.”.

Este organismo acerta tamén a hora de reflectir algun-

has das dificultades que agoga a loita contra os paraísos fiscais e o branqueo de diñeiro. “O segredo bancario e o principio de soberanía nacional. O segredo bancario impide ás autoridades obter as informacións necesarias e dificulta e impide o seguimento das operacións bancarias. Engádese, ademais o segredo profesional que é invocado por moitos dos profesionais que interveñen nas operacións de branqueo ..... atopámonos diante de dereitos fundamentais das persoas e Estados democráticos e non hai bases legais no Dereito Internacional para intervir cando se invocan estes dous principios”.

Dificultades que aumentan cando moitos destes territorios, paraísos fiscais, obteñen o recoñecemento de países e organismos internacionais. Así o Tratado da Unión Europea, por citar un dos exemplos mais abraíantes, estableceu un réxime de asociación (“Asociación

dos países e territorios de ultramar”, IV Parte, art. 152) con territorios considerados paraísos fiscais que dan cobertura á actividades delictivas cometidas no seu seo e actúan contra os intereses financeiros da propia Unión Europea: Antillas Neerlandesas, Aruba, Anguilla, Illas Vírxenes Británicas, Bermudas, Illas Caimán e Illas Malvinas.

A “ilicitude” dos paraísos fiscais

Fronte a legalidade destes territorios que “realizan actividades lexitimas de planificación fiscal internacional” esta a realidade dunha serie de prácticas que son claramente ilícitas por non falar de inmorais.

Baixo a cobertura do “segredo bancario” aniñan nos paraísos fiscais enormes fortunas procedentes, como subliñei, de actividades ilícitas cando non

criminais: cartos procedentes de actividades do narcotráfico, o terrorismo e o crime organizado.

Amparándose na “libre circulación de capitais” estes territorios facilitan a fuga de grandes capitais –algunhas fontes estiman en 7 billóns de dólares as cantidades administradas polos paraísos fiscais: a terceira parte localizados en Suíza- que conseguén grazas a súa existencia evitar o control fiscal nos seus países de orixe polo que incentivan así a evasión e o fraude fiscal en gran escala ó tempo que dificultan políticas fiscais progresivas nos países de orixe.

O segredo bancario –que facilita a existencia de “contas opacas”– e a libre circulación de capitais –ampliada polas novas tecnoloxías que facilitan a existencia dunha rede de telecomunicacións financeiras á nivel mundial (SWIFT) que procesa mais de 2000 millóns de transferencias diárias por un valor aproximado de 1 billón de dólares- coadxuvan a entrada de “diñeiro negro” no sistema financeiro nacional e internacional que busca refuxio nos paraísos fiscais para o seu posterior branqueo.

Diñeiro negro que así se move libremente e sen que sexa posible a súa identificación. Un capital ilícito depositado, por exemplo, nas Illas Caimán pode, despois dun rodeo por Hong Kong e Singapur, atoparse en Luxemburgo para ser investido a continuación nunha inmobiliaria de luxo parísina.

Os paraísos fiscais como sostén da economía somerxida

Se consideramos que economía somerxida é aquela que escapa ó control das autoridades nacionais e internacionais, non cabe dúbida de que os paraísos fiscais, como expliquei anteriormente, son un instrumento clave –un sólido sostén- tanto na súa existencia como na proliferación i extensión a gran escala xa que, entre outros beneficios, permiten o “branqueo” de diñeiro negro procedente de operacións económicas e comerciais moi diversas e de todo tipo de pelaxe. Diñeiro negro que transita por unha multitud de sociedades pantalla espalladas ó longo dos paraísos fiscais do planeta denantes de rehabilitarse –“branquearse”- nos respec-tables bancos dos grandes centros financeiros internacionais.

No está de mais subliñar, finalmente, que cinco dos maiores bancos nacionais teñen filiais ou sucursais nos paraísos fiscais. Banco Santander ten filiais en As Bahamas, Hong Kong, Panamá, Illas Caimán, Illa de Man e Guernsei. BBVA ten sucursais nas Illas Caimán, nas Antillas Holandesas e Panamá. Banco Popular en Luxemburgo e Hong Kong. Banco Sabadell en Andorra e Banesto en Guernsey, Illas Caimán e Illa de Man.

denses con contas opacas nese país.

Non obstante, algo se move

Os movementos, modestos polo de agora, que a crise finan- ciera provoca entre os países mais desenvolvidos en relación ós paraísos fiscais demostran que estes existen en tanto en canto aqueles queren. Se os gobernos dos países mais desenvolvidos, os seus bancos e as súas grandes empresas qui- xieran os paraísos fiscais des- aparecerían. E a fe que debe- ran turrar pola súa desaparición xa que se miraran mais aló dos seus (?) *intereses inmediatos* daríanse conta de que a exis- tencia destes territorios off- shore pon en perigo a súa pro- pia estabilidade económica, financeira e mesmo política –o goberno Obama parece dar sinais de que empeza a enten- delo ó esixirle ó goberno suízo a súa colaboración na identifi- cación de clientes estadouni-

Algo se move cando algumas das principais estrelas do hit para- de dos paraísos fiscais –Suíza, Luxemburgo, Singapur e Hong Kong- parecen iniciar un cambio na súa política tradicional de secretismo e camiñar cara a unha maior transparencia e intercambio de información fiscal. Camiño que outros territorios non menos relevantes como paraísos fiscais –Bélgica, Luxemburgo, Bermudas, Illas Virxes Británicas, Illas Virxes Estadounidenses e Illas Caimán- tamén empezan a per- correr.

Volvo a repetir que a sinatu- ra dun acordo de identificación de clientes dubidosos entre o goberno dos Estados Unidos e a Unión Bancaria Suíza (UBS), coa intermediación do goberno suízo, tivo a súa relevancia xa que, ó tratarse de Suíza para- digma do segredo bancario, sentou un precedente difícil de

ignorar por outros países desenvolvidos e outros paraísos fiscais. Camiño que tamén iniciara o Goberno Británico ó asinar un acordo parecido co goberno de Liechtenstein que afecta a cidadáns británicos posibles defraudadores fiscais.

Algo se move cando os gobernantes dos países que forman o G-20, temorosos polo futuro dun sistema financeiro internacional avaliado con fondos públicos, sitúan o control dos paraísos fiscais como unha das súas preocupacións centrais. Resulta evidente que a presión que os países do G-20 –mediante as famosas listas grises- están a facer sobre os paraísos fiscais non é suficiente para a súa práctica desaparición, pero tamén é certo que algo se move como demostran as operacións en curso por parte dun número relevante daqueles territorios que, tratando de limpar a súa imaxe e a procura da aceptación pola comunidade internacional, aceptan as normas de cooperación fixadas pola OCDE –coas limitacións xa subliñadas- relativas á colaboración e ó intercambio de información fiscal.

Algo se move, xa que non estamos nunha situación de total tolerancia como deixa agora e hai un certo movemento internacional para a transparencia e o intercambio de información fiscal que, ben é certo, xa está poñendo en garda a moitos defraudadores. Pero, sería necesario ir bastante máis aló si se quere que os paraísos fiscais desaparezan realmente

como esixiría calquera cultura democrática. Necesario e tamén posible si houbera unha real vontade política.

Nese camiño coidamos que a transparencia e a información fiscal debería ampliarse ás sinaturas que operan con paraísos fiscais. O chamado Foro Global sobre Transparencia e Intercambio de Información Fiscal, unha iniciativa da OCDE, deberá incidir na necesidade de información sobre as grandes sinaturas que utilizan os paraísos fiscais para transferir beneficios e así evadir impostos. Información que, seguramente, deberá ampliarse a todas aquelas que operan no comercio internacional: parece evidente que quen mais se oporían a esta información serían as sinaturas que mais tiveran que agochar.

Paralelamente os países da OCDE –ou cando menos os G20- non deberán recoñecer xuridicamente –darle a consideración de legais- as sinaturas internacionais daqueles territorios –actuais paraísos fiscais- que non colaboren nos plans de transferencia e intercambio de información fiscal da propia OCDE –formen parte da “lista gris”- así como aquellas outras estructuras destinadas a disfrazar ós auténticos propietarios: calquera defraudador que conseguira transferir os seus fondos á un paraíso fiscal non podería logo “branquealo” e integralo no sistema financeiro internacional ó non ter recoñecemento legal.

Finalmente, e circunscrito ó espacio da Unión Europea, deberá acelerarse a cooperación xudicial e policial, nestas materias, entre os países membros.

Bibliografía:

PLAN INTEGRAL DE PREVENCIÓN E CORRECCIÓN DO FRAUDE FISCAL, LABORAL E A SEGURIDADE SOCIAL.
Axencia Tributaria e Tesourería da Seguridade Social.

MINISTERIO DO INTERIOR:
“Paraísos fiscais”. Setembro 2004

ATTAC. MADRID: “Os paraísos fiscais. A criminalidade transnacional, outra cara abominable da globalización”.

V. REGALADO RODRIGUEZ:
“Paraísos fiscais, o maior fraude do mundo”.

A economía mergullada: Unha ameaza contra o Estado de Benestar

Demetrio Fernández López

Presidente do Consello Galego de Relacións Laborais

Inspector de Traballo e Seguridade Social, en excedencia

Existe unha certeza moi xeneralizada e asumida da existencia e funcionamento dun volume non pequeno de economía mergullada. Mesmo nestes tempos de crise que nos está a tocar vivir, a unha condescendencia contemplativa con esa economía mergullada se lle une a atribución dun certo valor anestésiante e positivo respecto de conflictos sociais. Non en vano se escoitan opinións públicas cada vez más fortes, acerca dunha realidade con catro millóns e medio de parados, na que de non haber economía mergullada terminaría derivando nunha sorte de estoupido social. Ambas actitudes, condescendencia e valoración de calidades, son reais, pero non por iso deixan de ser lamentables. Aceitar con normalidade a existencia da economía mergullada non só repercuten

directamente no financiamiento, na substentabilidade e estabilidade do Estado do benestar e na prestación de servicios públicos de calidade, senón que tamén distorsiona notablemente a competencia entre quen soporta impostos, taxas e cotizacións sociais e quen se aforra esos custos.

Hai poucos meses publicábase un dato elaborado polo colectivo de técnicos do Ministerio de Economía e Facenda que cifraba nun 23% do PIB (240.000 millóns de euros) a economía mergullada en España, tanto por fraude fiscal como á seguridade social. A cifra, de ser certa, e non hai razóns para dubidalo, resulta de todo punto escandalosa e polo seu transcurso e contía non debería deixar a ningún indiferente.

A OCDE define a economía mergullada como a activi-

dade económica cuxa realización, sen ser ilegal en si mesma, non se declara a unha ou varias autoridades administrativas. Na mesma liña, a OIT identifica o traballo non declarado como toda aquela actividade económica que dende o punto de vista legal ou nos seus aspectos prácticos non se axusta aos requirimentos normativos. A fórmula de loita contra esa economía mergullada vense desenvolvendo no noso país a través da Inspección de Traballo e Seguridade social e da Inspección Tributaria.

Por razóns de oficio coñezo ben o moito e bo quefacer da Inspección de Traballo e Seguridade Social nesta materia, da que me ocuparei máis polo miúdo.

O fraude no eido da Seguridade Social suma aos efectos negativos do fraude en xeral un prexuízo económico directo ás persoas traballadoras. Situacións como falta da alta á Seguridade Social, cotizacións inferiores ás contías debidas ou simulacións de xornadas a tempo parcial cando realmente se traballa toda a xornada, impiden ou mingúan en moitas ocasións o acceso a prestacións e dereitos que outorga o sistema de Seguridade Social e a contía das mesmas.

Atendendo a esta realidade, nos últimos anos véñense desenvolvendo plans conxuntos de actuación da Inspección de Traballo coa Tesourería da Seguridade Social, co Instituto Nacional

da Seguridade Social e co Servicio Público de Emprego incrementando considerablemente a eficacia nesta área.

A Inspección de Traballo ven considerando traballo non declarado unha serie de supostos como son:

- Traballo dos estranxeiros sen autorización.
- Falla de inscrición das empresas na Seguridade social.
- Falla de afiliación ou alta dos traballadores na Seguridade Social.
- A compatibilización dun traballo coa percepción dunha prestación da Seguridade Social

ACTIVIDADE DA INSPECCIÓN DE TRABALLO E A SEGURIDADE SOCIAL								
Actuacións, infraccións, importe sancións e traballadores afectados por infraccións na área de EMPREGO E ESTRANXERÍA								
Comunidade Autónoma	Nº Actuacións Realizadas		Nº Infraccións en Acta		Importe Sancións (€)		Nº Traballadores Afectados por infraccións	
	Total área	Estranxeiría	Total área	Estranxeiría	Total área	Estranxeiría	Total área	Estranxeiría
Galicia	4.407	4.163	304	292	1.772.945,31	1.731.996,31	442	292
Total España	53.992	42.383	5.822	5.449	34.145.804,94	32.635.462,73	13.662	5.449

ACTIVIDADE DA INSPECCIÓN DE TRABALLO E A SEGURIDADE SOCIAL							
Actuacións, infraccións, importe sancións, traballadores afectados por infraccións, importe expedientes liquidatorios e altas en Seguridade Social promovidas pola Inspección na área de SEGURIDADE SOCIAL							
Comunidade Autónoma	Nº Actuacións Realizadas		Nº Infraccións en Acta	Importe Sancións (€)	Nº Traballadores Afectados por infraccións	Importe expedientes liquidatorios (€)	Nº Altas SS promovidas por inspección
	Total área	Estranxeiría					
Galicia	31.488	2.259	3.615.77297	2.994	35.862.17272	2.151	
Total España	369.888	35.686	48.453.00020	76.773	75.764.644,36	33.728	

En todos e cada un deses parámetros, e no que se refire a cotizacións inferiores ao legalmente esixibles, incrementouse notablemente o volume da actuación inspectora nos últimos anos, tendo en conta tamén o contexto de crise actual que trae parello un incremento da actividade mergullada, debido á imposibilidade de afrontar as dificultades económicas ou como unha forma máis de palialas.

Sendo fundamental esta actuación e a coordinación existente entre as administracións públicas, a batalla contra a economía irregular precisa dunha implicación da

sociedade no seu conxunto. Non se sostén que neste país, quen consegue non pagar a Facenda ou á Seguridade Social, poda vangloriarse e mesmo facer gala publicamente da súa capacidade escapista coa anuencia e mesmo coa envexa de quen o escoita.

O propio Parlamento Europeo, no ano 2008, sinala a necesidade de "aumentar a sensibilización de empresarios, traballadores, usuarios potenciais do traballo non declarado e do conxunto das organizacións sociais sobre os riscos e os custos relacionados co traballo non decla-

rado e sobre os beneficios asociados á eliminación de este tipo de traballo".

Resulta rechamante, nesta liña, que con procesos de diálogo social abertos por doquier, nun intre no que a nivel estatal hai un proceso de diálogo social aberto e no que non hai neste país Comunidade Autónoma que se prece que non faga o propio, non se aproveiten estes procesos para orientar a iniciativa na loita contra o fraude.

Pasouse por enriba dese tema en diversas ocasións pero non hai acordos de diálogo social contundentes e innovadores nunha materia que prexudica do mesmo xeito a traballadores víctimas e a empresarios legais que soportan esta sorte de competencia desleal. Si a política laboral do futuro para que sexa exitosa, debe contar no seu deseño e execución coa participación activa de sindicatos e empresarios, nesta materia esa participación resulta especialmente esixible e valiosa.

Non cabe, en definitiva, outra opción que non sexa acurtar espacios á economía irregular, pola vía da sanción e da represión, pola vía da concienciación e mentalización social e pola vía da colaboración e intransixencia cidadá. De que isto se faga, e se faga ben, depende hasta a supervivencia e o futuro do noso Estado de benestar.

Contas opacas, segredo bancario e economía somerxida

Xavier Castro Rodríguez

Empregado de Banca

Diplomado en Ciencias Empresariais

GLARÍADE

35

SETEMBRO 2010

Contas opacas

Segundo datos recentes da Axencia Tributaria do Goberno de España cidadáns españois manteñen contas en paraísos fiscais por un importe non inferior ós 12.500 millóns de euros. Os territorios elixidos son preferentemente (80% dos depósitos) Andorra e Suíza.

Para estes cidadáns españois ter unha conta aberta en algún destes territorios supón ter asegurado o anonimato, o segredo bancario. A pesar da directiva comunitaria do aforro –que esixe o intercambio de información entre países comunitarios sobre as contas que abren os europeos noutro país da UE no que non residen e que producen xuros- hai países europeos –Austria, Luxemburgo- que se mostran moi remisos a colaborar cos demais países europeos. Dáse tamén a circunstancia de que esta directiva só se aplica a persoas físicas e non a empre-

sas nin, por suposto, a produtos financeiros (fondos de pensións, seguros de vida,...) o que limita grandemente a súa eficacia xa que resulta moi fácil sorteala -por exemplo, utilizando compañías interpostas.

I é que na UE ter unha conta segreda, xa que logo opaca, é absolutamente legal. Se temos en conta que, como xa subliñeí noutro traballo, calcúlase que as contas secretas nos paraísos fiscais (off-shore) poden administrar, en conxunto, mais de 7 billóns de dólares –un tercio localizado en Suíza- tomaremos conciencia da importancia do tema.

Como é ben sabido Suíza é o país paradigma do segredo bancario. En Suíza, o segredo bancario é considerado un dereito civil e parte esencial da privacidade das persoas. Calquera persoa, sexa suíza ou estranxeira, que use algún servizo financeiro en Suíza ten dereito ó segredo bancario. A

súa lexislación distingue de xeito case maquiavélico, entre “evasión fiscal” e “fraude fiscal”. Como non considera a “evasión fiscal” como un delicto non coopera xudicialmente con outros gobernos neste ámbito facilitando, xa que logo, as actividades dos tránsfugas fiscais e o branqueo de diñeiro negro moito del propiedade de distintas mafias.

O “modelo suizo” de segredo bancario

O segredo bancario para fondos depositados nas contas dos bancos suízos ten unha tradición superior ós 300 anos. Tradición histórica que posteriormente se transformaría en norma legal (Lei da Banca Federal Suíza, aprobada o ano 1934 co pretexto de protexer do espionaxe da Gestapo sobre cidadáns alemáns que tiñan contas nos bancos suízos) de tal xeito que os ban-

queiros suízos teñen a obriga legal de manter unha estricta confidencialidade sobre calquera información relativa ás contas e ós seus titulares. (art. 47 da LBFS).

En Suíza o segredo bancario é considerado un derecho civil, unha parte esencial da privacidade das persoas de tal xeito que, como dixen, un banco suízo que, violando o segredo bancario, revele información sobre un cliente sen o seu consentimento, pode arrastrar penas de prisión para os administradores, unha multa e o pago de danos e prexúizos. Unha tradición, a do

segredo bancario, que por outra parte ten un grande apoio entre a poboación suíza: no ano 1984 en referendo popular un 73% dos votantes fixérono a prol de manter o segredo bancario como un derecho civil. A maioría dos suízos están, xa que logo, moi orgullosos da súa especificidade bancaria “estratexia que lles permite”-segundo os seus voceiros- “manter a estabilidade política i económica que caracteriza a Suíza na actualidade”.

Pero non todo o mundo pensa o mesmo e co gallo de protexerse de moitas das críti-

cas internacionais a esta práctica legal, intensificadas na actualidade coa crise financeira, o goberno suízo aprobaría unha norma que, en circunstancias moi especiais, permítelle á Comisión Federal da Banca Suíza investigar algunas contas. Son aquelas que poden estar relacionadas con delitos graves tales como contrabando de armas ou tráfico de drogas. Nembargantes, na práctica esta “excepción” a norma legal raramente é aplicable: “En Suíza non é delicto o non declarar uns ingresos ou uns activos. Nin o goberno suízo, nin calquera outro goberno, pode obter información sobre a súa conta bancaria. Primeiro teñen que convencer a un xuíz suízo de que se cometeu un delicto grave que poida ser punible polo Código Penal suízo”. Algo extremadamente difícil xa que “a Lei Suíza recoñece certos delictos de xeito distinto a outras xurisdiccionés, así como por exemplo os delictos relacionados con impostos” –a evasión fiscal- “considéranse como faltas que non xustifican que se releve a información do cliente a terceiros”.

Como recentemente reflectía Hans Rudolph Merz, Presidente de Suíza, que o tempo é o Ministro de Finanzas –velaí a relevancia das finanzas na gobernanza deste país- a pesar da crise financeira “o segredo bancario suízo segue e seguirá intacto (.....) non imos a abolir o segredo bancario nin teríamos por que facelo”.

Non todos os suízos comparten os criterios do seu presidente. J. Ziegler –sociólogo suízo e relator especial da ONU para o Dereito á Alimentación que ven dende fai anos denunciado o papel dos bancos suízos no lavado de diñeiro negro e que ten información de primeira man nos di que “*Suiza segue sendo o principal lugar de refuxio e de reciclaxe dos capitais en fuga dos países do Terceiro Mundo, dos beneficios do crime organizado internacional e da evasión fiscal europea. Cando fun elixido parlamentario, fun testiño de como Mobutu mataba de fame ó seu pobo*” –o Zaire, antigo Congo Belga- “e saqueaba Zaire para enviar todo ese botín o meu país. A oligarquía financeira suíza encobre con o segredo bancario tódolos crimes do capitalismo mundial”.

O segredo bancario, un derecho privado?

Os defensores do segredo bancario argumentan que se trata dun derecho civil esencial ligado ó dereito á privacidade das persoas. Frente a este argumento que podemos pensar, por exemplo, os millóns de traballadores que recibimos un salario coas correspondentes deduccións fiscal e de cotización a seguridade social?. Somos, xa que logo, vítimas dunha violación dos nosos dereitos fundamentais?. O mesmo cabe dicir para os traballadores autónomos, pequenos e medianos empresarios,

profesionais... que cumplen coas súas obrigas coa Facenda nacional e a Seguridade Social. Estanse violando os nosos dereitos á privacidade?.

Algo non encaixa con este argumento do dereito a privacidade das persoas, como base xustificativa do segredo bancario, cando somente se utiliza e defende para as rendas do capital e remuneracións non salariais que andan á procura de non declarar a facenda nacional respectiva.

Non se pode obviar que o segredo bancario camiña da

man da libre circulación de capitais –a liberdade dos capitais para moverse polo mundo enteiro sen traba algunha- posibilitando, ámbolos dous, que os gobernos nacionais perdan capacidade de control e vexan diminuír os seus recursos públicos para fazer frente as súas obrigas coas cidadanías respectivas que ven así perigar os seus dereitos sociais mais básicos –asistencia social, educación, sanidade, xubilación,...-.

Apoiándose na súa experiencia como gobernante do Banco Mundial o premio Novel de Economía J. Stiglitz reflec-

tía fai algúns anos que “o segredo bancario (...) facilita a corrupción ó brindar ós ditadores corruptos un refuxio seguro para os seus fondos (...) diñeiro que o Banco Mundial presta a países en desenrollo remata en contas bancarias segredas ou financia a vida luxosa de algúns contratistas deixando mais endebedado un país, non mais prospero”.

Asemade e como subliña de novo J. Ziegler, “o Estado español, por exemplo, perde decenas de millóns de euros en impostos non pagados por empresas e individuos españois que practican a evasión fiscal con destino a Suíza, con a absoluta e evidente complicidade dos bancos suízos”. O caso escandaloso de Gescartera —que puxo en evidencia a existencia de numerosas contas opacas en filiais suízas de dous dos maiores bancos nacionais, o BBVA e HSBC— e moitos outros —algúns deles relacionados con deportistas de alto nivel con domicilio fiscal ben en Suíza ben en Andorra— non fixeron mais que confirmar estas teses.

Bibliografía

G. ADOLFO VARGAS: “A creba do segredo bancario suízo”. ATTAC, España.

J. HERNANDEZ VIGUERAS: “A Europa opaca das finanzas”. Editorial ICARIA.

J. SEMPERE: “Segredo bancario e paraísos fiscais”. ATTAC, España

J. ZIEGLER: “Suíza lava mais branco”. Edicións B

“O imperio da vergoña”. Editorial TAURUS

J. STIGLITZ: “Como facer que funcione a globalización”. Editorial TAURUS

Economía somerxida e fraude fiscal (*)

GESTHA (Corpo Especial de Xestión da Facenda Pública)

1. “O 80% das operacións que se realizan con billetes de 500 euros en España escapan o control do Fisco pola súa vinculación directa, principalmente en actividades fraudulentas de compra-venta de inmobilios, onde o pago realizañase en diñeiro “B” co gallo de eludir as obrigas tributarias.

O fraude derivado das operacións realizadas con billetes de alta denominación facial ascende a 16.000 millóns de euros anuais, o que representa en torno ó 18% da evasión fiscal estimada a nivel nacional. Na actualidade 1 de cada 5 billetes de 500 euros que circulan na zona euro localízanse en España”.

2. “O Goberno español aproveitando a presidencia rotatoria da Unión Europea neste semestre, debería liderar un debate en profundidade sobre a posible retirada da circulación dos billetes de 500 euros da zona euro, máxime nun contexto económico caracterizado polo forte endebedamento dos estados membros que esta poñendo en entredito a continuidade da moeda única.

A Unión Europea deberá seguir o exemplo do Reino Unido, onde as autoridades decidiron retirar da circulación os billetes de 500 polo seu frecuente uso en actividades criminais. O 90% destes “billetes grandes” utilizanse en transaccións ilegais no país británico”.

3. “A posta en marcha desta iniciativa contribuiría a mellorar a loita contra a economía somerxida, o que repercutiría directamente nunha maior recadación fiscal, evitando medidas drásticas de axuste como as recentemente anunciadas co gallo de aforrar 15.000 millóns e reducir o elevado déficit público.

Nembargantes, esta medida por si soa non representa a solución definitiva para erradicar as operacións irregulares no sector inmobiliario xa que os defraudadores buscarán novos instrumentos para saldar os seus negocios ó marxe do Fisco sen ser descubertos (...) O ano pasado os billetes de 200 comezaron a despuntar diante das actuacións de inspección da Axencia Tributaria contra os “Bin Laden”.

(*) Documento autorizado por GESTHA –Cuerpo Especial de Gestión de la Hacienda Pública-.

4. Se o Goberno nacional mellorara os seus esforzos "na loita contra o fraude e o control das subvencións e o gasto público, a Axencia Tributaria podería reducir en dez puntos porcentuais as bolsas de fraude e da economía somerxida en España, situándose en niveis similares aos dos países da Unión Europea, como Francia ou Alemaña, elo significaría aflorar preto de 90.000 millóns de euros somerxidos e recadar anualmente uns 38.000

millóns de euros adicionais –solo por impostos– que servirían para aliviar o déficit público sen recortar as políticas sociais. Na actualidade, a bolsa de economía somerxida en España, tanto por fraude fiscal como a Seguridade Social, supera o 23,3% do PIB, o que supón un montante de 245.000 millóns de euros (...) e representa a segunda taxa maior dos países europeos mais avanzados".

5. "E necesario loitar contra a gran bolsa de economía somerxida existente en España, como suxire o feito de que mentres 16 millóns de traballadores teñen unha media de beneficios de 18.400 euros, as actividades empresariais apeas chegan ós 12.300 euros".

"A solución para equilibrar as contas públicas pasa por loitar de maneira eficaz contra a economía somerxida e os grandes defraudadores en lugar de poñer a lupa sobre os colectivos mais prexudicados pola crise (desempregados, empresas en crise, persoas separadas...) ou realizar drásticos recortes sociais sobre todo cando España ten unha das maiores bolsas de diñeiro negro da Unión Europea"

Economía informal e traballo autónomo

Lisardo Domínguez Rodríguez

Mediador de Seguros.

Economía informal, somerxida, subterránea, oculta ou paralela. Son os diferentes termos utilizados, en maior ou menor grao de eufemismo, para referirse ás actividades económicas realizadas fóra do sistema e nas que, polo tanto, non se cumplen as obrigas fiscais ou laborais pertinentes. Despois de ler algúns artigos sobre esta economía "B" e analizar as aproximacións estatísticas ao tema, chegamos a unha primeira conclusión: o que estea libre de pecado que tire a primeira pedra. Ou, cando menos, isto é o que pasa no noso contexto.

Segundo estimacións do Corpo Especial de Xestión da Facenda Pública (GESTHA), en Galicia a taxa de economía informal é do 26,3% do PIB. Esta cifra é tres puntos superior á estimada para o conxunto do Estado e supón 13.917 millóns de euros.

É ben coñecido o feito de que en España o fraude individual, realizado a pequena escala, mesmo se aplaude: non engadir o IVE a unha factura, non declarar en Facenda un piso en aluguer ou cobrar unha cantidade en A e outra en B por un servicio prestado. Estes procedementos, que no estado español son vistos como pequenas "pillerías", son xulgadas socialmente noutros lugares como verdadeiros delitos merecedores de castigo.

Autónomos: vítimas ou culpables

Na Unión de Profesionais e Traballadores Autónomos de Galicia, que representa a traballadores autónomos e emprendedores, que realizan actividades económicas por conta propia e xestionan pequenos negocios, a veces temos a impresión de que os

autónomos somos vistos como os primeiros defraudadores, principais culpables das taxas de economía informal e animadores desta esfera somerxida.

Pode que se nos poña na primeira fila dos acusados porque o próximo é o que se fai más evidente, porque o que está a medio camiño entre legal e ilegal aínda é visible (o ilegal procura ser sempre invisible) ou porque se perdeu a esperanza de que as persoas que ostentan o poder económico se sometan ás normas que nos iguan a todos.

Sexa como sexa, vémonos na obriga de defendernos. En primeiro lugar, dicíamoa ao principio que economía informal é toda actividade productiva que escapa ao sistema. Tendo en conta esta definición, consideramosinxusto que se acuse ao autónomo en lugar de poñer no

Os autónomos, a parte más débil

Os datos dinnos que nos últimos dous anos a economía somerxida se incremen-tou en España, ao igual que noutrios Estados europeos, froito da crise económica

punto de mira aos culpables de grandes estafas internacionais, aos que utilizan paraísos fiscais ou aos culpables de actividades ilegais.

E diremos ademais, e por isto era o da primeira pedra, que a actividade informal dun autónomo, que normalmente consiste en non declarar algúns ingresos, é vista con satisfacción polo cliente, que non deixa de ser outro beneficiado e, polo tanto, outro culpable. Ante a disxuntiva de pagar máis por un servicio ou que este nos custe menos, áinda sabendo que se fai de xeito “subterráneo”, seguramente a maioría de nós optara pola segunda opción. Así sucede na reparación dun coche, na instalación dun tubo ou no asesoramento dun avogado.

É entón xusto dicir que tan culpable é o autónomo como o cliente, xa que os dous se benefician do fraude. É evidente que estas pequenas estafas deben ser controladas e penalizadas, pero o mellor xeito de loitar contra elas é analizar as causas que levan a cometelas.

internacional. Ademais, os informes da OIT amosan que é nos países en desenvolvemento, con baixa renda per capita, nos que as taxas de economía informal son máis altas. Estes dous datos amosan que o fraude ten moito que ver coa situación económica, xa que nos países e nas épocas de dificultades económicas, repunta a economía somerxida.

Estas oscilacións á baixa da economía teñen unha importante repercusión no consumo e, polo tanto, no movemento de diñeiro ao redor dos negocios dos autónomos. Os traballadores por conta propia son os primeiros en notar directamente e con dureza as consecuencias da crise. De feito, entre marzo de 2008 e marzo de 2010 o Réxime Especial de Traballo Autónomo da Seguridade Social perdeu en Galicia preto de 14.550 persoas.

O parón no consumo supón un descenso dos ingresos dos traballadores autónomos (pensemos en comerciantes, albaneis, profesionais do transporte, etc.) sen que iso supoña unha diminución dos gastos, tanto dos ocasionados pola actividade en si mesma (aluguer ou combustible, por exemplo) como polas taxas á Seguridade Social e as obligas fiscais.

Hai que ter en conta ademais que a meirande parte dos traballadores autónomos

contan cun pequeno negocio que, polo seu tamaño, carece da fortaleza necesaria para afrontar estas situacíons. É dicir, que non existe un colchón debaixo que free a caída. A isto engadimos a falla de concesión de crédito por parte das entidades bancarias, que pecharon vías de financiamento para emprededores.

Existe outro grupo importante de traballadores por conta propia, agora recoñecidos como autónomos dependentes (TRADES) polo Estatuto do Traballo Autónomo en vigor desde 2007, que perciben a maior parte dos seus ingresos dunha soa empresa. Cando esta compañía precisa desprendese de persoal, estes autónomos dependentes son a parte más débil. De feito, a contratación de persoas autónomas para exercer traballos estructurais en empresas é un recurso altamente utilizado para alixeirar a estructura de recursos humanos e, por tanto, non responder ante os traballadores en caso de ter que prescindir deles.

Unha cuestión de subsistencia

Ante estas situacíons, cúmulo dos factores apuntados, moitos traballadores autónomos non teñen máis saída que pasar a esta parte oculta da economía e traman a súa baixa da Seguri-

dade Social. A diferencia do que sucede cos traballadores por conta allea, cando isto ocorre os autónomos atópanse nunha situación de desamparo xa que, de momento, non perciben prestacións por desemprego.

A necesidade de ingresos lévaos entón a buscar outras vías para subsistir. A solución que teñen na súa man é realizar traballos para os que contan cos recursos e os coñecementos, pero sen declarar os beneficios obtidos. E, pregunto eu, é un delicto buscar a subsistencia?

Os autónomos e as pequenas empresas son o pulmón da economía española e alimentan un Estado do Benestar que lles volve as costas cando o precisan. Non

se recoñece para eles os dereitos considerados fundamentais para o resto dos traballadores e, aínda por riba, acusámoslos de defraudadores cando se ven obrigados a procurar ingresos de xeito somerxido e, ademais, co beneplácito de clientes encantados de pagar uns euros menos nun traballo non facturado.

Pero o certo é que son os propios traballadores autónomos os máis prexudicados por este tipo de solucións informais: os autónomos que optan pola economía informal establecen uns prezos inaccesibles para os que resisten na superficie. Desta maneira, prodúcese unha competencia tan inxusta como inevitable e tan comprensible como penalizable.

Reaxustes necesarios no sistema impositivo e fiscal

Ás retraccións no consumo como causa da economía somerxida no sector dos autónomos súmase á falla dun sistema fiscal que se adapte ás necesidades particulares deste colectivo.

Outro problema importante que deben afrontar os autónomos é a morosidade, a falta de pago por parte dos seus clientes e a indefensión ante estas situacóns. Aínda que a Lei para previr a morosidade aprobada no pasado mes de marzo polo goberno do estado obriga ás entidades públicas a pagar en 30 días

as débedas contraídas, o problema é moito más profundo ca isto.

Súmase ademais que os traballadores autónomos pagan o IVE ao estado non cando cobran as facturas, senón cando as emiten. Deste xeito, están adiantando cartos sen recibir ningunha contrapartida.

Analizadas todas as circunstancias, mantemos que é unha inxustiza criminalizar aos traballadores que atravesan situacions semellantes. A economía informal ten causas intrínsecas e arraigadas no sistema. É máis: os expertos coinciden en que o propio sis-

tema se mantén grazas á existencia desta economía somerxida.

Segundo a Enquisa de Poboación Activa, en marzo de 2010 o número de parados no estado español supera os 4,5 millóns de persoas, o que supón máis do 20% da poboación activa. Segundo os analistas da economía, é imposible a resistencia do sistema a estas taxas de desemprego se non existira a economía *B*. Grazas a ingresos irregulares, que escapan ás contas do estado, subsisten un número indeterminado de fogares que, doutro xeito, estarían abocados á pobreza total.

O más preocupante: os dereitos fundamentais das persoas

Desde o meu punto de vista, non se está a focalizar a problemática da economía informal nos aspectos axeitados. Eu apunto dous feitos como claves: a existencia de enormes partidas de cartos que escapan ao sistema en actividades legais e ilegais e, especialmente, a restrición de dereitos fundamentais que supón o emprego informal.

Consideramos que a economía informal a grande escala, que ten escapado ao control dos estados, non se corresponde coa necesidade de subsistencia individual, senón que é froito da insolidariedade, das ansias de enriquecemento a toda costa, do poder case ilimitado da élite económica e da permisibilidade, incluso aceptación, por parte dos poderes públicos.

Recentemente fomos espectadores dun exemplo “de libro” dentro da economía informal. É o do hoteleiro Fernando Ferre, a quen se lle imputan presuntos delictos de fraude fiscal como administrador do grupo *Playa Sol* por un importe total de 14 millóns de euros, ademais de branqueo e falsidade documental. A investigación policial desvela que Fernando Ferré non declarou impostos nos últimos cinco

anos pese a ter vinculación cun entramado empresarial de 300 sociedades e administrar hoteis en Ibiza e Formentera valorados en máis de 600 millóns de euros.

A estes delitos de carácter económico hai que engadir supostos feitos que, ao meu parecer, son aínda más graves: un delito contra os dereitos dos traballadores por someter aos empregados a condicións laborais ilegais. Presuntamente, e entre outros abusos, Ferré contratará en 2006 traballadores 300 traballadores na República Checa de nacionalidade checa, romanesa e polaca. Estes traballadores teñen salarios de 300 euros e, segundo parecen, viven en condicións lamentables e insalubres en habitacións dispostas polo hoteleiro.

Se citamos este exemplo non é porque sexa unha excepción, senón porque é un dos moitos casos que serven para poñer en evidencia onde está a economía somerxida que fai dano ao sistema e ás persoas. Ferré é un entre tantos que escapa ao control do estado e non o fai para non declarar o IVE dunha pequena obra ou dunha compra duns poucos euros. Son millóns de euros que ademais dos delictos fiscais conlevan abusos contra as persoas e condicións mesmo humillantes para os traballadores.

Este caso amosa o seguinte: para a Facenda

Pública é moi doado o control das persoas traballadoras que teñen unha nómina ou ingresos fiscalizados como autónomos. Sen embargo, o sistema fiscal español de Facenda, tanto a nivel recaudatorio como sancionador, parece feito a medida para que grandes defraudadores como Ferré poidan actuar durante máis de dez anos sen impedimento algúin.

A este exemplo podemos sumar outros, como o dos principais clubs de fútbol españoles, que moven cantidades inxentes de cartos non sempre transparentes e moitas veces non declarados. Ante esta situación, como a

das grandes débedas que contraen co sistema de recaudación do Estado, ningún intervén con sancións ou embargos como si sucede cos traballadores autónomos.

Á economía somerxida podemos sumar a evasión legal de impostos, práctica habitual de grandes fortunas por diferentes medios como as Sociedades de investimento de capital variable (SICAV) e outras fórmulas creadas co beneplácito de Facenda. Engado outro caso máis de evasión legal: o de artistas, deportistas e demais celebridades que non teñen rubor algúin en domiciliarse en paraísos fiscais para evadir impostos.

Segundo datos da OIT, na actualidade o número de traballadores que carecen de condicións de traballo decente podería estar en torno a 1.500 millóns de persoas

---

Lembremos tamén o que sucedeu co sector da construcción: alimentouse un sector feito a base de castelos no aire, sen unha base consistente e sostido co endebedamento por parte de cidadáns. Neste caso, fíxose público e notorio a existencia de diñeiro negro desde as altas esferas do mesmo ata as transaccións particulares: páganse cantidades moi superiores ás que se declaran, de xeito que boa parte do que cobra o vendedor dun inmoble escapa á economía formal.

Alarmante tamén é o que sucede cos alugueres: propietarios de varias vivendas non declaran o que perciben por arrendamentos e gañan mes a mes cartos que “desaparecen”. Non creo que estes comportamentos fraudulentos deban estar no mesmo saco que as solucións informais para a subsistencia ante unha situación de desemprego e falta de ingresos. E se nos referimos xa a actividades ilegais como tráfico de drogas ou comercio ilegal de armas, é evidente que nuns casos o necesario é analizar causas e noutros fortalecer o control.

En todos estes casos, e en innumerables movementos de cartos en cantidades inimaxinables para un autónomo de a pé, é onde está a maior parte da economía somerxida. Nesta esfera é onde está o fraude que atenta contra a economía dun estado, e non no traballo autónomo.

Dito todo o anterior, e relendo o que eu mesmo escribín, reafirmo a miña idea do que verdadeiramente me preocupa de todo isto. Non son os 250.000 millóns de euros que supostamente non se declararon en España no 2009, senón todas e cada unha das persoas que hai detrás da economía informal e que, por pertencer a este mundo somerxido, ven mermados os seus dereitos fundamentais como traballadores e como persoas. Segundo datos da OIT, na actualidade o número de traballadores que carecen de condicións de traballo decente podería estar en torno a 1.500 millóns de persoas.

Detrás de moitos casos de economía informal hai un individuo: traballadores que carecen de seguros ante posibles accidentes laborais, persoas que perciben salarios ínfimos ao non estar dentro do control público, ausencia de derecho a percibir indemnizacións ou subsidios, etc. E todo isto ocorre aquí, nos nosos estados de benestar.

É só o principio, o menos desprezable, da longa lista de abusos aos que se ven sometidas as persoas que traballan na esfera da economía oculta. Abusos, explotación, traballo infantil, etc. son os verdadeiros problemas da economía somerxida más alarmante da que, non o esquezamos, alguén se esta a beneficiar.

Furtivismo e economía somerxida: o mar é de todos?

Manuel Maneiro Castro

Patrón Maior da Confraría de Pescadores da Poboa do Caramiñal

Entendemos por economía somerxida aquel sistema de intercambio de bens que permanece alleo ó control da Administración. Polo tanto, non estaría incluída no Producto Nacional Bruto (PNB) e discorrería á marxe dos rexistros, estatísticas e controis oficiais. Exemplos desta economía somerxida ou “informal” serían a prostitución, os traballadores sen contrato, o narcotráfico, as mafias, a piratería e un sen fin de actividades que xeran toda unha rede de mercado negro e diñeiro en B. Unha dasas actividades podémola encadrar dentro do sector pesqueiro. É o que todos coñecemos por pescadores e mariscadores furtivos.

Dende sempre na nosa sociedade veu imperando a idea de que o mar é de todos. Con esta premisa, milleiros de furtivos saen cada día ó mar a apropiarse dun ben alleo ó que buscan un mercado ilegal no que obter diñeiro rápido e libre

de impostos. Todo isto sen grandes investimentos económicos e sen demasiadas penalizacions sociais.

Sen embargo, no sector pesqueiro e marisqueiro non podemos falar de “furtivismo” coma un concepto homoxéneo e uniforme posto que no mesmo termo pode adoptar diferentes formas que se corresponden cos diferentes tipos de furtivos que operan na actualidade. Na comunidade galega podemos atopar varios tipos de furtivos.

Furtivos por necesidade: os drogodependentes e chabolistas

Durante anos o furtivismo chegou a funcionar en Galicia coma un auténtico comodín social, sobre todo na década dos oitenta, onde os superviventes da xeración arrasada pola heroína atoparon no maris-

queo furtivo un xeito rápido e doado de financiar a súa dose. Este tipo de furtivismo segue a existir na actualidade pero trátase de casos moi concretos que exercen esta actividade ilegal en áreas determinadas, coma por exemplo en Ferrol, Arousa, os chabolistas da zona do Burgo de Coruña, etc. En calquera caso, trátase de furtivos que exercen esta actividade ilegal por necesidade, máis se cabe nunha época de dificultade económica onde o traballo escasea e as prestacións vén perigar a súa permanencia. Este tipo de furtivos, a miúdo excluídos socialmente, adoitan ser insolventes polo que non teñen medios para facer fronte ás posibles sancións administrativas.

Verán vs. turistas furtivos

Por outra banda, por todos é coñecido a afección dos turistas a recoller marisco nas praias.

Cada verán, moreas de bañistas aproveitan as mareas baixas para facer auténticos saqueos de ameixas e berberechos habitualmente destinados ó autoconsumo. A pesares de que as cantidades de marisco recollidas non adoitan ser moi grandes, non se soen respectar os tamaños mínimos nin se pasan os controis sanitarios pertinentes, polo que este tipo de furtivos, ademais de atentar contra os traballadores do mar, poden poñer en perigo a súa propia saúde. Se ben é certo que individualmente collen poucas cantidades, son moitos a recoller xa que un elevado número de turistas teñen esta práctica coma algo habitual dende anos atrás. Isto supón un considerable prexuízo para

os mariscadores profesionais xa que ademais de alterar os ciclos productivos das diferentes especies, obrigan a que as mariscadoras e mariscadores legais deban investir maiores recursos, tempo e esforzos na vixilancia das praias, o que resulta moi dificultoso e duro en épocas de altas temperaturas, que soe ser cando este tipo de furtivismo ten lugar.

Os furtivos profesionais

Este tipo de furtivos son os que máis dano causan ó sector do mar. Trátase de bandas perfectamente organizadas que dispoñen de recursos e medios

de última xeración que empregan a xeito de "contravixilancia". A moitos deles non lles interesa obter os permisos necesarios para mariscar ou regularizar as súas circunstancias posto que obteñen máis beneficios económicos exercendo o furtivismo dos que obterían de estaren nunha situación legal. Gran parte destes furtivos profesionais traballan por encargo, é dicir, hai veces nas que o marisco xa ten un prezo e destino fixado antes de ser obtido. As depuradoras e os restaurantes a miúdo son o destino deste mercado negro. Estes furtivos expertos soen traballar de noite e para iso contan cuns medios e condicións que superan con creces ós legais. Deste xeito, empregan embarcacións deportivas de elevados motores de potencia, neoprenos especializados e botellas de aire último modelo, focos especializados para alumear debaixo da auga, etc. Así, para a captura do percebe acostuman a acceder ós exemplares da zona submareal, que son os más grandes e cotizados, pero cuxa captura é moi dificultosa para os produtores, ademais de estar controlada por seren estes os que garanten o ciclo productivo.

Os profesionais infractores

A diferencia dos anteriores estes mariscadores son legais e contan con todos os permisos requeridos para exercer a actividade. De feito, a miúdo debe-

mos encadralos dentro dunha asociación marisqueira ou confraría de pescadores, nas cales desenvolven o seu traballo baixo as regras e mandatos ás que se acollen estas organizacións. O problema é que ade más de traballaren para estes organismos, adoitan desempeñar unha actividade individual paralela onde non se respectan os topes, as tallas mínimas, o número e tipo de artes e aparellos, as datas autorizadas para a recolección e venda, etc. Evidentemente, aquí as vendas irían máis aló das lonxas, xerando novamente todo un mercado negro paralelo que tería coma principais destinatarios os restaurantes, comercios, prazas, etc. Aínda que o número de "profesionais furtivos" é bastante menor ca os dos "infractores profesionais" está claro que o mero feito de que existan debería ser un síntoma de preocupación dentro das confrarías de pescadores, posto que van a ser as primeiras afectadas por este mercado ilegal.

A organización: peza clave dos mariscadores furtivos

Non convén perder de vista a idea de que, en Galicia, son moitos os postos de traballo que dependen da pesca e do marisqueo posto que estamos ante un sector estratégico e clave no desenvolvemento económico e social da nosa comunidade. Cada vez que se "trafi-

ca" con productos das nosas costas estase a poñer en perigo varios piarez básicos do desenvolvemento e mantemento do sistema. Por unha parte, ó tratarse de marisco roubado e non declarado, foméntase toda unha economía somerxida que prexudica a todo o enredado social regularizado que se arteilla arredor desta actividade. Ademais, o feito de non respetar tamaños, prazos de recollida, artes, etc. pon en serio perigo a supervivencia do sector, afectando de xeito significativo a aqueles profesionais que si teñen as licencias pertinentes e exercen o seu traballo de forma legal. Pero outra das consecuencias negativas do furtivismo, non menos importante, é o feito de que recoller e vender

marisco de xeito non regularizado supón un serio atentado contra a saúde pública. Isto é así porque moitas veces o marisco obtido polos furtivos provén de zonas contaminadas nas que está prohibido faenar. Noutras ocasións, aínda que a procedencia dos produtos sexa de zonas perfectamente habilitadas, ó non pasaren os procesos de depuración pertinentes poden igualmente causar graves danos á saúde dos consumidores ou incluso a morte. En todos nós segue vivo o recordo do caso "Toñi Vicente", onde se destapou toda unha rede de comercialización oculta que se xeraba en torno a esta actividade ilegal e que deixaba claro que algúns furtivos non actúan sós, senón

As cifras:

- Entre decembro de 2009 e xaneiro de 2010 incautáronse 3.264 bens/aparellos e 3.088,9 quilos de diferentes especies de marisco nas diversas rías galegas.
- Para combater o furtivismo a administración conta actualmente con: 131 axentes gardacostas, 27 embarcacións, 67 automóbiles e 2 helicópteros.
- O furtivismo castígase con sancións que poden oscilar entre os 300 e os 8.000 euros dependendo da contía de marisco incautada e do valor da especie.

que moitos o fan baixo encargo e nun mercado esencialmente local (galego) constituído por diferentes eslabóns que conforman un verdadeiro organigrama no que a ilegalidade e o mercado negro son piares comúns.

Parece evidente que unha actividade tan estendida que agocha detrás un enredado perfectamente organizado e que discorre en paralelo á legalidade debe aportar elevadas contías económicas para aqueles que a practican. Os maiores beneficios cáptanse en épocas estivais onde a demanda de produto é elevada, coma por exemplo no verán ou no Nadal. De feito, déronse casos de percebeiros furtivos que conseguiron gañar máis de 6.000 euros nun só día de "traballo". Recoller sen licencia, máis do permitido, en zoas prohibidas, en épocas de veda e con artes non axeitadas para

a causa. Todo isto co obxecto de xerar uns beneficios rápidos, relativamente doados de conseguir e, por suposto, libres de impostos. O negocio parece asegurado.

Varios problemas, unha solución?

Parece claro que o furtivismo existe nas diferentes formas arriba sinaladas. Igual de claro é o feito de que a crueza da recesión económica fai que cada día vaia en aumento este tipo de prácticas. Ata o de agora as consecuencias legais para os mariscadores e pescadoras furtivos pasa por unha simple sanción administrativa que oscila entre os 300 e os 8.000 euros dependendo da contía de marisco incautada e do valor da especie. Sen embargo, moitos deles declá-

ranse insolventes, o que os exime de pagar as multas, habendo furtivos que acumulan máis de 200 sancións administrativas que non aboaron nin teñen intención de aboar. Os furtivos son conscientes disto e ademais saben que os servicios de gardacostas simplemente poden vixiar pero en ningún caso detelos. De aí que sexa habitual que estes ilegaís teñan más que dicir e adopten actitudes desafiantes e agresivas contra os corpos de seguridade da Administración, o que a miúdo provoca pelexas que a veces se saldan con feridos.

Nos últimos tempos, e ante este repunte do furtivismo, é habitual que os propios mariscadores e percebeiros se organicen en patrullas co obxecto de vixiar que ningún ilegal lles vaia a roubar o que é seu. De detectar algunha captura clandestina é cando avisan ó servizo de Gardacostas. É evidente que o sistema de control do furtivismo ten moitas lagoas e a maioría dos traballadores do sector consideran que as sancións administrativas son totalmente insuficientes para loitar contra esta lacra social. Todos parecen coincidir en que o furtivismo na súa versión más extrema debería ser considerado delito. A Administración debería adaptarse os tempos e facer unha lexislación coherente e realista co que está a acontecer na actualidade, tentando sempre beneficiar a aqueles traballadores do mar que si exercen de forma legal a súa profesión.

Economía informal e dereitos laborais

Manoel Barbeitos Alcántara

Economista

Introducción

A principios dos anos 70 do século anterior, a OIT (Organización Internacional do Traballo) empregaba a expresión “sector estructurado” -que mais tarde cambiaría primeiro por “sector informal” e logo, dada a súa extensión e amplitude, por “economía informal”- para “describi-las duras actividades dos traballadores pobres que non eran recoñecidas, rexistradas, protexidas ou reguladas por autoridades públicas”.

Traballadores, que todos eles teñen en común “non estar recoñecidos nin protexidos dentro dos marcos xurídicos e regulamentarios (...). Os traballadores informais caracterízanse polo seu alto nivel de vulnerabilidade”. Non teñen protección xurídica nin social, carecen de representatividade, non poden acceder as axudas públicas, con

empregos inestables e precarios e con ingresos moi bajos ou irregulares.

Neste marco a OIT defende de que non se identifique economía informal con economía delictiva, ilegal. “Non cabe dúbida de que na economía informal hai actividades delictivas, como o tráfico de drogas, o tráfico de persoas e o branqueo de diñeiro. Tamén existen outras actividades ilegais, como a evasión deliberada de impostos” –de todo esto falamos noutros traballoos deste número- “Mais a maioria dos que se atopan na economía informal, áinda que non están rexistrados ou declarados, producen bens e servicios legais”. I é que “as empresas e os traballadores formais e informais coexisten nun continuum económico no que os déficit de traballo decente mais graves prodúcense no extremo inferior”.

Posteriormente a OIT, nunha Conferencia Internacional celebrada no ano 2002, presentaría un escenario internacional novo para o mundo do traballo reflectindo que “a economía informal medrou rapidamente en case tódolos puntos do planeta, incluídos os países industrializados, e xa non pode seguir considerándose un fenómeno temporal ou marginal. A maior parte dos novos empregos dos derradeiros anos, particularmente nos países en desenrollo e en transición, creáronse na economía informal. A maioría das persoas pasaron á economía informal xa que non podía atopar un emprego ou emprender unha actividade empresarial na economía formal” (1).

Resulta extremadamente relevante esta declaración da OIT: en plena expansión da economía mundial, na fase de consolidación da mundializa-

ción económica, a maior parte dos novos empregos foron na economía informal.

Expansión da economía informal

Entre as causas profundas da extensión da economía informal a que se refire a OIT ocupa un lugar destacado, pero non único, a pobreza e o baixo nivel de desenrollo. Causa i efecto, en realidade: é ben certo que a economía informal está tamén estendida nos países e árees mais desenvolvidos pero, nembargantes, a maior implantación dáse nas árees subdesenroladas polas razóns anteriormente apuntadas.

“Durante os derradeiros anos (...) estímase que o traballo informal en África acadou case o 80% do emprego non agrícola, mais do 60% do emprego urbano e mais do 90% dos novos postos de traballo. Na África subsahariana, o sector informal acada as tres cuartas partes do emprego non agrícola, tendo medrado extraordinariamente durante a pasada década na cal representou os dous tercios do total (...).”

En América Latina, os datos da OIT amosan que a porcentaxe de emprego informal urbano respecto do emprego total urbano medrou do 50% á un 58% (...).

Na Europa Central e os países membros da CEI con anterioridade ó período de tran-

sición a economía informal existía baixo a forma de traballo non declarado, por exemplo, na construcción e mantemento de casas ou apartamentos familiares, o subministro de servicios a persoas e a fogares e a producción e venta de produtos agrícolas, todo elo xunto a actividades ilegais como o cambio ilegal de moeda estranxeira, a venta de drogas, etc. Coa transición á economía de mercado, a economía informal expandiu-se rapidamente, partindo, ó menos en parte, daqueles segmentos nos que xa existía anteriormente. A raíz do problema pode buscarse nos cambios económicos e sociais, entre eles o peche de moitas empresas estatais, a privatización doutras, a reducción de cadros de persoal, o colapso dos sistemas de seguros sociais e a diminución dos ingresos reais dunha grande parte da poboación: as porcentaxes de empregos informais varían dende o 46% de tódalas persoas desempregadas en Romanía ao 8% en Polonia, mentres na

Federación Rusa as estimacións varían enormemente segundo a súa procedencia, dende o 12% da poboación traballadora segundo fontes oficiais o un abano entre o 35 e o 90% da poboación traballadora (...).

En Asia, a proporción de traballadores informais do sector non agrícola ía do 45 ó 85%, e a do emprego informal urbano do 40 ó 60% (...) cando unha economía está en declive, hai, non obstante, unha expansión das actividades económicas de subsistencia (...) o Estado Chino con posterioridade as reformas económicas desenrolou unhas políticas para promover activamente o sector informal.... segundo algunas estimacións actualmente uns 70 millóns de persoas traballan nel.

Nos Estados membros da Unión Europea a importancia da economía informal segundo fontes oficiais representa entre o 7 e o 16% do PIB, entre 10 e 28 millóns de postos de tra-

llo, ou entre o 7 e o 19% do emprego total declarado. Estas fontes dividen ós Estados membros nos tres grupos principais seguintes. No primeiro grupo, o nivel de actividade somerxida é relativamente baixo, e sitúase en torno ó 5% do PIB: neste grupo están os Países Escandinavos, Austria e Países Baixos. Noutro extremo, Italia e Grecia teñen niveis de economía somerxida que exceden o 20% do PIB. Outros Estados membros sitúanse entre ámbolos dous extremos. Nos países escandinavos, Países Baixos, Bélgica e Reino Unido, o traballo non declarado tende a ser realizado por homes mozos cualificados, mentres que en Francia, Alemana e Austria, os inmigrantes ilegais percíbense como un gran problema. Na Europa Meridional, os traballadores non declarados tenden a ser mozos, mulleres que non traballan dende o seu domicilio e inmigrantes ilegais” (2). Neste grupo España aparece nunha situación próxima o extremo superior con un nivel de economía somerxida que oscila entre o 10 e o 23% do PIB e tende a ser realizado por traballadores mozos, mulleres e traballadores cualificados nos sectores da agricultura e os servicios, incluídos os servicios privados. En Galicia, e segundo datos de Facenda, a economía somerxida supón un valor equivalente ó 26,3% do PIB galego –un cifra próxima ós 3.900 millóns de euros-.

Finalmente, nos **Estados Unidos** “as diversas formas de

emprego informal son cada vez mais frecuentes en sectores como a electrónica e a fabricación de prendas de vestir nos cales traballadores procedentes de América Latina e Asia, especialmente mulleres, son a miúdo empregadas en condicións de explotación” (3) –algunhas fontes oficiosas, aínda que a súa fiabilidade é bastante dubidosa, falan de que entre o 8 e o 10% dos traballadores están empregados na economía informal estadounidense: persoalmente coido que son bastantes mais- e no Xapón “hai signos de que a economía informal está mais estendida do esperado.” (4) estimándose, neste último caso, que en torno o 16% das persoas empregadas traballan na economía informal.

Resulta, xa que logo, que a importancia do chamado sector informal non é exclusiva dos países en desenvolvemento, nin moi meno. A mundialización da economía e o traballo, coa

xeneralización i extensión das novas tecnoloxías de información e a comunicación (NTIC), traerá da man a extensión da economía informal. “Hai cada vez más empresas que, en lugar de recorrer a un cadre de persoal regular a tempo completo ubicado nunha soa fábrica ou lugar de traballo amplamente rexistrados, están descentralizando a produción e reorganizando o traballo por medio de unidades de producción mais flexibles i especializadas, algunhas das cales non se rexistran e se manteñen no sector informal (...) Como parte das súas medidas para recortar os gastos e dos seus esforzos para mellora-la súa competitividade, as empresas traballan cada vez más cun pequeno núcleo de traballadores asalariados en condicións regulares de emprego e unha periferia cada vez maior de traballadores “non normalizados” ou “atípicos” en diferentes tipos de lugares de traballo dispersados en distintas cubicacións e

algunhas veces en distintos lugares" (5).

A economía informal ou economía somerxida é, xa que logo, un fenómeno universal aínda que a súa relevancia varía segundo o nivel de desenvolvemento –maior extensión e importancia nas rexións menos desenvolvidas: África, América Latina e Asia- sen que as zonas mais desenvoladas –a Unión Europea dos 15, os Estados Unidos e Xapón-, agás algunas excepcións relevantes –Países Escandinavos, Austria e Países Baixos- escapan a este fenómeno, nin moito menos. Asemade nas áreas mais desenvolvidas son os países onde hai un maior nivel de desenvolvemento do estado de benestar –os últimos citados- quen teñen unha menor porcentaxe de economía somerxida (menos do 5% das persoas empregadas).

Factores que facilitan a economía informal

A expansión mundial da economía informal amosa que son distintos e de diversa naturaleza os factores que coadxúvan a súa extensión e configuración: económicos, xurídicos, institucionais, laborais e demográficos.

O modelo de crecemento: "Un dos factores clave para explicar a economía informal está relacionado coas pautas de crecemento económico (...) cando non se crean suficientes

postos de traballo para satisfacer toda a demanda existente, forzando ás persoas á atopar emprego ou á crealo elas mesmas dentro da economía informal (...) Actualmente a maioría das persoas entra na economía informal por que non poden atopar emprego dentro da economía formal e non poden permitirse o desemprego absoluto" (6).

As pautas de crecemento económico adoptadas poden, xa que logo, influír na expansión da economía informal. "Moitos países en desenvolvemento adoptaron políticas para favorecer o investimento estranxeiro, así como as grandes empresas e industrias manufactureiras, e descoidaron o sector agrícola, pero o grosor da poboación atópase áinda nas zonas rurais e depende en grande medida da agricultura. Naqueles países que experimentaron un crecemento de tecnoloxía punta a demanda de alta especialización relega á maioría das persoas non cualificadas á procurar traballo dentro da economía informal. Por outra parte, nalgúns países ou industrias pode haber un crecemento dende abaxo, con microempresas e pequenas empresas moi dinámicas que crean mais emprego que a economía formal" (7).

A contribución da economía informal ó crecemento económico sole ser sobre "En primeiro lugar, en moitos países a producción e os baixos salarios dos traballadores informais axudan ó crecemento das industrias, incluídas as indus-

trias de exportación fundamentais. En segundo lugar, a produción das empresas informais tamén contribúe ó crecemento económico" (8).

A mundialización económica: "Pódese dicir que hai unha relación entre a economía informal e a globalización na medida en que, a miúdo, a economía informal prospera nos países en desenvolvemento que non puideron integrarse na economía mundial. E a incapacidade dos países para participar nos procesos de globalización (xa sexa debido as súas propias políticas internas ou a barreiras internacionais), mais que a globalización en si mesma, o que contribúe a impedir que estes países beneficiense do comercio, o investimento e a tecnoloxía. Por suposto, tamén é certo que a presión da competencia mundial e os avances tecnolóxicos levan cada vez más ás empresas transnacionais a subcontratar ou externalizar a produción de compoñentes e insumos á provedores de primeira, segunda e terceira man, moitos dos cales son microempresas ou empresas a domicilio da economía informal nos países en desenvolvemento (...) a globalización tende a favorecer ó capital, especialmente ás empresas que pódense mover fácil e rapidamente á través das fronteiras, e á desfavorecer ós traballadores, principalmente ós de menor especialización, para quen a emigración é difícil ou imposible. A globalización tamén tende a favorecer ás grandes compañías que poden ter acceso ás novas tecnoloxías"

as e captan novos mercados de xeito rápido a fácil, en detrimento de microempresas e pequenas empresas (...) As repercuções da competencia mundial tamén alenta ás empresas formais a pasar da contratación formal de asalariados á acordos de emprego informal sen salarios mínimos, seguridade no traballo ou prestacións, e favorece que as unidades informais cambien os contratos semipermanentes dos traballadores por contratos de pago a destaxo ou a fórmulas ocasionais sen seguridade no traballo nin salarios mínimos ou prestacións. A globalización tamén conduce ó paso do emprego independente seguro o emprego independente mais precario, xa que os productores e vendedores perden a súa porción de mercado. Con estes cambios, más e más homes entran na economía informal, e as mulleres tenden a ser empurradas ó extremo dos más baixos ingresos da economía informal, a miúdo como traballadoras industriais externas ou pequenas comerciantes" (9).

As políticas de axuste estructural: "Na actualidade recoñécese amplamente que as políticas de axuste estructural e estabilización dos anos oitenta e noventa, que en moitos países produciron un crecemento da pobreza, o desemplego e o subemplego, contribuíron á expansión da economía informal" –en Galicia temos o exemplo dos efectos e consecuencias que a reestructuración do sector naval tivo na bisbarra de O Ferrol- "As institucións

financeiras internacionais (FMI, BM), principais autoras destas políticas, insisten agora na erradicación da pobreza e no desenrollo sostido, anque aínda non prestan a adecuada atención ás implicacións das súas políticas de emprego "(10).

As crises financeiras: se a crise financeira que asolagou o sueste asiático na segunda metade da década dos noventa foi un importante factor subxacente para a extensión da economía informal nesa rexión como puido comprobar o propia OIT non resulta ariscado sublinhar que a actual crise financeira, coas elevadísimas taxas de desemprego, precariedade e pobreza que comporta impulsará un crecemento da economía informal especialmente nos países mais desenvolvidos.

A existencia de bolsas de pobreza: "O crecemento da pobreza é unha das razóns subxacentes do crecemento da economía informal (...) non se

pode negar que é a pobreza a que forza á maioría das persoas a aceptar postos de traballo pouco atractivos na economía informal e que os baixos ingresos que se obteñen deses empregos crean un círculo vicioso de pobreza. En xeral, a media de ingresos na economía informal é moito mais baixa que na formal. Os traballadores pobres están concentrados na economía informal e especialmente nas zonas rurais. O 75% dos pobres nos países en desenrollo viven en zonas rurais e dedícanse a actividades que, na súa maior parte, quedan fora dos límites da economía formal organizada, xa sexa na agricultura ou en actividades rurais distintas das agrícolas" (11).

A complexidade dos marcos xurídicos e institucionais: "As actividades económicas formais danse con maior frecuencia en entornos que favorecen o investimento e o comercio, e nos cales o cumprimento da normativa non supón custos

prohibitivos. A actividade informal é a miúdo a resposta dos operadores que non son capaces de cumplir as difíciles, irrelevantes ou prohibitivamente custosas normas e regulamentos ou a daqueles que non teñen acceso ás institucións de mercado (...) a simplificación das leis e normativas non significa un total desregulamento” (12).

Os novos xeitos de organización do traballo: A extensión da economía informal está tamén ligada a aparición de novos xeitos de organización do traballo que se apoian na fragmentación da actividade productiva –fenómeno moi estendido en Galicia tanto no sector do automóbil como no naval-. Novos xeitos de organización do traballo que son característicos da mundialización económica.

“En vez de efectuar a producción utilizando unha man de obra regular localizada nunha única e gran fábrica, mais e mais empresas están descentralizando a producción e organizando o traballo segundo a idea da “especialización flexible”, é dicir, creando unidades de producción más pequenas, flexibles i especializadas, algunas das cales non se rexistran ou son informais. Como parte das medidas de reducción de custos e dos esforzos por aumentar a competitividade, as empresas operan cada vez más con pequenos núcleos de asalariados baixo termos e condicións reguladas (emplego formal) locali-

zados nun lugar de traballo fixo, xunto a unha crecente periferia de traballadores “non normalizados” ou “atípicos”, e a miúdo informais, diseminados en diferentes lugares de traballo” (13).

“Estas medidas a miúdo inclúen a contratación externa ou a subcontratación e un abandono das relacións de emprego regulares deixa relacións mais flexibles e informais. Tamén hai relacións triangulares que inclúen a traballadores, empresas usuarias e axencias de traballo temporal (...) Unha variación global da especialización flexible”, moi estendida na industria téxtil, calzado deportivo, elementos electrónicos, etc.- “é o rápido crecemento das cadeas de bens e valores transfronteirizos nas cales o productor final en moitos casos está na economía informal en países en desenvolvo e, cada vez mais, en países en transición” (14). “Estas empresas actualmente externalizan a fabricación” –chamada tamén “outsourcing”- “ou subcontratan a empresas locais que poden subcontratar a intermediarios, quen a súa vez volven a subcontratar á productores por conta propia e a traballadores a domicilio” (15).

Factores demográficos: Segundo a OIT o crecemento da economía informal está tamén ligado a factores demográficos “especialmente nos países en desenvolvo, o crecemento da economía informal está ligado a situacións de exceso de man de obra” (16). “Xa sexa por elección ou por

necesidade, mais e mais mulleres entran no mercado laboral, pero moi a miúdo rematan en traballo situados no mas baixo da economía formal (...) En moitos países, un importante factor contribuínte é a crecente migración das zonas rurais ás urbanas. Os emigrantes á procura dos a miúdo inexistentes traballos formais rematan formando parte da economía informal (...) A experiencia dos países desenrolados, tamén amosa que os emigrantes transfronteirizos, especialmente os recen chegados ó país e que non falan o idioma, ou as mulleres que dependen do emigrante principal, tenden a concentrarse na economía informal debido a que existen poucos traballos accesibles para eles (...) os inmigrantes ilegais son os que teñen as maiores probabilidades de rematar nas fábricas que explotan ós traballadores da economía informal ou en traballos nos que non chaman a atención das autoridades públicas e, por elo, son os más vulnerables á explotación e o abuso” (17).

Impacto da crise financeira na economía informal

“Desde finais de 2008 o número de traballadores pobres, con emprego precario e o de desempregados comezaba a medrar a medida que se estendía a desaceleración da economía” (18)

Nas economías en desenrollo “como moitos pobres non poden sobrevivir senón traballan xa que non teñen aforros nin gozan das prestacións da seguridade social, non se poden permitir o luxo de permanecer desempregados. Así nas economías en desenrollo cando a situación económica empeora e sube o custo da vida, a unha proporción considerable de traballadores so lle queda a opción de traballar áinda mais e de aceptar o traballo que sexa, independentemente das condicións de emprego” (19).

Esta situación é tamén extensible ás economías desenroladas. Nembargantes nestes países –Estados Unidos, Xapón, e a Unión Europea dos 15- a situación varía non só en función dos niveis de desemprego –maior vulnerabilidade e, xa que logo, maiores doses de economía informal nos países con maiores niveis de desemprego- senón tamén das prestacións sociais: non é casualidade que sexan os países que teñen mais desenrolado o Estado de Benestar -os países escandinavos, Holanda, Francia e Alemaña- aqueles que, incluso na crise financeira actual, manteñen un menor porcentaxe de economía informal, mentres que aqueles que xunto á elevados índices de desemprego presentan grandes déficits sociais -España, Italia, Portugal e Grecia-, coa crise financeira, incrementan o peso da economía informal.

“Antes da crise económica a porcentaxe de traballadores en

emplego vulnerable” –traballadores que carecen de condicións de traballo decente, seguridade social apropiada, representación sindical....– “presentaba unha tendencia descendente en tódalas rexións, diminuíndo preto de 4 puntos porcentuais entre 1998 e 2008 a nivel mundial. Na actualidade o número total de traballadores vulnerables calcúlase entre 1.480 millóns e 1.590 millóns, preto da metade da forza de traballo global. O número de traballadores en emprego vulnerable podería aumentar en entre 41,6 e 109,5 millóns de 2008 a 2009” (20).

Os dereitos laborais na economía informal

Como ben recoñece a OIT se nos derradeiros anos é na

economía informal onde se crearon mais postos de traballo é tamén, nesta economía, onde hai un maior déficit nos dereitos laborais xa que é “evidente que na economía informal o baleiro de dereitos é especialmente grave” (21) e “entre os traballadores informais, é necesario prestar especial atención ós grupos particularmente vulnerables –as mulleres, os nenos traballadores, os mozos, as persoas discapacitadas, os emigrantes e as minorías étnicas-, pois quedan a miúdo socialmente excluídos e son obxecto de discriminación, explotación e traballo forzoso” (22).

A evidencia amosa como na economía informal o “respecto do principio de liberdade de asociación” é vulnerado, “nalgúns casos, a legislación nacional non recoñece como traballadores e empregadores ás

persoas activas no sector informal, ou as normas esixen autorización previa para a creación dunha organización, o cal retrae ou impide a súa constitución” (23). Coa extensión da economía informal medra “o traballo forzoso” en todo o mundo sendo víctimas principais “áinda que non únicas, as mulleres e os nenos. Os traballadores informais poden ser particularmente vulnerables á explotación por traballo forzoso” (24).

O recoñecemento da realidade dunha extensión internacional da economía informal non é óbice para que a OIT defenda a universalización dos dereitos laborais xa que “todo o que traballa ten dereitos laborais, independentemente de onde traballe (...) O obxectivo da OIT “é promover o traballo decente en todo o universo continuo da actividade económica, que abrangue dende o sector

informal deica o sector formal, aplicando enfoques orientados ó desenrollo, a reducción da pobreza e a igualdade de xénero”. Obxectivo que, segundo a OIT, esixe atallar as causas profundas das actividades e a economía informal. “As causas profundas” –segue a OIT– “son os obstáculos xurídicos e institucionais que fan difícil, cando non imposible, que os empresarios e os traballadores poidan integrarse ou manterse no sector formal, as políticas dos gobiernos nacionais que a miúdo limitan directa ou indirectamente a creación de emprego na economía formal, a ausencia ou a falta de acceso á institucións (relacionadas ou non con o mercado) fortes e eficaces, as tendencias demográficas como a intensa migración rural/urbana e a epidemia do VIH/SIDA, a discriminación directa e indirecta das mulleres e doutros grupos desfavorecidos e a falta de representación e de voz de quen se

atopa na economía informal. A menos que se traten estas causas profundas con eficacia, e deica se faga, non haberá ningún avance sostible deica o traballo recoñecido, protexido e decente” (25).

Resulta evidente que estes planeamentos da OIT van dirixidos exclusivamente á aquela dimensión da economía informal que –como refleto en páxinas anteriores- produce bens e servicios legais. Non toma en consideración a economía informal baseada en actividades ilegais ou ilícitas, cando non claramente mafiosas, cuxas causas profundas van mais aló do subliñado pola OIT –e que se apuntan en outros traballos deste número-: o segredo bancario, a liberalización dos mercados financeiros, os paraísos fiscais....etc. Causas profundas que, tamén, deberan tratarse con eficacia e firmeza.

BIBLIOGRAFIA:

- (1)/(17): OIT. Conferencia Internacional do Traballo, 90ª xuntanza. 2002
- (18)/(19): OIT. Tendencias mundiais do emprego. Xaneiro 2009
- (20)/(25): L.J. JOHNSON. Entrevista. Xefe de unidade das tendencias mundiais do emprego da OIT. 26.01.2010

Os gobernos deben comprometerse

Manuel Golpe Gómez

Sindicalista, ex-traballador de BAZÁN-FERROL

A situación económica que estamos a pasar, posibilita que se este abusando dos traballadores e traballadoras, por parte dalgúns empresarios, posto que son obrigados a aceptar postos de traballo de menor cualificación, no mellor dos casos, e noutros momentos ofértanlle postos de traballo somerxidos.

Dentro dos sectores de MCA UGT Galicia, o da construcción posiblemente sexa o más propicio á hora de traballar en economía somerxida polas súas connotacións, xa que é moi difícil de controlar unha obra que se realiza no medio do monte ou porque no interior das obras é complicado controlar as persoas que traballan, a menos que sexa a Inspección de Traballo quen o controle. De aí a cantidade de falsos autónomos que existen neste sector.

A economía somerxida tamén se está a aproveitar dos traballadores inmigrantes. A Inspección de traballo ten a obriga de controlar a contrata-

ción, e danos a sensación de que non se está a facer.

Dada a situación do paro existente, non entendemos como a Inspección non fai un control exhaustivo das obras de construcción. Alguén cre que neste momento os máis de 4 millóns de parados non perciben máis prestación que as do INEM? Pois a Autoridade Laboral competente, ten que actuar de oficio e non esperar que alguén denuncie para actuar.

Non pode ser moi difícil para a Inspección de traballo controlar as irregularidades que se dan nos Sectores, só teñen que planificalo e actuar.

A crise fai que se poñan en marcha novas formas de eco-

nomía somerxida, que non se pode controlar como as outras formas a menos que exista unha denuncia, como son os contratos a tempo parcial.

A modificación da LISOS, a Lei da Inspección de Traballo, e do Decreto de xornada, onde non é obrigado a exposición do calendario laboral, co horario de entrada e saída, como sucedía antes de esa modificación, senón que, ao flexibilizarse a xornada, da pe a que se teñan que demostrar as horas traballadas pola persoa interesada, en vez de ser a empresa, como sucedía antes dessa modificación.

Esta nova situación legal fai moi difícil controlar e perseguir as empresas que teñen os tra-

balladores en economía somerxida. A menos que os Gobernos se impliquen posto que sempre se pode facer a través de perseguir o diñeiro negro. Para elo, é necesario que a Inspección de Traballo, como Autoridade Laboral, e o Ministerio de Economía e Facenda se poñan de acordo a hora de facer uns controis más exhaustivos en canto a facturación, etc., e así evitar que teña lugar o fraude na contratación, poñendo freo a economía somerxida, e que se detamén o fraude fiscal que se está a producir.

Debería haber un pacto entre os estados para controlar o fraude, e o movemento de capitais, para que as empresas que facturan en negro non poi-

dan facelo, dado que, se unha empresa ten unha producción de 6.000.000 €, pero se ve que ten unha producción de 12.000.000€, sería fácil controlalo, por medio dos inspectores de facenda. Creo que isto é algo que temos que demandar aos nosos gobernantes, tanto do Estado como da Comunidade Autónoma.

A libre circulación dos cidadáns dentro da UE non pode converterse nun problema. Para o que a UE ten que lexisitar en favor dos más débiles, e non en favor dos poderosos, como parece que estará a facer.

Se os gobernos poñen empeño, de seguro que a economía somerxida se controla.

Con este fin, debéramos ter un sistema fiscal único na UE, especialmente na zona euro. Isto faría que os traballadores portugueses, empregados en España, non teñan que devolver parte do seu salario, gañando legalmente, ás mafias que controlan a contratación no país veciño.

Dos cidadáns depende que Europa avance ou se quede retrasada, se nos conformamos co que temos, nunca se producirá o avance. Se criticamos e descualificamos en vez de participar e esixir aos políticos que se poñan de acordo para que se produzcan os avances, como sucedeu no pasado mais recente, teremos problemas más graves que os actuais.

Por unha saída xusta e equilibrada da crise

José Antonio Gómez Gómez

Sº Xeral UGT-Galicia

Calquera reflexión que se faga a día de hoxe en materia social, económica ou laboral non pode escapar á actual convxuntura pola que atravesamos marcada por unha forte crise cunhas consecuencias que están a ser derivadas inxustamente cara a faciana máis débil da sociedade, os traballadores, tanto polos recortes que se están a levar a cabo en materia laboral como os que afectan á protección social no senso máis amplo.

O Governo español cedeu aos mandatos dos mercados e institucións financeiras que están a realizar visións nesgadas sobre a realidade do noso país con claros fins especulativos. Todo isto ante a inacción e o estado contemplativo dos organismos, foros internacionais e das institucións da Unión Europea. O goberno aliouse co neoliberalismo máis duro da vella Europa e deulle as costas a todos aqueles que lle outorgaron a súa confianza para levar o rumbo deste país. Agora goza dos aplausos dos seus colegas europeos pero ten de fronte a unha clase traballadora que se sinte engañada e que non vai consentir

máis ataques frontais a uns dereitos que foron conquistando ao longo dos anos dende a instauración da democracia neste país.

Que non hai outras opcións é o argumento no que se escudan. Pero si hai outras medidas, outros camiños para recorrer a andaina cara a saída da crise pero parece que o Governo non quere molestar a certos sectores da sociedade facilmente acomodados e que si teñen unha gran responsabilidade no proceso de xestación desta crise. Primeiro, sería prioritaria unha reconstrucción fiscal no noso país cunha estratexia fiscal a longo prazo que permita reducir o déficit público pola vía dos ingresos

e non pola obstinada propensión a facelo pola vía dos gastos. Para isto, é necesario recuperar os impostos de patrimonio e sucesión; poñer en marcha novos mecanismos que reforcen a progresividade fiscal; endurecer fiscalmente o capital e grandes fortunas; redeseñar a fiscalidade das Sociedades de Investimento de Capital Variable (SICAV); combater a economía mergullada e a fraude fiscal; incrementar o IVE aos bens de luxo; crear unha taxa específica para o sector financeiro; e establecer un imposto a transaccións financeiras internacionais.

Ademais, hai que regular, controlar e reformar o sector financeiro para garantir o

---

Evidente que o Goberno equivocou o camiño e torceuse moito da senda que marcara ao comezo do seu mandato. E ante isto vai ter a UGT en fronte

---

fluxo do crédito ás empresas e ás familias, e para que non volva a caer nos excesos.

É evidente que o Goberno equivocou o camiño e torceuse moito da senda que marcara ao comezo do seu mandato. E ante isto vai ter a UGT en fronte.

Garantir o crecemento, o emprego e a cohesión social vai por outros derroteiros. Parecía que existía, xa comezada a crise, un consenso xeneralizado sobre a necesidade de mudar o modelo productivo deste país que, de feito, a caducidade e vicios do actual son ingredientes da masa que levedou nesta crise. Sen embargo, parece que este consenso foi esquecido por algúns e equivócanse e moito. Deixar de lado este cambio de modelo pode condenarnos dentro duns poucos anos a un novo fracaso que, de seguro, pagarán de novo os traballadores coa minuga dos seus dereitos.

A maiores das medidas xa nomeadas no eido fiscal, son necesarias apostas enerxéticas para o curto e longo prazo que respondan á crise de demanda na que estamos inmersos; fortalecer e articular a negociación colectiva; crear unha base industrial sólida que invista en I+D+i; desenvolver unha política de infraestructuras que apoie o cambio de modelo; aprobar unha axeitada política enerxética; unha política pública de vivenda onde predominen as medidas encamiñadas ao aluguer; a mellora do sistema

educativo vinculándoo máis e mellor ao sistema productivo; o reforzamento do noso sistema público de protección social; así como, fortalecer os servicios públicos de emprego e as políticas activas.

Fronte a isto, o Goberno parece facer oídos xordos e eméndase a si mesmo orientando a súa política cara un severo recorte do gasto público que recae fundamentalmente sobre as costas dos traballadores e pensionistas; cara unha reducción do investimento público que freará o crecemento económico e a creación de emprego e que terá como principais víctimas aos traballadores en paro; e, en terceiro lugar, impón unha reforma laboral que elimina dereitos dos ciudadáns nos seus postos de traballo.

Tras unha actuación irresponsable das organizacións empresariais, centradas exclusivamente en obter réditos no abaratamento das condicións de traballo e o debilitamento dos traballadores, o Goberno decidiu optar por unha desregulación laboral que pode continuar con outros recortes sociais e laborais.

É necesario apostar por unha Europa máis social na que as negociacións sociais deixen de estar sometidas ás forzas do mercado. Neste país, UGT, xunto con CCOO, convocamos unha folga xeral para o 29 de setembro para esixir unha política que reduza o déficit público mediante o

incremento dos ingresos e non mediante a reducción do gasto, e planificar o cumplimento dos obxectivos do déficit do Pacto de Estabilidade e Crecemento da Unión Europea en prazos compatibles coa reactivación económica e a creación de emprego.

Tamén se demanda a retirada dunha reforma laboral lesiva que non servirá para crear emprego; non reducirá a dualidade do mercado laboral e aumentará a temporalidade; facilita e abarata o despedimento, porque amplíanse as causas para facelo máis fácil e redúcense os dereitos indemnizatorios dos traballadores; reforza o poder empresarial para modificar unilateralmente as condicións de traballo (horarios, mobilidade xeográfica, funcional...); debilita a negociación colectiva, facilitando ás empresas a adopción de medidas de descolgue salarial e inaplicación de compromisos adquiridos previamente nos convenios colectivos; privatiza a xestión do desemprego e amplía o eido de actuación das Empresas de Traballo Temporal aos sectores de risco e ao emprego público.

En definitiva, o Goberno puxo o poder do Estado ao servizo dos que esixen “flexibilidade” no mercado de traballo, e aínda así consideran esta reforma insuficiente porque en realidade non queren máis flexibilidade, quérena toda. Cando se esixen menos cotizacións sociais, menos custo do despedimento, menos tutela xudicial, menos negociación colectiva,

O pasado 30 de xuño, unha multitudinaria manifestación crecorreu Santiago de Compostela para amosar o descontento coas medidas anunciadas polo Goberno.

menos regulación da contratación, o que se está reclamando en realidade é a absoluta desregulación do mercado de traballo, ou a aplicación neste eido das políticas neoliberais que fracasaron estrepitosamente nos mercados financeiros, que son a causa desta crise, e que nos abocarían a unha tercera mundización laboral.

Neste contexto mobilizador tamén incidimos na defensa do sistema público de pensións como eixo central do noso sistema de protección social, e a súa adecuación á evolución social exclusivamente cun acordo político e social.

Finalmente, reiteramos a necesidade dunha nova política fiscal, que reforce a estrutura de ingresos do Estado, recuperando impostos suprimidos e apostando por unha maior recadación baseada na progresividade fiscal, á vez que se combate con maior determinación e medios a fraude fiscal que lastra a nosa economía alcanzando taxas que praticamente duplican a media da Unión Europea.

Os traballadores deste país van parar o vindeiro día 29 de setembro porque unha saída xusta e equilibrada da crise aínda é posible.

A reforma pendente da Administración Local

Xesús Mosquera Sueiro

Presidente da Fundación Luis Tilve

GLARIO
DADE

65

SETEMBRO 2010

Un destes grandes temas é o da reforma da administración local en Galicia. Certo é que noutros territorios do estado español o problema pode ser aínda máis grave, pero iso non nos libera das nosas propias esixencias, senón que máis ben debera obrigarnos a facela canto antes. Estamos diante dun importante problema estructural, que afecta gravemente o gasto público, máis tamén, e de xeito igualmente grave, á eficacia administrativa, e á calidade de vida das persoas.

No ano 2008, 93 concellos galegos, o 29'52% dos 315 existentes, tiñan menos de 2.000 habitantes e o 63'2%, e

dicir, 199, tiñan nese ano unha poboación inferior os 5.000 habitantes, a cifra mínima segundo varias análises da Unión Europea para a suficiencia financeira, política e técnica, e polo tanto para prestar servicios da calidade e da eficiencia necesarias na sociedade actual. Unha realidade que tende a agravarse, porque estes concellos pequenos ven diminuír a súa poboación, cada vez mais envellecida, con baixas rendas, e necesitada duns servicios cada vez máis custosos, que en cambio tenden a concentrarse nos concellos máis grandes.

Neses 199 concellos que, como se indica, supoñen o 63'2 do total dos existentes en Galicia, vive sen embargo tan

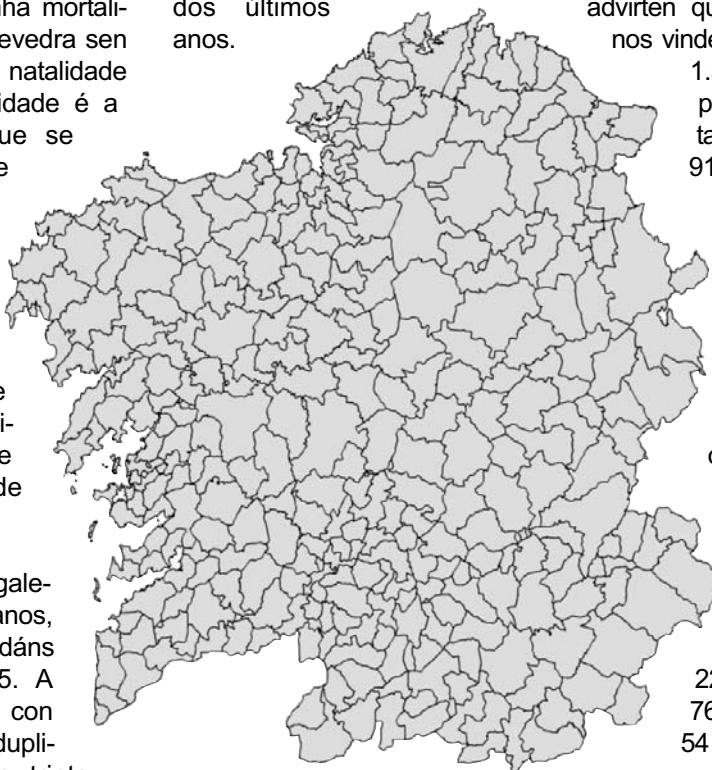
só o 17% da poboación. A maiores, nun contexto xeral de estancamiento demográfico, Galicia rexistra na actualidade unha taxa bruta de natalidade do 7'8, fronte a unha taxa de mortalidade do 10'7, o que quere dicir que cada ano, morren máis galegos dos que nacen. Tan só os fluxos inmigratorios dos últimos anos, aínda que modestos, permitiron manter a cifra de poboación galega nos 2.796.089 habitantes, tan só un 6'13% da poboación total española, cando fai 20 anos era do 6'90%.

Pero se dos parámetros xerais pasamos a datos provinciais, observamos que por exemplo a taxa de natalidade na provincia de Ourense des-

cende o 6'1 por mil, e a de mortalidade sube o 14; na provincia de Lugo, a taxa de natalidade descende aínda máis, o 5'9 por mil, con unha mortalidade do 13'8. Pontevedra sen embargo co 8'9 de natalidade e o 9'0 de mortalidade é a única provincia que se achega a paridade entre ambos parámetros. Na provincia da Coruña a natalidade é do 7'9 e a mortalidade do 10'7. O número medio de fillos por muller oscila entre o 0'91 de Lugo e o 1'11 de Pontevedra.

Por cada neno galego menor de catro anos, hai hoxe seis ciudadáns por enriba dos 65. A poboación galega con mais de 65 anos duplicouse nos últimos trinta anos. Preto do 22% da poboación son persoas en idade de xubilación, o que converte a Galicia nunha zona con altísimo índice de dependencia. Das 612.000 persoas con 65 ou máis anos, un 20%, e dicir 120.000 viven solas, e 150.000, un 25%, viven en fogares por debaixo do limiar de pobreza. O incremento da esperanza de vida, a perda da poboación moza froito da emigración, e a escasa contribución da inmigración procedente doutros países ou rexións para compensar estes déficits, explican esta situación, aínda que só en parte. A grande causa de fondo é de tipo eco-

nómico, e ten que ver co insuficiente desenvolvemento e atraso crónico da economía galega ao longo dos últimos anos.

De feito, a poboación activa mantense estancada, co agravante dun crecemento alarmanente do paro dende o comezo da crise, que acada en abril deste ano 2010 a cifra das 234.000 persoas, e un empeoramento das condicións de traballo reflectidas en altas taxas de precariedade, baixos salarios, e frecuentes incumplimentos da normativa laboral vixente. Igualmente, acentúanse, porque se fan visibles, os síntomas de pobreza dunha poboación que diversos estudos (revista Claridade, decembro 2007) cifraban fai algúns anos en torno as 500.000 persoas.

Galicia perdeu desde 1979 cinco representantes no Congreso a causa do descenso da poboación, que os expertos advirten que se intensificará nos vindeiros anos. Son xa 1.338 os núcleos de poboación sen habitante algúns, dos que 910 están a punto de desaparecer incluso rexistralmente, ao rozar os dez anos nesa situación. Unha realidade que seguirá crecendo dado que outras 740 aldeas teñen agora un único habitante, que se distribúen con 389 lugares na provincia de Lugo, 221 na da Coruña, 76 na de Ourense e 54 na de Pontevedra.

En consonancia con todo o anterior, a poboación ocupada na agricultura descendeu drasticamente. En 1981, fai agora 30 anos, a poboación galega ocupada no sector primario (agricultura, gandería e pesca) representaba o 42% do total. Quince anos despois, en 1996, esta porcentaxe reduciuse ao 29%, e na actualidade a ocupación no sector primario foi do 7'7% do total no ano 2009, correspondendo a agricultura e gandería o 5'7%, é dicir tan só 67.800 persoas ocupadas nesta actividade.

En paralelo, a poboación concentrase nas principais

áreas urbanas, de maneira que un de cada tres galegos vive nunha das sete principais cidades, e nos dez concellos más poboados (as sete cidades maiores máis Vilagarcía, Narón e Oleiros) vive o 40% da poboación galega.

Xa en 1990, o Comité das Rexións da Unión Europea advertía, referíndose a situación de España: “*E responsabilidade primaria das Comunidades Autónomas a política de fomentar fusións ou agrupacións de municipios, ou incluso reordenar coactivamente o mapa municipal; pero ate agora limitáronse a estimular timidamente a constitución de mancomunidades de asociación voluntaria*”. Pouco despois o Consello de Europa establecía algúns exemplos sobre a poboación mínima para garantir servicios locais nalgúns países, en ningún caso por debaixo dos 5.000 habitantes.

Referencias europeas

Entre 1950 e 1992, en Europa foi moi intenso o proceso de reagrupamento de concellos. Nalgúns países foi debido máis a decisión do poder político que a vontade dos veciños. Respondían así os distintos gobernos a situación de gran dinamismo socioeconómico que se viviu coa reconstrucción dos Estados europeos trala Segunda Guerra Mundial e, sobre todo, a xeneralización do Estado de

Benestar: os servicios públicos implican un forte custe económico que obriga, necesariamente, a adaptar a organización territorial as novas demandas. Foi por elo que a normativa obligou os Concellos a asociarse, para conseguir unha maior eficacia dos servicios.

Así por exemplo, entre 1950 e 1992, Suecia pasou de 2.281 concellos, a tan só 286 (-88%), Dinamarca de 1.387 a 285 (-80%); Bélxica de 2.669 a 589 (-78%); Reino Unido pasou de 2.028 a 484 (-76%); Alemaña de 24.272 a 8.077 (-67%); Austria de 3.999 a 2301 (-42%); Noruega de 744 a 439 (-41%); Holanda de 1.015 concellos a 647 (-36%).

Nos países mediterráneos a situación é distinta. En Italia por exemplo, en lugar de reducción sucedeu ao contra-

rio, pasando de 7.781 municipios a 8.100 (+4'10%). En Francia, con 32 rexións, 96 departamentos, 329 distritos, e 36.879 cantóns, o número actual de comunas ou concellos, a pesar da redución habida dun 5%, é de 36.568, o que supón unha media teórica de 1.763 habitantes por comuna ou concello. Certo que o debate para impulsar un proceso de fusións tamén está en marcha na actualidade.

En España, entre 1960 e 1981, desapareceron 1.263 municipios, o tempo que se constituíron 103 novos: 13 por segregación, e 90 por fusión. Dende entón a tendencia parece terce invertido: así, entre 1981 e 1991 desapareceron 12 e creáronse 67 (65 por segregación e 2 por fusión), e nos dez anos seguintes creáronse outros doce. Na actualidade, España conta con 8.108

Centro de Saúde de Becerreá

municípios, o que da como resultado unha media teórica de 5.790 habitantes por concello, sendo esta media en Alemaña de 10.191 habitantes, 12.518 no Reino Unido, e 31.967 no caso de Suecia.

Polo que respecta a Portugal, pasou de 303 a 305 municipios, áinda que compre subliñar que a superficie media dos concellos galegos e de 90 quilómetros cadrados, mentres que en Portugal e de 300. A cifra media de habitantes por concello no país veciño elvéase a 34.751.

En Galicia, entre 1900 e 2008, desapareceron 17 municipios e creáronse 8. A última anexión tivo lugar en 1967

(Acevedo incorporouse a Celanova), e desde 1980 non se produciron novas fusións, senón, o contrario, tres segregacións: Cariño de Ortigueira (1988), Burela de Cervo (1994), e A Illa, de Vilanova de Arousa (1997). Hoxe, segregacións como as de Cariño e a Illa, non serían posibles xa que o impide a Lei de Administración Local de 1997, que exige para elo unha poboación mínima de 5.000 habitantes. Entre as anexións importantes habidas en Galicia no século pasado cabe mencionar as dos Concellos de Bouzas en 1904, e Lavadores en 1941 para integrarse ambos no de Vigo; e a do municipio de Santa María de Oza (Monelos) que se integró no da Coruña en 1912.

O volume de poboación, determinante para a viabilidade

O estado de benestar, tal e como o asumiron no século pasado os países europeos que apostaron por unha drástica reducción do número dos seus concellos, impón o establecemento de servicios básicos que, pouco a pouco, vanse incrementando. A propia normativa fixa cales son eses servicios por tramo de poboación, incrementándose en función do mesmo. Sen embargo, o feito de que o concello sexa a administración pública mais próxima ao cidadán, fai que vaia asumindo competencias que, se ben non son esixibles pola Lei de Administración Local, si lle son demandadas polos veciños

É difícil de xustificar socialmente que as redes de servicios sociais estean más expandidas nos concellos más grandes, cando é nos mais pequenos onde o problema do envellecemento é mais urxente. A proximidade leva consigo unha presión constante en demanda de servicios que un número significativo de concellos está incapacitado para xestionar por problemas económicos. En consecuencia eses concellos son más débiles, teñen peores servicios e dependen da xestión de institucións superiores.

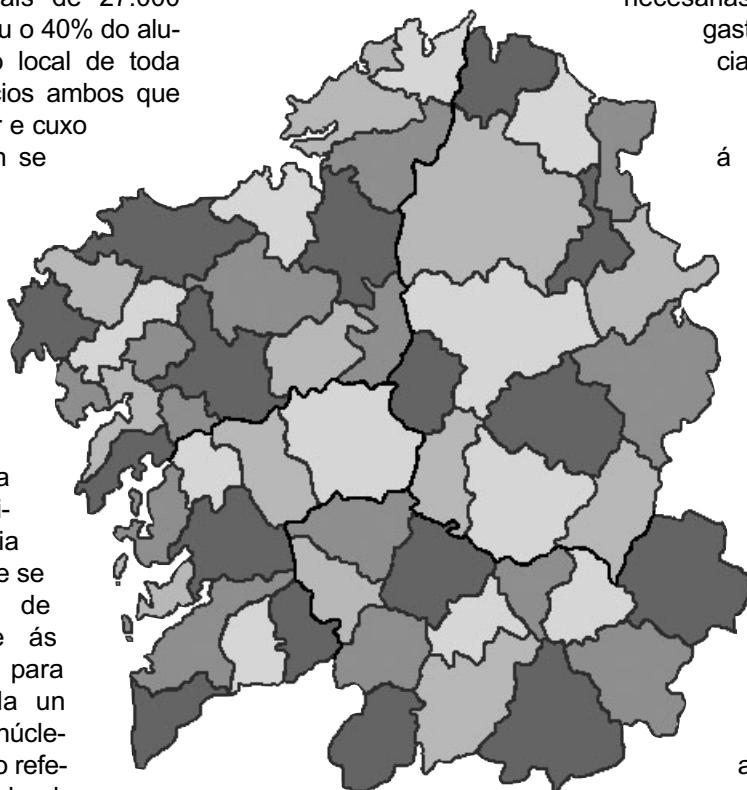
Do mesmo xeito, a dispersión da poboación condiciona

notablemente o gasto municipal. Cunha media de cen núcleos de poboación por concello, os que hai que dotar obligatoriamente de accesos, non é de estrañar que Galicia concentre máis do 60% das vías municipais (máis de 27.000 quilómetros), ou o 40% do alumeado público local de toda España, servicios ambos que hai que manter e cuxo custe, que non se repercuten en costos ao cidadán, e asumido con cargo aos ingresos correntes de cada concello. Galicia está por debajo da media nacional no que se refire á rede de sumidoiros, e ás dificultades para chegar a cada un dos pequenos núcleos dispersos no referente á recollida de lixo, son igualmente importantes.

Os ingresos municipais

Galicia está á cola das comunidades españolas no que a ingresos tributarios se refire. A media de ingresos fiscais por habitante é de 345'08 €, aproximadamente o 68% da media do conxunto de España, aínda que existen diferencias

notables segundo tramos de poboación: nas cidades con mais de 50.000 habitantes a media recadadora é de 502'12 € por habitante, descendendo a 195'26 € nos concellos con menos de 5.000 habitantes.

Comarcas de Galicia

Polo tanto a capacidade de xestión na maioría dos concellos galegos está en cuestión, como tamén o esta a corresponsabilidade fiscal, un asunto que non agrada a ningunha administración, cuxos responsables políticos solen comprometer gastos sen ter en conta para afrontalos, que é preciso dispoñer de ingresos.

Está pendente aínda o desenvolvemento da segunda descentralización, a das Comunidades Autónomas os Concellos, a través do PACTO LOCAL, que recoñeza o dereito destes as transferencias necesarias para afrontar os gastos das competencias asumidas.

Polo que respecta á participación dos concellos nos ingresos do Estado, fai anos que a Federación Española de Municipios e Provincias ven reclamando que a torta se reparta ao 50% para o propio Estado, 25% para as Comunidades Autónomas, e 25% para os Concellos. Na actualidade os concellos xestionan apenas o 13% do gasto público das administracións españolas, unha porcentaxe que está moi por debaixo, por exemplo, do 56% dos concellos daneses, do 27% dos italianos ou do 26% de holandeses e británicos.

Por que non á fusión de municipios?

En 2006, existían en Galicia 24 mancomunidades de municipios e 27 consorcios

loais. Moitas destas entidades desapareceron, aínda deixando constancia positiva de ter contribuído a concienciar os concellos e os veciños da necesidade da colaboración. Quizás o maior problema radicou en que a súa creación supuxo o incremento de organismos xestores, ao crearse uns novos pero non eliminar os antigos, co conseguinte aumento do gasto público, o que unido á falta dunha coordinación eficaz nalgúns casos, levounos a súa inviabilidade.

Tampouco as comarcas deron o resultado esperado, sendo probablemente un error o feito de non serlle recoñecida a personalidade xurídica. Polo que respecta ás áreas metropolitanas de Vigo e A Coruña, o certo é que estamos assistindo a un penoso fracaso polo de agora, máis debido quizais a intereses de partido e de poder no seo de cada concello, que a dificultades técnicas, sociopolíticas ou de oposición veciñal. Mais ben sucede o contrario, son moitos os veciños que perciben moi claramente a necesidade de coordinación, colaboración e unificación de esforzos en materia de transporte, plans de ordenación territorial, urbanismo, servicios municipais, etc.

Na Galicia de hoxe, hai un consenso claro sobre a obsolescencia da actual organización territorial, sendo claro o convencemento de que, de non facer algo con rapidez, o envellecemento da poboación, con sinais alarmantes

nalgunhas zonas, pode facer desaparecer algúns concellos que xa hoxe teñen dificultades para prestar os servicios más básicos. Arredor das sete principais cidades galegas, particularmente as catro situadas na costa, a necesidade de establecer mecanismos de coordinación e colaboración, incluso fusión e integración, entre o concello principal e os limítrofes é unha necesidade cada día máis evidente. Certo que tamén existen dificultades, moi serias ás veces, para avanzar neste sentido. Desde as de carácter político xa mencionadas, ás identitarias nalgúns casos. Mais nada que non poida superarse, se hai vontade política seria e responsable para avanzar neste sentido.

Urxe pois afrontar o proceso de reorganización territorial, que inclúa a fusión de pequenos concellos como un dos seus obxectivos. A fusión permitirá alcanzar economías de escala, que incrementarán a eficiencia na prestación de servicios, reducirá o gasto asociado o persoal, co que se liberarán recursos para inversións e para mellorar o benestar económico e social. A integración de varios municipios nunha mesma estructura municipal, evitará os efectos negativos da dispersión, e pola contra permitirá potenciar os puntos fortes das distintas áreas, propiciando asentamentos de poboación mais favorables, que axuden a recuperación económica e demográfica das diversas zonas.

A crise económica tamén obriga

Se a reforma da administración local en Galicia é unha necesidade absoluta dende fai moitos anos, nas circunstancias actuais, aínda moito máis. Con unha gravísima crise económica de alcance aínda non coñecido, que está traendo consigo que miles de galegos se queden sen traballo, que outros vexan reducidos os seus salarios, conxeladas as súas pensións actuais, e tendo que traballar mais anos para ter dereito as pensións futuras, ou vexan aumentada a súa cota de contribución fiscal, ben directa ou indirectamente, é totalmente inxustificado non acometer esta reforma que suporía entre outras cousas un importante aforro de recursos públicos, e dicir do diñeiro de todos.

É moi difícil e arriscado falar de cifras. Sen embargo debemos facelo para colgar perspectiva da reforma que se necesita e da que estamos a falar. Dos 315 concellos con que actualmente conta Galicia, habería que pensar na reducción substancial, ¿tal vez dun 30%, en torno a 100 concellos menos?. A vista dos parámetros de viabilidade mencionados o comezo destas notas, non so non parece esaxerada a cifra, senón tal vez incluso baixa. As fusións de pequenos concellos, as integracións noutros casos, suporían senón menos empregados públicos si un cambio nas súas

funcións, con menos labores burocráticas e más de profesionais para servicios efectivos de atención directa. Suporía unha menor estructura de altos cargos (secretarios, interventores..), menos alcaldes, menos concelleiros, menos coches oficiais, menos sedes, menos labores de mantemento das sedes, etc. Estamos a falar polo tanto dunha reducción moi importante do gasto en estrutura, que permitiría dispoñer de mais recursos para mellores servicios ós veciños, e de impulso a recuperación económica das areas deprimidas.

As deputacións provinciais

Cando se trata este tema da reforma da administración local, enseguida xurde a cuestión das Deputacións Provinciais, das súas funcións, e incluso da súa razón de ser nunha comunidade autónoma como a galega, cunha administración autónoma con amplas competencias transferidas pola administración do Estado. Un tema sen dúbida moi complexo pola enorme carga política que comporta, que se agrava cando ademais se aborda torpemente, ou antepoñendo curtos intereses de partido ou prexuízos ideológicos dun ou doutro signo. Son da opinión de que esta cuestión, sendo moi importante, non deberá paralizar ou retardar mais tempo os plans e medidas que se necesitan por exemplo en materia de fusións

Sede da Deputación Provincial de Pontevedra

de concellos, posibles comarcalizacions, ou creación de áreas metropolitanas.

Dito isto, non cabe dubida que o debate sobre o papel das Deputacións debe abrirse tamén, sen atrancos nin límites, pero sen que impida ou retrase os pasos que urxe dar no que toca ao ámbito dos concellos. Cada administración, Deputacións Provinciais incluídas, debe ter claras as súas funcións, sen que se repitan, se superpoñan ou se solapen entre elas, e facelo dende a perspectiva dunha administración única aínda que diversa, o servizo do cidadán.

En todo caso, reestructurar a administración local en Galicia no plano dos concellos, pode e debe facerse sen dificultade, e á marxe do debate sobre o papel, ou a continuidade ou non das Deputacións Provinciais.

Administración única e Pacto Local

Foi aló, polo ano 1992, cando Fraga Iribarne formulou o seu proxecto de “administración única” que, sen embargo 18 anos despois, parece un tema esquecido, aínda que ben merecería a pena ser considerado de novo.

Referíase o entón Presidente da Xunta da Galicia a que cada ente administrativo: Goberno Central, Goberno Autonómico, Deputacións Provinciais, Concellos, deben ter claras e definidas as súas competencias e funcións, sen que se repitan ou se superpoñan, axustando a elo os recursos orzamentarios e o persoal adscrito. Algo que perece obvio, evidente, pero que sen embargo na práctica non é

Oficina de recadación tributaria do Concello de A Coruña

así, sobre todo cando se foron transferindo competencias do Estado á Comunidade Autónoma, e cando agora se reclama unha “segunda descentralización”, neste caso Comunidade Autónoma-Concellos, transferindo, ou simplemente dando fe legal das transferencias que de feito teñen encomendadas os municipios pola vía dos feitos consumados.

Nesta liña, o chamado PACTO LOCAL debe recoñecer o dereito dos concellos a recibir as transferencias necesarias para afrontar os gastos das competencias que foron asumindo pola vía dos feitos, algo que, non por espiñoso e complexo se deberá seguir pospoñendo.

Normas e retribucións dos cargos públicos

No contexto das medidas impulsadas polo Goberno de España para a reducción do gasto público, a maioría dos alcaldes e corporacións locais, aplicáronse rebaixas nas súas retribucións, en liña coas rebaixas impostas en xeral ós empregados públicos.

Ao fío desta circunstancia púxose de manifesto o absoluto desorde existente en materia de retribucións por exemplo de alcaldes, ou de presidentes, directores e altos cargos de algunas

empresas públicas, que sen ter nin mais méritos, nin mais traballo, nin mais risco que o Presidente do Goberno, perciben salarios e complementos retributivos moi superiores, ate más do dobre, do que percibe o primeiro mandatario do país. Retribucións que alcaldes e corporacións locais, ou presidentes e membros dos consellos de administración se aplicaron a si mesmos, sen más límite que o seu particular criterio e o resultado das negociacións entre grupos políticos con diferencias que, nestes casos si, acaban solucionándose case sempre a base de diñeiro.

Dende o criterio de que os responsables públicos, que como alcaldes ou concelleiros, dedican o seu tempo e o seu traballo a comunidade as veces con sacrificios e renuncias profesionais importantes, merecen unha digna e suficiente retribución acorde co cargo que desempeñen, non é menos certo que deben establecerse con urxencia normas xerais que regulen este tema, pois non debe ser materia a decidir polos mesmos que van recibir a retribución. Neste sentido, unha referencia que inevitablemente debe terse en conta, é o salario medio do país, pois non é de recibo que os criterios que se aplican para as retribucións dos traballadores se ignoren a hora de aplicallos os altos representantes das nosas administracións públicas.

Sentido de Estado

As cifras que figuran ao inicio destas notas son eloquentes, e a gravidade da situación económica xeral é tamén evidente. Non son tempos para políticas de ocasión, senón para políticas e políticos con fondo sentido de Estado. Con capacidade para dicir a verdade sen demagogoxías nin promesas vacuas, para unir esforzos convencendo, exercendo o poder local con amplio sentido de Estado, dese Estado do que os veciños son parte substancial e do que non se poden substraer, porque tamén lles acabará afectando na súa vida cotiá.

Non podemos ignorar que estes non son tempos de localismos. Cando Europa nos está poñendo os deberes penso que contra o que pensamos e queremos, cando nunca como ate agora, decisións que se están tomando en Bruxelas, Bonn, Londres, etc., poden empobrecernos en cousa de días e sen remedio, é máis necesario que nunca “actuar no plano local con mentalidade global” para acertar nas decisións a tomar, e tomalas a tempo pois os atrasos podemos pagalos caros.

Tampouco podemos esquecer que no ano 2013, España e os españois, Galicia e os galegos, e polo tanto os concellos e os seus

veciños, non só deixarán de percibir diñeiro dos Fondos Estructurais da Unión Europea, senón que terán que aportar para outros países que si van recibir eses fondos. De receptores pasaremos a donantes, e de recibir pasaremos a dar.

Fontes documentais:

- UN NUEVO MAPA MUNICIPAL.- Círculo de Empresarios de Galicia.- Club Financiero de Vigo.
- Informe Anual Caixa Galicia, 2008.
- Estudio Fundación BBVA sobre poboación. 2008.
- LA CRISIS DEMOGRÁFICA.- Artigo de Carlos Punzón.- La Voz de Galicia 21/2/2010.
- INE
- IGE

OPINIÓN

La reforma de la Seguridad Social y las pensiones

Luis Baneira Gómez

Técnico do Instituto Nacional da Seguridade Social (INSS)

Se viene produciendo últimamente una enorme campaña mediática en la que intentan convencernos a los españoles que el Sistema de Pensiones en España está en grave riesgo y que es preciso adoptar medidas urgentes que garanticen el futuro de las Pensiones.

Lo cierto es que la reforma de la Seguridad Social que ha propuesto el Gobierno ha generado un gran debate nacional y está sirviendo para distraer a los ciudadanos y políticos de los que debieran ser los grandes temas a debatir: ¿Cuáles han sido las causas de la actual crisis económica mundial y qué medidas se deben adoptar para evitar que vuelva a producirse?

Si bien esas serían las cuestiones que ahora mismo se deberían estar discutiendo, ante la existencia de unas propuestas de reforma de la Seguridad Social presentadas por el Gobierno, desde UGT

debemos trasladar a los ciudadanos y trabajadores nuestra opinión, aportando los argumentos y valoraciones que consideramos necesarias para formarse una opinión al respecto.

Respecto al mensaje que se está trasladando a la ciudadanía de que “*las pensiones están en peligro*”, en primer lugar hay que analizar las premisas de las que parte el supuesto problema del futuro de la Seguridad Social: el posible déficit que se producirá en el futuro y el envejecimiento de la población.

Respecto al posible déficit es necesario mencionar que es la “*Seguridad Social*” la única institución del Estado a la que parece exigírselle que no genere “déficit”. Esto es: tanto el sis-

tema educativo, como el ejército, como las fuerzas de seguridad del Estado, como la Administración de Justicia, etc.... generan déficit (suponen gasto y casi ningún ingreso), pero nadie se propone suprimir estas Instituciones porque como Estado moderno tanto los ciudadanos como los Políticos y Sindicatos estamos de acuerdo en que son imprescindibles para el funcionamiento ordinario de una sociedad avanzada. La Constitución Española establece la obligación de la Administración Pública de garantizar un régimen público de seguridad social y unas pensiones “*dignas*”. La decisión de tener un buen sistema de Pensiones Públicas es una decisión de carácter “político” que no debe condicionarse a

que la Seguridad Social tenga "superávit" o "déficit".

Por eso pensamos que no se debería hablar de la Seguridad Social en clave de superávit-déficit, pero aun aceptando hablar en esos términos, es falsa la idea de que Seguridad Social está en peligro, como demuestran los datos publicados por el Ministerio de Trabajo:

Superávit de la Seguridad Social en los últimos años:

Año	Superávit
2005	6.022,12 Millones €
2006	11.900 Millones €
2007	14.104,69 Millones €
2008	14.428,21 Millones €
2009	8.502 Millones €

Es más: desde el año 2000, en que se creó el Fondo de Reserva de la Seguridad Social, hasta el año 2008, se

han ingresado en dicho Fondo un total de 50.670 Millones de Euros, los cuales además han dado un beneficio por inversiones de 6.553 Millones de Euros, teniendo en cuenta que no se ha ingresado en el Fondo de Reserva ni siquiera el 50% del superávit de cada año. Concretamente del superávit de 8.502 Millones de Euros de la Seguridad Social en el año 2009 sólo se han ingresado 3.000 Millones en este Fondo; el resto del dinero ha ido a parar a pagar otros gastos del Estado. Si de verdad a los políticos les preocupa el futuro de la Seguridad Social, lo primero que habría que hacer es ingresar en dicho Fondo el 100% del superávit cada año, ¿no?

Respecto al envejecimiento de la población y el descenso de la natalidad, se nos traslada el mensaje a los ciudadanos de que en el futuro no habrá suficientes cotizantes para mantener a los pensionistas. Pues opinamos que este mensaje está falseado por lo siguiente: si bien es cierto que la tasa de

natalidad es bajísima (cabría pedirle a los políticos que adopten medidas de fomento de la natalidad y ayudas a las familias con hijos, sobre todo porque somos el país Europeo que menos dinero destina a este aspecto) también es cierto que cuando un país genera riqueza y no hay fuerza de trabajo suficiente ésta acude de otros países. En los últimos años vimos cómo en períodos en los que había un enorme crecimiento económico y de la actividad, precisándose mano de obra, ésta se cubría, sobradamente, mediante la inmigración.

Lo contrario sucedió en otras épocas de España: había mucha mano de obra joven y ante la falta de trabajo en España los Españoles emigraban a otros países, trabajaban y cotizaban allí. Si se reactiva la economía en España y se precisan trabajadores, que cotizan a la Seguridad Social, nunca habrá falta de ellos ya que vendrán de otros países. Entendemos que lo imprescindible es reactivar la actividad

FONDO DE RESERVA DE LA SEGURIDAD SOCIAL: SITUACIÓN A 31/12/2008

(Importes en millones de euros)

Datos acumulados	Año 2000	Año 2001	Año 2002	Año 2003	Año 2004	Año 2005	Año 2006	Año 2007	Año 2008
1. DOTACIONES	601,01	2.404,05	5.979,05	11.472,92	18.193,05	25.198,38	32.739,84	41.150,10	50.670,06
2. RENDIMIENTOS NETOS GENERADOS	2,78	28,98	189,62	551,97	1.137,35	1.986,59	3.139,41	4.565,89	6.553,12
TOTAL	603,79	2.433,03	6.168,67	12.024,89	19.330,40	27.184,97	35.879,25	45.715,99	57.223,18

Fuente: Informe del Ministerio de Trabajo e Inmigración, publicado en la Web de la Seguridad Social

económica y generar puestos de trabajo de calidad: si se consigue esto, habrá cotizantes de sobra a la Seguridad Social para cubrir las futuras Pensiones.

Se nos dice que la relación entre "cotizantes" y "pensionistas" es cada vez menor, y que esto provocará que no se ingresen suficientes "cuotas de la seguridad social" para poder pagar las pensiones, lo cual generará "déficit".

A continuación se incluye la tabla de evolución de "afiliados/pensionistas" incluido en el Informe publicado por la Seguridad Social en Enero/2010 (disponible en la Web oficial de la seguridad social www.seg-social.es):

El informe indica claramente que la relación "afiliados/pensionistas" ha ido aumentando claramente desde 1988 (los peores años han sido los de la era Aznar: 1996-2003). Es más: la citada relación en los años 2007 a 2010 ha sido la más alta en los últimos 22 años. Entonces.... ¿Por qué nos asustan diciendo que el "sistema de pensiones" está en peligro?

De todos modos, a pesar de que los datos de la Seguridad Social son EXCELENTES (los mejores de toda Europa), para causar miedo en los ciudadanos y trabajadores, se hace referencia a "estudios" realizados por "expertos y analistas financieros" que vaticinan que "en el futuro el sistema será insostenible" y generará "déficit". Pues

bien, vamos a hablar de esos "estudios" y esos "expertos y analistas financieros".

Desde 1995 se publican periódicamente "estudios" sobre el futuro de las pensiones (estudios pagados, en su mayor parte, por Entidades Financieras; ..... curioso ¿no?).

Los estudios más famosos son los siguientes:

- Herce (1995): vaticinaba que en el año 1996 la seguridad social tendría un déficit equivalente al - 0,58% del PIB.

También vaticinaba que en el año 2000 el déficit de la S.S. sería del - 1,37% del PIB.

También vaticinaba que en el año 2005 el déficit de la S.S. sería del - 1,80% del PIB.

También vaticinaba que en el año 2010 el déficit de la S.S. sería del - 2,15% del PIB.

¡No acertó ni una! Ni siquiera fue capaz de acertar en el año 1996... el mismo año en que publicó su informe.

Este informe se denominaba "El futuro de las pensiones en España: hacia un sistema mixto" y figuraban como autores José A. Herce, Simón S. Rivero, Sonsoles Castillo y Rosa Duce.

Mes	Relación Afiliados/Pensionistas
Dic-88	2,34
Dic-89	2,38
Dic-90	2,41
Dic-91	2,39
Dic-92	2,29
Dic-93	2,18
Dic-94	2,12
Dic-95	2,07
Dic-96	2,06
Dic-97	2,09
Dic-98	2,15
Dic-99	2,23
Dic-00	2,29
Dic-01	2,34
Dic-02	2,39
Dic-03	2,44
Dic-04	2,50
Dic-05	2,62
Dic-06	2,67
Dic-07	2,71
Dic-08	2,66
Dic-09	2,59
Ene-10	2,57

Este informe fue financiado por "La Caixa".... curioso ¿no?.... sobre todo si tenemos en cuenta que el informe propugnaba que habría que ir hacia un Sistema "Mixto" de Pensiones, y que los españoles tendrían que hacerse "Planes de Pensiones Privados" con las Entidades Financieras si querían garantizar el cobro de una pensión digna en su vejez... ¿Huele a podrido o no?

- Piñeira y Weinstein (1996): vaticinaban que en el 2005 el déficit sería del -0,75% del PIB.

- Herce con Alonso (1998): vaticinaban que en el 2005 el déficit sería del -1,17% del PIB.

- Profesor Barea (Jefe de la Oficina Económica de Aznar) y otros investigadores: vaticinaban que en el año 2000 el déficit de la Seguridad Social sería del -1,61% del PIB.

¡NINGUNO DE ELLOS ACERTÓ, NI DE LEJOS!: La Seguridad Social ha seguido teniendo Superávit, incluso en los años 2008 y 2009, los años de la peor Crisis Económica de la Historia.

Año	Superávit S. Social
2004	+1% del PIB
2005	+0,67% del PIB
2006	+1,2% del PIB
2007	+1,25% del PIB
2008	+1,31% del PIB
2009	+0,8% del PIB

Se diría que estos Expertos y Analistas Financieros, además de tener algún interés en promover la implantación de Planes de Pensiones Privados, no han sido muy fiables en sus predicciones ¿no?

A la vista de todos los datos expuestos, sólo cabe preguntarse: ¿Qué interés habrá en asustar a los ciudadanos y hacerles dudar sobre la viabilidad futura del Sistema Público de Pensiones?. Parece que la respuesta podría ser el interés que grandes grupos financieros tienen en fomentar la implantación de Planes de Pensiones Privados en España.

Asustando a los ciudadanos, haciéndoles creer que el Sistema Público de Pensiones no es sostenible, se genera la preocupación por: ¿Qué puedo hacer para tener una pensión digna en la vejez?.

La respuesta nos la dan también esos presuntos "expertos y analistas financieros": será preciso suscribir Planes de Pensiones Privados con Entidades Financieras para garantizar una pensión digna durante la vejez.

Las Entidades Financieras tienen un gran interés en promover que los ciudadanos suscriban Planes de Pensiones Privados y depositen su dinero en las Entidades Financieras para "invertir" ese dinero en los Mercados Financieros Internacionales. Sobre todo si tenemos en cuenta que la implantación de los Planes de

Pensiones en España es muy inferior al resto de países modernos.

A continuación vemos un cuadro (Ministerio de Economía y Hacienda; Informe Estadístico 2008 sobre Planes y Fondos de Pensiones que refleja el Peso de los Fondos de Pensiones en la Economía y en los Mercados Financieros (porcentaje de inversiones respecto del PIB):

País	% INVERSIONES/PIB
Islandia	134,0
Holanda	132,2
Australia	105,4
Reino U.	86,1
EE.UU.	74,3
Finlandia	71,0
Canadá	55,3
Irlanda	46,6
Dinamarca	32,4
Portugal	13,7
Polonia	12,2
España	7,5

NOTA: Disponible en:
http://www.dgsfp.meh.es/Docs/Internet/Memoria_2008_Fondos/PLANES_y_FONDOS_DE_PENSIONES2008.pdf

Las Entidades Financieras no parecen capaces de convencernos para que suscribamos Planes de Pensiones Privados..... a lo mejor se debe a que tenemos un buen Sistema Público de Pensiones ¿no?

Pero el Ministerio de Economía y Hacienda nos aporta más datos:

MAGNITUD	2008	2007	Incremento Absoluto	Incremento %
Aportaciones	6.094 mill. €	7.097 mill. €	-1.003	-14,1%
Patrimonio Fondos	79.753,2 mill. €	88.022,5 mill. €	-8.269	-9,4%

Esto es: Las aportaciones que los españoles hacemos anualmente a Planes de Pensiones, están bajando; cada vez los españoles destinamos menos dinero a Planes de Pensiones; el Patrimonio de los Fondos (los euros) está bajando; preocupante para las Entidades Financieras ¿no? Veamos el siguiente cuadro, también del Ministerio de Economía y Hacienda:

(En Millones de Euros)		2004	2005	2006	2007	2008
Planes de Empleo	TOTAL EMPLEO	1.536	1.660	1.727	1.836	1.759
	Contrib. Promotor	1.365	1.415	1.500	1.482	1.526
	Aport. Partícipe	171	245	227	354	233
Planes Asociados		77	81	89	70	52
Planes Individuales		5.265	5.826	6.280	5.190	4.283
TOTAL		6.878	7.567	8.096	7.097	6.094

El Ministerio de Economía y Hacienda indica, literalmente, en su Informe Estadístico 2008:

Las aportaciones a los planes individuales han experimentado el año 2008 una disminución del 17,5 % con respecto a 2007, siendo este descenso del 4,2 % en las aportaciones a planes de empleo.

Como se puede observar, desde el año 2006, los españoles destinamos cada vez menos dinero a aportaciones a Planes de Pensiones.... Mal negocio para las Entidades Financieras.... ¿no?...

Podríamos sospechar que, para invertir esta tendencia, algunos tienen un gran interés en generar miedo para que los españoles pensemos que el Sistema Público de Pensiones se está "hundiendo" y suscribamos Planes de Pensiones con Entidades Financieras, ¿no?

Lo que es muy preocupante es observar los siguientes datos: veamos qué dice, literal-

Rentabilidad media ponderada planes individuales: -6,1%

Resulta que las rentabilidades medias de los Fondos de Pensiones son "negativas": el Ministerio de Economía y Hacienda en el citado informe del año 2008, página 42, añade, literalmente:

Según la rentabilidad anual declarada en la documentación estadístico contable a 31 de diciembre de 2008, el 16,5 por ciento ofrecieron rentabilidades positivas.

Claro que, si el 16,5% de los Planes de Pensiones ofrecieron Rentabilidades Positivas, eso significa que el 83,50% de los Planes de Pensiones ofrecieron Rentabilidades NEGATIVAS. ¡SÍ!: eso es lo que demuestran los datos del Ministerio de Economía y Hacienda.

El Ministerio de Ec. y Hac. en el citado informe del año 2008, página 43, añade, literalmente:

Los 2.192 planes de pensiones que presentaron rentabilidades negativas durante 2008, concentraban el 72,6 % de la cuenta de posición agregada del sector, lo que quiere decir que el año 2008 ha sido el año en que el 27,4 % del patrimonio de los planes ha obtenido rentabilidad positiva.

¡El 72,60% del Patrimonio que los Españoles hemos dado a las Entidades Financieras para que lo inviertan y nos garanticen unas pensiones dignas... han dado rentabilidades negativas en el año 2008! (Imaginad cómo serán los datos del año 2009, el peor año de la crisis). O sea: las Entidades Financieras han invertido nuestro dinero de forma que ¡han perdido parte de nuestro capital!

Concretamente, veamos las pérdidas que han tenido los Fondos de Pensiones en España en el año 2008, según el Cuadro publicado por el Ministerio de Economía y Hacienda:

Concretamente, las pérdidas han sido las siguientes (Informe de la Dirección General de Seguros y Fondos de Pensiones 2008, Anexo, Página 1): 8.388.600.000.- Euros (1.395.745.599.600 de Pesetas: Un Billón, 395.745 Millones, 599.600 Pts.).

Los Bancos han perdido, del Patrimonio de nuestros Fondos de Pensiones, durante el 2008.

- Más de lo que gastará el Estado Español en "Defensa" en el año 2010.

- Más de lo que gastará el Estado Español en "Fomento del Empleo" en el año 2010.

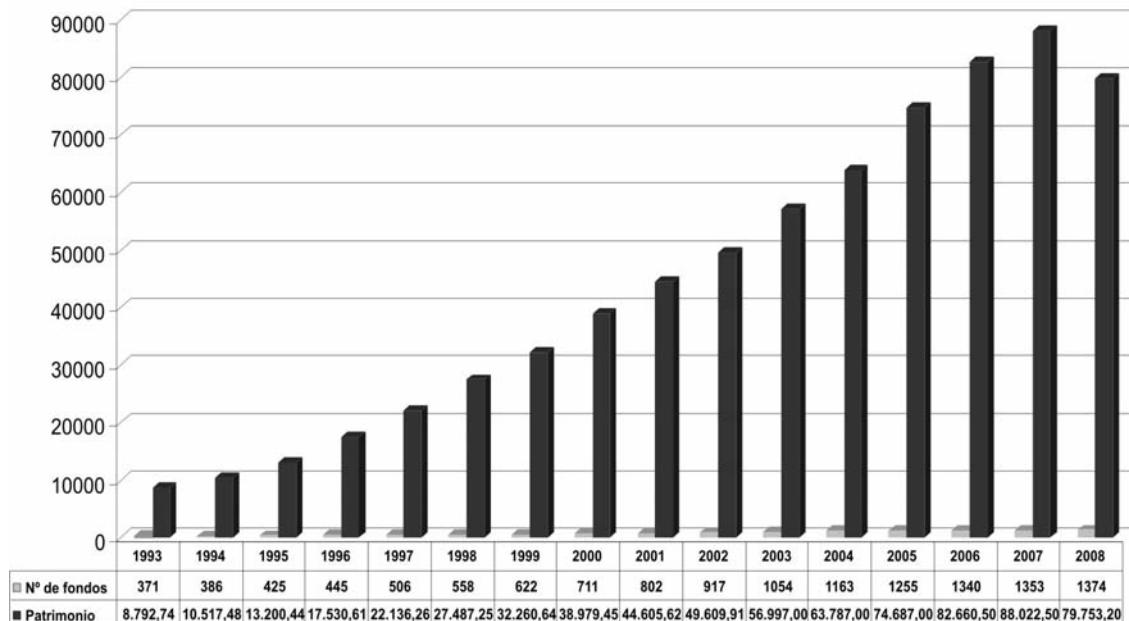
- Casi el doble de lo que gastará el Estado Español en "Sanidad" en el año 2010.

- Casi el triple de lo que gastará el Estado Español en "Educación" en el año 2010.

- Casi la mitad de lo que gastará el Estado Español en "Infraestructuras" en el año 2010.

¿Y son esos expertos financieros lo que ahora presionan a los políticos y a los medios de comunicación para que se recorten prestaciones de la Seguridad Social, se endurezca el acceso a las pensiones de

Número y patrimonio (en millones de euros) de los fondos de pensiones (1993-2008)

El concepto de patrimonio de los fondos de pensiones representa el conjunto de bienes y derechos que constituyen el activo total de los fondos de pensiones y que respaldan el cumplimiento de los planes de pensiones integrados.

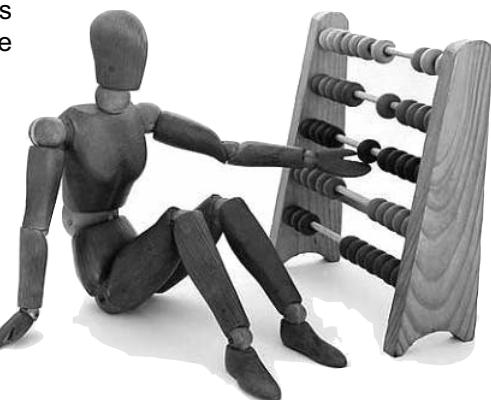
jubilación, se abarate el despido y se reduzcan los salarios?

Nos parece injustificable que se esté generando miedo en los ciudadanos e instándolos a contratar Planes de Pensiones (incluso por parte del propio Ministro de Trabajo, cuyo salario sí se lo permite), teniendo en cuenta los bajos salarios que existen en España (el Salario Medio Neto en España es de 1000 euros, según datos del INE) y los desastrosos resultados de rentabilidad que están dando los Planes de Pensiones.

Respecto a retrasar la edad legal de jubilación hasta los 67 años, entendemos que no existe motivo para hacerlo, además de ser incomprendible que, habiendo escasez de puestos de trabajo, y teniendo miles de jóvenes bien formados en casa de sus padres (sin trabajo), se pretenda que los que tienen empleo retrasen dos años más su salida del mercado laboral impidiendo que se generen puestos de trabajo para la juventud. No es justo, ni con los trabajadores de 65 años, que se verán obligados a trabajar más para cobrar la misma pensión (o menor, si cambia la fórmula de cálculo), ni con los jóvenes que no encuentran empleo.

En relación con ampliar la fórmula de cálculo de la Base Reguladora de la Pensión de Jubilación a los últimos 20 ó 25 años (o a toda la vida labo-

ral, como se demanda desde la CEOE y otras organizaciones empresariales) sólo podemos oponernos ya que supondría una considerable disminución en la cuantía de las Pensiones, siendo España uno de los países que menos dinero destina a Pensiones y uno de los países con las Pensiones más bajas de toda Europa. Las propias Organizaciones Empresariales valoran la disminución de las pensiones hasta en un 40% si se aplica toda la vida laboral en dicho cálculo. Un ejemplo de semejante petición es la IEF (Instituto de la Empresa Familiar) que, a pesar de reconocer que esto supondría una disminución del 40% de la Pensión (en relación al último salario) no tienen reparo en proponerlo (ver www.iefamiliar.com).

Creemos que es preciso que los ciudadanos sepan que las propuestas del Gobierno implicarán (si finalmente se aprueban) importantes cambios en otros temas como son la Incapacidad Temporal (lo que coloquialmente se denomina

"baja médica"), pensiones de viudedad, pensiones de incapacidad permanente total y absoluta, cotizaciones de varios regímenes, etc.... Y muchos de estos cambios pueden suponer también graves pérdidas en derechos de los trabajadores.

Concretamente el Gobierno ha propuesto unificar la fórmula de cálculo de la Base Reguladora de todas las Pensiones (jubilación, viudedad, orfandad, incapacidad). Si esta unificación se produce con la fórmula de cálculo de la Pensión de Jubilación supondrá una minoración de las cuantías de las Pensiones de Viudedad, Orfandad e Incapacidad; no podríamos estar conformes con esto, sobre todo teniendo en cuenta la escasa cuantía de las citadas Pensiones, que en muchos casos están por debajo

de los niveles mínimos de pobreza aceptables en una sociedad moderna.

Estamos totalmente en contra de adoptar medidas que supongan pérdida de derechos de los trabajadores y trabajadoras, y que no tienen justificación alguna, salvo favorecer intereses privados de las grandes Entidades Financieras.

¿Se ha vuelto a hablar de adoptar medidas de control sobre las Entidades Financieras y los especuladores bursátiles para evitar que se repita una crisis financiera de este tipo? La respuesta es no.

O dereito de folga e os servizos mínimos

Xesús Mosquera Sueiro

Presidente da Fundación Luís Tilve

Hai un vello truco reiteradamente utilizado polas sucesivas administracións e empresas públicas para limitar o dereito de folga, ate o punto de facela fracasar pola vía administrativa. Consiste en imponer vía decreto uns servicios mínimos excesivos, moi excesivos, a sabendas de que o son, e facelo en vésperas da propia folga, de tal maneira que cando o recurso contra a medida arbitrarria se admite primeiro e logo se resolva xudicialmente, a folga xa terá pasado, coa obriga de ter que respectar aqueles servicios mínimos arbitrariaamente impostos, en virtude do principio de “primeiro cumplir o ordenado e logo reclamar”. Non facelo así pode supoñer severos castigos para os traballadores e as súas organizacións.

Os responsábeis políticos que actúan deste xeito están xogando con lume, e non deberan esquecelo. Ate agora os traballadores tiveron que achan-

tar, pero acabará por non ser así. O exemplo mas recente do dito téromo coa folga do Metro de Madrid, onde a Comunidade Autónoma Madrileña, impuxo uns servicios mínimos ¡do 50%! A reacción dos traballadores e dos sindicatos, escarmentados xa co truco de marras, adoitaron esta vez a drástica decisión de non respectalos. Por unha vez a folga no Metro de Madrid o foi de verdade durante eu tempo, aínda que volveu a pasar inadvertida cando se aplicaron os servicios mínimos do cincuenta por cento.

O sucedido esixe unha reflexión que, lamentablemente, dubido moito que se produza cando menos polo de agora, porque estamos a falar dun “dereito dos traballadores” e non corren bos tempos para os dereitos da clase obreira. E curioso comprobar como aqueles que avogan por “liberalizar e flexibilizar aínda máis as relación laborais”, preconizando que sexan os mercados os que as regulen, pidan de inmediato

a intervención das autoridades gobernativas e policiais con “man dura e contros severos” contra os folguistas e os sindicatos. Piden incluso reformar a actual lei de folga, para endurecela aínda máis. A dereita económica e política española proclámase liberal, pero considera branda e demasiado permisiva unha lei de folga preconstitucional promulgada polos testamenteiros do franquismo.

Esta anunciada unha folga xeral en todo o país para o 29 de setembro, como colofón da campaña de mobilizacións iniciadas pola UGT e por CC.OO. en resposta as medidas económicas e laborais do Goberno. Da folga dos empregados públicos celebrada o pasado día 8 de xuño díxose que era unha primeira proba, un ensaio xeral. Seguramente é verdade, pero a do Metro de Madrid é todo un síntoma de por onde poden ir as cousas o 29 de setembro. Os servicios mínimos van ser, de novo, unha cuestión clave, e non é probable que se teñan

sacado conclusións polo de agora da experiencia do Metro madrileño.

Os servizos mínimos

Do Real Decreto Lei 17/77 de 4 de marzo sobre Relacións de Traballo, quedan vixentes moi poucas cousas, pero si os capítulos I e II referidos o dereito de folga e o peche empresarial. A tenor do seu artícuo 6.7, cando falamos de servicios mínimos referímonos a que: “Trátase de garantir durante a folga, a prestación dos servicios necesarios para a seguridade das persoas e das cousas, mantemento dos locais, maquinaria, instalacións, materias primas e calquera outra atención que fose precisa para a ulterior reanudación das tarefas da empresa, correspondendo o empresario a designación dos traballadores que deban realizar ditos servicios”.

Cuestións pois elementais nas que os traballadores e os sindicatos están interesados igual que o empresariado, pois vaille nelo o seu propio futuro. Os problemas xorden cando se trata de fixar os servicios mínimos en actividades de carácter público ou consideradas esenciais para a comunidade.

Os servizos esenciais á comunidade

É a vixente Constitución Española de 1978 a que no seu artigo 28.2 establece que “Recoñécese o dereito a folga dos traballadores para a defensa dos seus intereses. A lei que regule o exercicio deste dereito establecerá as garantías precisas para asegurar o mantemento dos servicios esenciais á comunidade”.

Sen embargo esa lei segue pendente, de maneira que o non terse desenvolvido a reco-

mendación constitucional, non existe hoxe unha relación concreta ou detalle e criterio preciso sobre que actividade productiva por si mesma, pode ser considerada como esencial, polo que dependerá de diversas variables o que poida ser considerado ou non como esencial un determinado servicio, inclusive do tipo de folga que estea convocada, a súa duración, etc. Diante desta carencia, son as normas pre-constitucionáis do RD 17/77, as que son de aplicación, e en concreto o disposto no se artigo 10, que entre outras cousas sinala:

“Cando a folga se declare en empresas encargadas da prestación de calquera xénero de servicios públicos ou de recoñecida e inaprazable necesidade e concorran circunstancias de especial gravidade, a autoridade gobernativa poderá acordar as medidas necesarias para asegurar o funcionamento do servicios”.

“O Goberno a proposta do Ministerio de Traballo, tendo en conta a duración das consecuencias da folga, as posicións das partes, e o prexuízo grave da economía nacional, poderá acordar a continuación da actividade laboral, no prazo que determine por un período máxi- mo de dous meses ou, de modo definitivo, mediante o establecemento dun arbitraxe obligatorio”.

Teñen pois o Goberno Central e as Comunidades Autónomas un amplio e discre-

cional marxe de actuación, o que deu lugar a frecuentes abusos a hora de fixar os servicios mínimos como temos comentado, e os que tan só os xuíces foron poñendo coto con motivo de flagrantes vulneracións do dereito de folga.

Nestas circunstancias, non hai máis remedio que a negociación previa entre os sindicatos e a administración correspondente, e no caso de desacordo someter as diferencias á un arbitraxe xudicial, sempre claro está anterior a folga, a fin de que teña eficacia e utilidade real, pois a posteriori non serve de nada.

As orixes da normativa en vigor

O día 1 de xullo de 1976, pouco mais de sete meses despois da morte de Franco, dimitía Carlos Arias Navarro como Presidente do Goberno de España. O día 3, Adolfo Suárez era nomeado polo Rei novo Presidente. O día 5, os membros do novo Goberno xuraban o seu cargo diante do Rei.

Acompañaban a Adolfo Suárez 19 ministros, entre eles o Xeneral Fernando Santiago y Díaz de Mendivil como Vicepresidente Primeiro, que dimitiría pouco despois, no mes de setembro, sendo substituído polo tamén xeneral, Manuel Gutiérrez Mellado. Formaban parte de aquel Goberno tres militares máis: O Xeneral Félix Álvarez-Arenas como Ministro

do Exército, o Xeneral Carlos Iribarnegaray como Ministro do Aire, e o Almirante Gabriel Pita da Veiga y Sanz como Ministro de Marina. Os sindicatos democráticos aínda eran ilegais, pese o cal, ou seguramente por iso, foi nomeado Ministro de Relacións Sindicais Enrique de la Mata Gorostizaga. Para suceder a José Solís Ruíz como Ministro de Traballo, foi nomeado Álvaro Rengifo Calderón.

Foi este goberno o que promulgou o Real Decreto Lei 17/1977 de 4 de marzo sobre Relacións de Traballo. Unha lei polo tanto preconstitucional, pero moi importante porque a pesar das súas carencias rompía co marco laboral anterior, e marcou a pauta das relacións de traballo nos inicios da transi-

ción democrática. Aínda que moitos dos seus contidos foron derrogados ou modificados o longo do tempo, sobre todo mediante o Estatuto dos Traballadores de 1980 e as súas sucesivas reformas, aínda permanecen vixentes hoxe os capítulos I e II referidos á folga e ao peche patronal, sendo sorprendente que un tema de tanta importancia non se teña regulado á luz da Constitución trala súa aprobación en 1978, fai xa 32 anos.

Si é preciso recordar que no ano 1993, o Goberno de Felipe González o intentou, ate o punto de chegar a firmar entre o seu Goberno e a UGT un proxecto de nova lei de folga en España para levar o Parlamento. Era Ministro de Traballo o asturiano Luís Martínez Noval e Ministro

de Economía e Facenda Carlos Solchaga. En xullo de aquel ano sen embargo produciríase unha remodelación pola que ambos ministros serían substituídos por José Antonio Griñán e Pedro Solbes, respectivamente.

Daquela nova lei de folga nunca mais se soubo. Queda sen embargo unha ampla e precisa documentación publicada polo Instituto Sindical de Estudios (ISE) que por entónces dirixía José María Zufiaur. Esta publicación, estranamente retirada da distribución o pouco tempo de ser editada, contén o texto articulado do proxecto de lei pactado, e numerosos traballois e opinións sobre o tema entre os que cabe mencionar a ilustres xuristas como Luís Enrique de la Villa Gil, Tomás Sala Franco, Santiago González Ortega, Federico Durán López, Abdón Pedrajas Moreno, Manuel Ramón Alarcón Caracuel, Juan M. Ramírez Martínez, Juan Antonio Sagardoy Bengoechea, Francisco Pérez de los Cobos, José Vida Soria, Ignacio Albiol Montesinos, Remedios Roqueta Buj, Manuel Carlos Palomeque López, Gabriel García Becedas, María Emilia Casas Baamonde, Juan José Diez Sánchez, Fernando Valdés Dal-Ré, Mª Sonsoles Tejera García, Carlos L. Alfonso Mellado, Eduardo Rojo Torrecilla, e destacados técnicos e xuristas de UGT, CC.OO., USO, CIG,

PSOE, IU-IC, PNV, CIU e CDS. A publicación, difícilmente dispoñible hoxe en librerías, está a disposición das persoas interesadas na Biblioteca da Fundación Luís Tilve.

Que facer?

Coñecida a insuficiencia da lei de folga vixente, e tendo por diante un escenario de conflicto social longo, a pura lóxica nos di que son necesarias algunas medidas urxentes e a curto prazo, e outras a mais longo, que sendo tamén urxentes han de tomarse sen embargo en frío, sen conflictos importantes polo medio.

Entre as primeiras está o intentar, cando menos, chegar a acordos razonables entre as organizacións sindicais convocantes das folgas e os responsábeis do Goberno Central e das Comunidades Autónomas, para a fixación dos servicios mínimos nos principais servicos públicos: Subministro enerxético, auga, gas, electricidade, estacións de servizo, portos, aeroportos, transporte ferroviario, aéreo, urbano e interurbano, estacións de autobuses, hospitais, universidade e ensino, medios de comunicación, distribución de prensa, servicos das administracións local, autonómica e central, etc. Coa lexislación vixente na man, calquera goberno pode verse tentado a

fixar uns servicios mínimos tan exagerados que de feito sirvan para facer fracasar a convocatoria de folga e así intentar xustificar diante da opinión pública as medidas que a provocaron. O risco é grande porque agora non se trata do Metro de Madrid soamente, senón de toda España, e de tódolos sectores productivos.

Se falta ese mínimo de sensatez para suplir con un acordo razonable as carencias da actual normativa, poden producirse incidentes que seguramente ninguén desexa, pero que, sendo difíciles de evitar con ausencia de acordo, acaben desencadeando a súa vez sucesivas accións e reaccións prexudiciais para todos. As negociacións para este acordo deberan iniciarse pronto, e poñer unha data límite, o termínio da cal se non houbese acordo, quede unha marxe de tempo suficiente para que os xuíces resolván as diferencias.

Máis adiante, en frío, e con ausencia de conflicto laboral importante polo medio, a negociación debe ser a de unha nova Lei de Folga, que asegure aos traballadores o dereito que lles recoñece a Constitución, e o regule equilibradamente sen que dependa do arbitrio ou capricho de quen governe. E digo negociación para evitar que se lexisle de maneira interesada nun tema de tanta transcendencia.

A Casa do Pobo de Ourense

Francisco Xavier Quintas Ferreño

Historiador

Se hai un símbolo que represente o avance e o triunfo do movemento obreiro, non pode ser outro que as chamadas Casas do Pobo. Máis alá de seren un mero edificio no que as diferentes sociedades obreiras estableceran as súas sés, constitúen realmente un espacio de convivencia e acollida fraternal de tódolos traballadores e traballadoras comprometidos coa loita obreira, o progreso e o igualitarismo social. Son, en definitiva, os templos laicos do socialismo dende os que se difundía o evanxeo marxista e se exercía a solidariedade obreira.

Os inicios

Os inicios do movemento obreiro en Ourense están intimamente ligados ó nacemento da *Federación Local da 1ª Internacional* (formada por carpinteiros, zapateiros e obreiros da construcción) e ó chamado *Centro y Sociedades Obreras* no ano 1885. Este último instalará a súa sé na Casa de Gullón (antiga Praza do Cid, actual Eirociño dos Cabaleiros), chegando a constituir o núcleo de inspiración das ideas sociais do republicanismo local en torno a unha amalgama de tendencias ideolóxicas de amplio espectro que comprenden o socialismo, o anarquismo, o pensamento ceibe, a masonería, o agrarismo ou o republicanismo anti-monárquico.

Malia todo, haberá que esperar ata o ano 1895 para poder percibir claramente a forza que está cobrando este movemento na cidade de Ourense, momento no que se levará a cabo unha das más importantes folgas da cidade. No mes de xuño deste ano uns 300 traballadores do sector da construcción levan adiante unha folga para reivindicar a reducción da súa xornada laboral a 10 horas. O éxito da mobilización será parcial, xa que non tódolos talleres aceptarán as condicións dos traballadores, que se verán na obriga incluso de buscar traballo noutras localidades.

O éxito na organización do paro obreiro animou a un nutrido grupo de obreiros a crear

definitivamente a *Sociedad de Obreros de Ourense*, da que serían os principais impulsores José Cuñás (coñecido líder obreiro vigués, canteiro e ó parecer residente temporalmente en Ourense), José Rodríguez (notable líder do obreirismo coruñés e estreito colaborador de Pablo Iglesias) e o ourensán Francisco Reigosa (compoñente de *El Cuarto Estado*). Será a partires deste momento cando o movemento asociativo obreiro experimente un maior impulso, nucleado en torno á Sociedade de Obreros de Ourense a canteiros, carpinteiros, albaneis, zapateiros, xastres e tipógrafos. Tamén a finais deste ano de 1895 verá a luz a 1ª *Agrupación Socialista de Ourense*.

A clase obreira establecería a súa nova sé social na rúa dos Fornos ata catro anos máis tarde, momento en que debido á falta de espacio deciden establecerse na rúa da Liberdade nº 1. Nembargantes, segundo podemos constatar polo xornal *El Socialista*, o chamado Centro Obreiro cambiará de cubicación en varias ocasións.

O Centro Obreiro será o centro neurálgico do obreirismo ourensán e testemuño directo das diferentes assembleas celebradas polas organizacións obreiras, das visitas de Pablo Iglesias á cidade, das conferencias de José Verdes Montenegro (profesor no Instituto de Ourense por aquel entonces) sobre os valores do socialismo, das multitudinarias festas de celebración do Día do Traballador e das múltiples actividades educativas dirixidas por e para os obreiros ourensáns.

Como se indicou máis arriba, o Centro Obreiro era moito más ca unha simple sé administrativa das diferentes sociedades obreiras, era un centro cívico e social de confraternización entre os membros da familia obreira da cidade de Ourense.

Será no verán de 1912 cando os elementos obreiros da cidade de Ourense inicien os trámites para a compra dun solar no que edificar a futura Casa do Pobo grazas ás aportacións e ós esforzos de todos os asociados e da sociedade *Progreso Obrero Orensano* da

Habana (Cuba), a cal se encargaría de recadar fondos para a construción da Casa do Pobo de Ourense nas Américas. No mes de agosto contaban xa con 10000 pesetas, que destinarían á compra de dito solar tres meses máis tarde.

A construcción da Casa do Pobo

O solar mercado estaba situado no número 55 da rúa do Progreso da cidade de Ourense, ou como era coñecida por aquel entón, na marxe esquerda da estrada de Villacastín a Vigo (Km. 554,7) aproximadamente á altura do Xardín do Posío. Segundo consta no Rexistro da Propiedade de Ourense, o terreo foille mercado a dona Jacoba Rojas Zay por 10.250 pesetas, acudindo en representación do Centro de Sociedades Obreras e como parte compradora tódolos presidentes das diferentes sociedades obreiras que nese momento a compuñan (canteiros, carpinteros, albaneis, ebanistas, tipógrafos, panadeiros, xastres, camareiros, empregados municipais e dependencia mercantil e bancaria).

En outubro de 1913 Segundo Garrido solicitará en nome do Centro de Sociedades Obreras a correspondente licencia de obras ante o Concello de Ourense, presentando o preceptivo proxecto de obras. Grazas a este

documento hoxe podémonos facer unha idea de cal era o seu aspecto e distribución pois, desafortunadamente, xa non podemos disfrutar de tan emblemático edificio.

A construción da Casa do Pobo non estaría exenta de dificultades, fundamentalmente económicas, e que impedirían vela rematada ata 1929. Para sufragar os gastos de tan importante obra, as sociedades obreiras organizaron habitualmente mitins societarios no solar da edificación, estableceron unha cota voluntaria por asociado de 50 céntimos de peseta semanais e mesmo organizaron veladas artísticas no teatro Principal. Contaron tamén coa habitual colaboración da sociedade cubana *Progreso Obrero Orensano*, a *Sociedad de Obreros de Buenos Aires* (que organizou en outubro de 1915 un festival co que recadar fondos para a construción da Casa do Pobo e para o sostento da *Escola Laica Neutral*) ou dona Ángela Santamarina Alducín, marquesa de Atalaya Bermeja e condesa do Valle de Oselle, quen aportou 2.000 pesetas para tal fin.

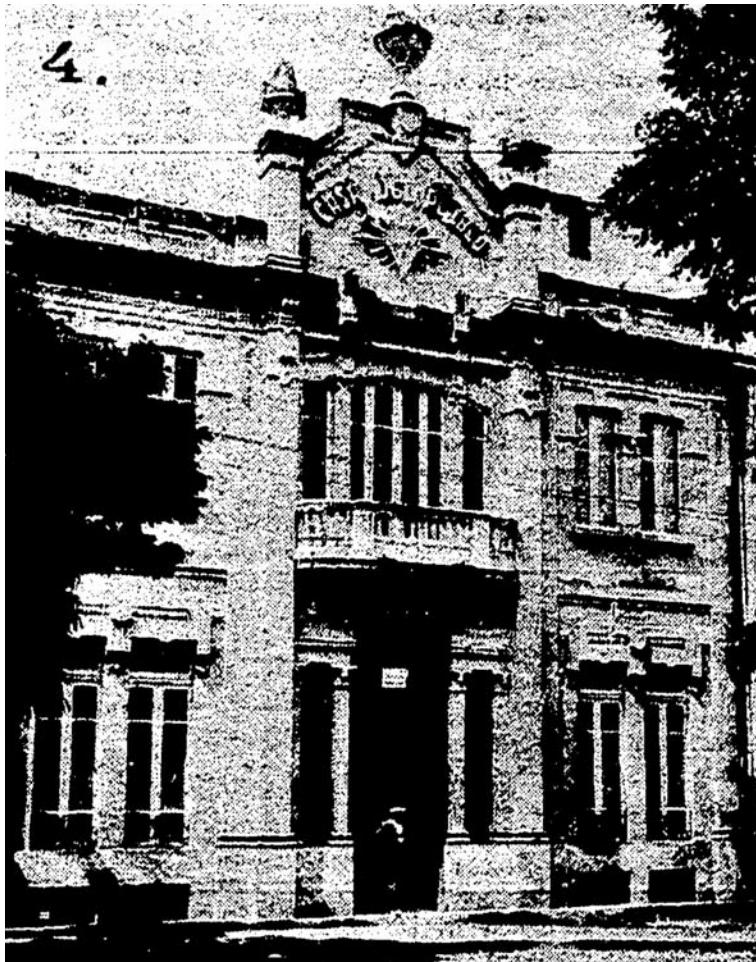
Non obstante, en novembro de 1926 a *Federación Local de Sociedades Obreras* vese na obriga de subscribir un crédito co Banco Hipotecario por un importe de 30.000 pesetas a devolver en cincuenta anos para poderen rematar tan simbólico edificio, no que ata ese momento levaban invertido un capital de 150.000.

A Casa do Pobo de Ourense

Por fin, no 1º de maio de 1929 a Casa do Pobo é inaugurada polas sociedades obreiras ourensás.

Era un edificio que constaba de soto, planta baixa e planta alta, de grande sinxeleza e certo toque modernista moi do gusto da época. Destacaban especialmente a iconografía obreira representada nos adornos da fachada e no frontispicio. No seu interior albergaba un gran salón de actos con gradería, dúas salas de reunión dedicadas a área administrativa, unha aula, unha biblioteca, un despacho para o director da Casa do Pobo, servicios de señoritas e cabaleiros e un almacén.

Como non podía ser doutro xeito, o acto inaugural da Casa do Pobo supuxo un auténtico fito histórico na vida societaria da cidade, para o que se programou un intenso programa de actividades. Para comenzar, a noite do día 30 de abril para o 1 maio unha salva de bombas anunciaba a Festa do Traballo e a chegada dun dos días más importantes para a clase obreira ourensá. A inauguración da Casa do Pobo efectuaríase ás 11 da mañá do día primeiro de maio, contando coa presencia de Fabra Ribas (delegado en España da Oficina Internacional do Traballo), quen disertaría ante a multitudinaria asistencia – unhas 2000 segundo *El*

Socialista - e os presidentes das diferentes sociedades obreiras sobre "A Festa do Traballo". Xa entrada a tarde, Fabra Ribas daría unha segunda conferencia baixo o título de "O movemento cooperativo e a crise económica mundial" sobre a que *El Socialista* indica que "los momentos más culminantes de su discurso fueron cuando de una manera admirable refutara las acusaciones que contra los hombres del Partido y la Unión lanzan los despechados que, incapaces de realizar ninguna cosa seria, pretenden que la clase obrera les saque

las castañas del fuego, siendo interrumpido por los aplausos del público".

Foi, sen ningún xénero de dúbidas, un día memorable para a sociedade ourensá do que se fixeron eco publicacións como *El Socialista*, *El Pueblo Gallego* ou *Heraldo Orensano*. Concretamente esta última publicación no seu número do día 29 de abril fixo un extensísimo reporte a propósito da inauguración da Casa do Pobo baixo o título de *Breve historia de las organizaciones obreras en Orense*, incluíndo artigos

Presidentes das Sociedades Obreiras con domicilio na Casa do Pobo

sobre o obreirismo ourensán de persoeiros coma Manuel Suárez Castro, Froilán Fernández, Antonio Viejo ou José María Cid. De entre todos eles o más saliente é o que leva por título *Historia de la organización obrera en Orense* de José Mª Cid e que reproduciremos más adiante por consideralo de especial interese.

A actividade da Casa do Pobo durante os próximos anos sería efervescente coa chegada da II^a República e o importante impulso que as Sociedades Obreiras sufriron, non só na capital, senón en toda a provincia, chegando a constituir o centro vertebrador da loita obreira en Ourense.

Durante os primeiros anos estivo dirixida por membros da UGT e o Partido Socialista, pero a partires de marzo de 1932 mudará esta situación froito da radicalización do

ambiente ante a posible paralización da construción do ferrocarril Zamora-Ourense, e que moi habilmente aproveitaram elementos comunistas. Esta situación fará que abandonen a UGT a Sociedade de Canteiros, Dependentes Municipais, Panadeiros e Camareiros, e que dimita o Presidente da Casa do Pobo - Bernardino Álvarez - en prol de dirixentes comunistas.

A Casa do Pobo de Ourense, coma moitas outras en todo o territorio español, sufriu as consecuencias da folga revolucionaria de 1934 – que provocou o peche temporal da sé obreira – e, como non, do alzamento golpista de 1936, rematando así co soño emancipador da clase obreira na cidade de Ourense e coas esperanzas de todos aqueles homes e mulleres que loitaron pola democracia, o progreso e a xustiza.

Finalmente a Casa do Pobo foi incautada polo TRRP e inscrita no rexistro da propiedade a favor da Delegación Nacional de Sindicatos o 25 de xuño de 1943. En 1959 será vendida por 757.500 pesetas a Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N.S. para instalar a sé da Delegación Nacional de Juventudes. Xa no ano 1970 faríase coa propiedade a Caja Provincial de Ahorros de Orense, quen substituiría aquel nobre edificio de pedra con certo aire modernista por un edificio de sete plantas e formigón armado propio das mellorres etapas da especulación urbanística. ¡Que mágoa!

A modo de conclusión: O patrimonio inmobiliario sindical incautado na Provincia de Ourense

O destino da Casa do Pobo de Ourense non foi, nin moito menos, único. Tamén as Casas do Pobo de Ceboliño (Ourense), Carballiño, Verín ou O Barco de Valdeorras sufrieron un fin semellante. Todas elas eran propiedade da UGT segundo puidemos comprobar en diversa documentación depositada no AHPOU (TRRP C-10.586, por exemplo), os rexistros da propiedade de Ourense ou no nº 53 do Boletín da UGT (1933) no que se fai un repaso a tódalas propiedades da Unión nese momento.

De todas elas tan só dúas – a de Ceboliño e Carballiño – seguen hoxe en pé. A primeira delas é actualmente a sé da asociación vecinal local, mentres ca segunda permanece nun lamentable estado de abandono entre dous edificios de nova construción.

Tamén existen referencias á posible existencias de máis centros obreiros na provincia (Ribadavia, Celanova, Xinzo, Maceda), mais non fomos quen de identificar sen ningún xénero de dúbidas a súa cubicación ou a súa propiedade. O máis probable é que as sés das organizacións obreiras destas pequenas localidades fosen baixos ou pequenas propiedades cedidas ou alugadas por algún dos membros asociados.

Historia de la Organización Obrera de Orense

José Mª Cid

Hacia el año 1885 llegó a Orense en demanda de trabajo un inteligente tipógrafo, muy culto, llamado Antonio Díaz. Pidió trabajo y se lo dieron en la imprenta "Río negro", a la sazón establecida en el local que hoy ocupa el café "La Peña", en la Plaza de Tomás García Mosquera.

Pronto nos dimos cuenta los que con el trabajábamos de que aquel hombre debía venir huyendo de alguna localidad por sus ideas, que a unos se le antojaban disolventes y a nosotros nos hacía ver redentoras.

A los pocos meses, en unión de unos cuantos amigos, entre los que recuerdo a los hermanos Cadavid, Antonio y Pablo Abad, fundó la primitiva Sociedad Obrera Orensana cuyo domicilio social era la casa entonces y aún hoy conocida con el nombre de la "Casa Gullón" y que actualmente es propiedad del almacenista don José de las Cuevas, desconocida por las reformas que en ella se introdujeron.

No tardó en ver la luz un semanario órgano de la Asociación llamado "el Cuarto Estado", y que, en unión de Antonio Díaz (director y cajista), hacíamos unos cuantos tipógrafos a horas extraordinarias.

Por aquel entonces las autoridades apenas si daban importancia a aquellas manifestaciones espirituales. Los mismos patronos no parecían preocuparse; pero, al poco tiempo, a su propaganda societaria unieron las cuestiones religiosa y los sembradores de la semilla que pocos años después había de germinar en el campo proletario orensano, tuvieron que emigrar, ignoro por qué causas (a la sazón yo tenía 14 años); pero se me figura que fue porque la vida en Orense se les hacía "demasiado agradable"...

CÓMO NACIÓ LA ACTUAL ORGANIZACIÓN

Han transcurrido algunos años. Unos cuantos obreros aleccionados por el pasado, indujeron a sus compañeros a que les secundasen en un "plante" en las obras que se estaban realizando en el Instituto Provincial.

Reclamaban nuestros compañeros que se señalase una hora fija de entrada; pedían que se les concediese la de las cinco de la mañana, pues habían sido despedidos algunos obreros por llegar al trabajo

unos minutos después del amanecer.

Era entonces gobernador civil el señor Lamas Novac y presidente de la Diputación el difunto don José Lorenzo Gil. Estos señores estimaron que era una gollería lo que pedían y nuestros compañeros tuvieron que volver al trabajo sin haber alcanzado su reclamación.

Poco tiempo después, en la misma obra, fue despedido el carpintero Enrique Fernández Nájera, por estimar el patrono que había empleado demasiado tiempo en necesarios menesteres; eran las cuatro de la tarde y la indignación cundió entre todos sus compañeros y abandonaron el trabajo, logrando con su actitud que volviese a ser admitido el compañero que motivara el plante.

Se había puesto el primer jalón en el camino de las reivindicaciones obreras por los trabajadores orensanos.

A los pocos días, Francisco Reigosa, que había sido uno de los más fervientes socios de la del "Cuarto Estado", viendo campo abonado, en unión de unos cuantos amigos, hizo las modificaciones que creyó convenientes en el Reglamento que conservaba de aquella Sociedad y, hecha la propaganda conveniente, se organizaron los obreros en sociedad de resistencia, comprendiendo todo el ramo de la construcción, al calor de la primera huelga al comienzo del magnífico edificio que hoy posee en esta ciudad

la entidad Hijos de Simeón García y Compañía.

Su primer presidente en esta segunda etapa fue José Cuiñas, del ramo de canteros, siendo su primer domicilio social la calle de los Hornos.

LA PRIMERA VICTORIA

La primera victoria tuvo lugar, como indica el cuadro que existe en el Centro Obrero, el día 4 de julio de 1895.

El ramo de la construcción acababa de dar un paso de gigante: la jornada de estrella a estrella la habían alcanzado a reducir a diez horas y media en verano y nueve en invierno.

Con este triunfo, fortalecidos los ánimos, robustecidas las filas societarias, se pensó en la organización de gremios. Así, pues, en dicho año 1895 constituyéronse en sociedad, ingresando en la Unión General de Trabajadores, los canteros, con 281 socios; los carpinteros, con 186; los ebanistas, con 61, y oficios varios con 40.

La sociedad de tipógrafos ya había ingresado en 1894, con 52 socios.

Se habían organizado ya, en distintas fechas, los pintores y albañiles, fundidores y cerrajeros, constructores del calzado, hojalateros, panaderos, dependientes de Comercio, sastres y, mas tarde, en 1908, los constructores de carrozas; en 1910,

peones y braceros del campo, y conductores y cargadores en el mismo año.

En 1897 tuvo lugar una huelga de zapateros que, a pesar de ser 400 el número de huelguistas, se sostuvieron mucho tiempo. Fue la primera vez que se ensayaron en Orense los talleres colectivos, que no dieron buen resultado, entre otros motivos, por la falta de preparación para tal cometido, gastando energías y dinero en una lucha que casi de antemano se consideraba perdida por los que éramos ajenos a tal ramo, pues era la época en que comenzaban a funcionar las máquinas que muy pronto habían de cambiar la faz del oficio.

En 1900 se creó el Círculo Católico de Obreros, y los patronos, en su mayoría, pretendieron obligar a sus operarios a ingresar en él a fin de que abandonaran el Centro de Sociedades Obreras. Ante la Negativa de la inmensa mayoría, los patronos despidieron a todos los obreros, y comenzó la lucha que duró trece meses. En este interregno la inmensa mayoría de los obreros de la construcción tuvieron que emigrar y por fin, al cabo de dicho tiempo se alcanzó un señalado triunfo. Se reanudó el trabajo consiguiendo rebajar la jornada en verano a nueve horas y ocho en invierno, y, además, un aumento en el salario de cincuenta céntimos por día.

Sucediéronse conflictos de más o menos importancia por parte de las colectividades de pana-

deros, ebanistas, sastres, constructores de carroajes, etc., que consiguen algunas mejoras , no sin recibir de vez en cuando algún contratiempo; los tipógrafos fueron los primeros que alcanzaron en Orense la jornada de ocho horas, concedida por los patronos sin necesidad de acudir a la huelga.

La jornada siendo de menos horas en invierno perjudicaba grandemente al ramo de la construcción, porque todos se retraían de construir en invierno, y, en esta época del año había muchos parados. Así que cada vez se acentuaban más las ansias de alcanzar la tan ansiada jornada de ocho horas. Y en 1913, los carpinteros se lanzaron a la huelga por haber sido rechazada por los patronos la jornada de las ocho horas. La huelga duró trece semanas, fue sostenida reglamentariamente por la Unión General de Trabajadores, y se terminó con el triunfo completo, logrando alcanzar dicha jornada todo el ramo de la construcción.

En 1917 tuvo lugar la huelga general en toda la nación, y los obreros orensanos, respondiendo todos como un solo hombre, secundaron el paro sin previo aviso a las autoridades, efecto de lo cual los compañeros pertenecientes a las directivas unos fueron encarcelados, otros emigraron y a algunos se les persiguió por los alrededores de la ciudad.

Un exvoto, de granito, que existe en la carretera de la Granja, perpetúa el triste recuerdo de un

camarada, el del desventurado Adolfo Pérez, muerto en la tienda en lo mejor de su edad.

Otra huelga de importancia, fue la de los metalúrgicos, acaecida en 1923. La Asociación Patronal lanza al paro a todo el ramo de la construcción. En esta huelga llevamos la peor parte los obreros.

PROPAGANDA

Por tres veces vino a Orense el propulsor del obrerismo español, Pablo Iglesias. Además de él, pasaron por la tribuna del Centro Obrero infinidad de compañeros de mucha significación en la organización obrera.

Dieron conferencias, tratando diversos temas, gran número de personalidades literarias, que no me atrevo a mencionar por temor a alguna omisión que, en este caso, sería una falta imperdonable.

Por varias veces hubo sección de declamación, algunos de cuyos aficionados revelaban tener notables condiciones para la escena.

También se organizó un orfeón, dirigido por el inteligente músico Angelito Berges, que entre otras obras, cantaba, por cierto con mucha maestría, el himno titulado "Libertad".

(...)

Por fortuna nos hallamos bastante distanciados de aquellos

tiempos. Así que las juventudes de hoy no es posible que puedan darse cuenta del camino que sus antepasados tuvieron que recorrer, yojala que no lo conozcan nunca!

LA CASA DEL PUEBLO

La construcción de una casa para domicilio social, fue aspiración desde los primeros momentos, pues siempre se tropezó con grandes dificultades para encontrar local. Pero no tomó cuerpo la idea hasta 1912, en cuyo mes de octubre comenzaron las primeras cotizaciones para tal fin.

(...)

El año 1914 dieron comienzo las obras, haciendo sin interrupción la cantería; pero, debido a diversas causas que no es el caso mencionar, tuvieron que suspenderse los trabajos en 1916.

Pasado mañana, ¡por fin!, tras tanto sacrificio y no pocos disgustos, veremos colmados nuestros anhelos. Tomaremos posesión de nuestra propia casa.

He aquí en síntesis, querido director del "Heraldo Orensano", lo que he podido rememorar auxiliado por los datos que algunos queridos compañeros me facilitaron.

(...)

Orense, abril, 1929.

FONTES E BIBLIOGRAFÍA:

- Xornal El Socialista (varios exemplares entre os anos 1885 e 1930).
- Xornal El Heraldo Orensano, 29 de abril de 1929.
- Xornal El Pueblo Gallego, 01 de maio de 1929.
- Arquivo Municipal de Ourense. Expediente de Obras, Casa do Pobo.
- Arquivo Histórico Provincial de Ourense. C- 10586. Responsabilidades Políticas. Casas del Pueblo de Orense, Carballiño y el Barco de Valdeorras.
- Rexistro da propiedade de Ourense. Nº Rexistro:10945, libro 117, folio 27 e nº de Rexistro 12681 (Ceboliño).
- A.A.V.V., Historia de Ourense, Vía Láctea Editorial, A Coruña,1996.

Pablo Iglesias: El primer obrero socialista en el Congreso de los Diputados

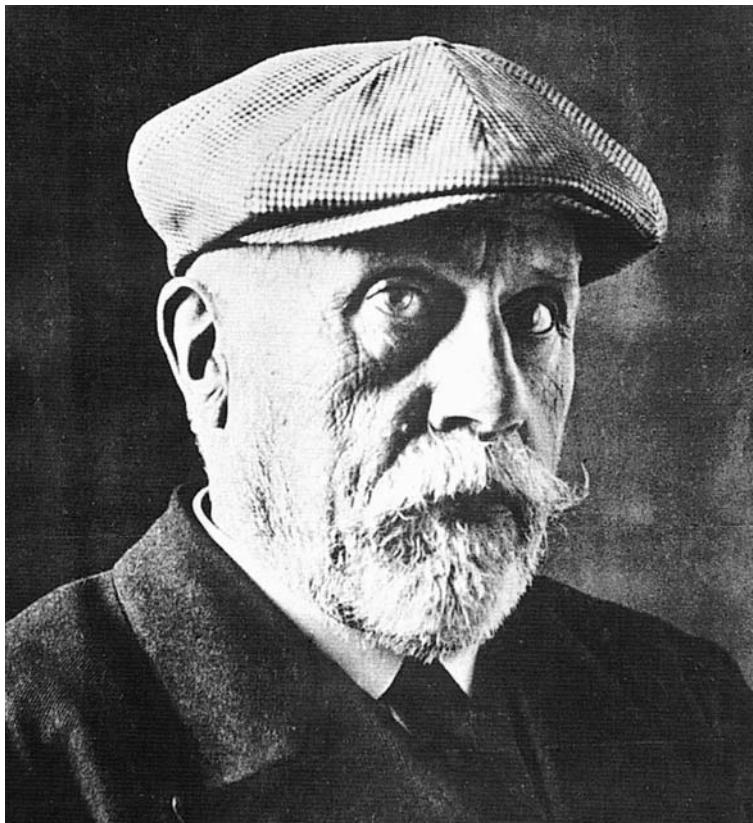
Rosa María López González

Historiadora

Sois socialistas no para amar en silencio vuestras ideas ni para recrearos con su grandeza y con su espíritu de justicia que las anima, sino para llevarlas a todas partes.

Pablo Iglesias.

Las grandes protestas y los cambios en el mundo obrero comenzaron fuera de nuestras fronteras y, como una mancha de aceite, fueron extendiéndose poco a poco por otros países. En nuestro país fue Pablo Iglesias, un gallego nacido en Ferrol, el que tomó las riendas de los nuevos aires de libertad y derechos para los trabajadores e hizo que el socialismo y el sindicalismo entraran en nuestro país por la puerta grande. Acaban de cumplirse cien años de su nombramiento como primer obrero socialista en el Congreso de los diputados en España. Sin su labor nuestras libertades sindicales y políticas hoy en día no serían las mismas.

- PAXINAS DA MEMORIA -

La historia de Pablo Iglesias comienza a mediados del siglo XIX en Ferrol. Sus padres Pedro Iglesias (1805) y Juana Pose (1820) se casan en Orense en 1841. Tres años después nace Elisa, su primera hija, y con ella se trasladan a Ferrol instalándose en el barrio de Esteiro. Según ha podido constatar el investigador Xoán Xosé García en el libro de actas de las sesiones del Ayuntamiento de Ferrol se podría situar la llegada de la familia Iglesias Pose a Ferrol en el segundo semestre de 1848. Y es que, en la sesión plenaria del 18 de enero de 1849, figura una petición de Pedro Iglesias, clérigo de villa, en la que solicita le sea concedida una vivienda subvencionada por el ayuntamiento al igual que otros que desempeñan el mismo trabajo en otros consistorios. Se deniega su petición indicando que, en la oferta pública, no se incluida este punto y que su antecesor hacía muchos años que no disponía de este privilegio. La negativa del ayuntamiento no logra que Pedro Iglesias cede en su pretensión y, de nuevo, le dirige un escrito en el mes de febrero. En esta ocasión específica que se le conceda una habitación gratuita en las Casas de Cárcel o el Ayuntamiento. Finalmente el consistorio claudica y decide concederle una vivienda en la calle de San Pedro, en el barrio de Esteiro. Allí viven, por lo menos, hasta el nacimiento de Pablo Iglesias el 13 de octubre de 1850 momento, según su partida de nacimiento, en la que ya se encontrarían residiendo en la calle de la Iglesia. Este documento indica además que nues-

tro protagonista es bautizado en la iglesia de San Julián. El lugar exacto de nacimiento de Pablo Iglesias no está claro ya que en 1926 cuando, tras su óbito, se decide instalar una placa en su casa natal se propone se haga en el número 88 de la calle Nicolás, lugar en el que la mayoría de biografías de Pablo Iglesias concluyen que nació.

Sea como fuere, es posible que las malas condiciones de habitabilidad de las viviendas provocaran continuos cambios de residencia de esta familia ya que en 1851 figuran domiciliados en la calle Taxonera, 9 bajo. Esto, junto al escaso salario percibido con su trabajo limitaría su capacidad de acceder a viviendas con buenas condiciones de habitabilidad. Posiblemente la enfermedad y muerte de la hermana mayor de Pablo Iglesias en 1854 afectada de escarlatina se debiera a las malas condiciones en las que tenían que vivir. Con apenas quince días de diferencia con la muerte de Elisa nace Manuel, su hermano pequeño.

A Pablo Iglesias se le conoce durante estos años como Paulino. De sus primeros años sólo podemos adivinar los juegos con sus hermanos y amigos por las calles del barrio de Esteiro. Un tiempo de libertad del que disfrutó hasta que fue escolarizado. En este momento la Escuela Pública Elemental de Ferrol, que tenía su sede en los bajos de la casa consistorial de Ferrol, en los Cantones de Molins, había sido trasladada a un salón contiguo al Hospital de

Caridad. Allí aprendió a leer y escribir bajo la tutela y el gran esfuerzo del maestro Juan Calero (1810). Éste debía superar con mucha imaginación y destreza la falta de material pedagógico para impartir las clases. Este maestro presentó más de una queja en el Ayuntamiento reclamando más dotación de medios pero éstas no fueron escuchadas: *que no se gaste más que lo absolutamente preciso en la clase de escritura, y que en las de lectura y estudio se reconozcan diariamente los libros que se suministran, y cuando estos se hallen inútiles del todo, se reciban por el Ayuntamiento.*

Las condiciones económicas se endurecen, el aumento de los precios hace que a finales de 1857, el padre de Pablo Iglesias se vea en la necesidad de pedir un aumento salarial en el Ayuntamiento. Este les es denegado, ya que el consistorio no cuenta con fuentes económicas suficientes, y aplazan la subida salarial para mejores momentos. Quizás acuciado por las deudas y la angustia de sacar a su familia adelante Pedro Iglesias comienza a sufrir una enfermedad mental que acaba por imposibilitarlo para trabajar. Su plaza de trabajo es ofertada públicamente por el ayuntamiento de Ferrol en el mes de julio de 1860. Al mes siguiente su mujer reclama la paga de su marido como *clarín de la villa* y la respuesta que obtiene es que: *su puesto de trabajo ya está ocupado por otra persona.* Su mujer, desesperada, suplica que se le con-

ceda algún tipo de ayuda o pensión por el trabajo desempeñado durante años por su marido ya que su hijo mayor aún no está en edad para salir a ganar un jornal. Sólo logra que le den una ayuda para un mes. Posiblemente es en este año cuando muere su padre dejando a su mujer y sus dos hijos de diez y seis años en el más absoluto desamparo.

Ante una situación de miseria total, Juana decide emprender el camino hacia la capital para buscar trabajo bajo el amparo de un familiar. El camino a Madrid lo hicieron a pie Paulino, su madre y su hermano Manuel tirando de una pequeña carreta en la que llevaban su pocas pertenencias. Emplearon en el traslado unas tres semanas y, tras este duro peregrinaje, llegaron al extrarradio de Madrid donde el hambre y la miseria competían con el hacinamiento y las enfermedades. Pero aún no habían visto la cara más amarga de la gran ciudad. El pariente que les había ofrecido su apoyo en Madrid muere y de golpe se encuentran sin trabajo, techo ni comida. Sola y desesperada en una ciudad desconocida a Juana no le queda otra opción que pedir limosna para poder dar de comer a sus hijos. La situación en la que se encuentran es tan dramática que se ve obligada a ingresarlos en el Hospicio de San Fernando. Un lugar que provoca escalofríos a Paulino y Manuel, al que llegan todos los desheredados de la gran urbe. Pero

los hermanos están acostumbrados a pasar todo tipo de calamidades, miserias y necesidades y tratan de adaptarse a una institución en la que *la letra con sangre entra*. En medio de unas condiciones durísimas Paulino comienza a forjar su carácter reivindicativo, acaba sus estudios primarios y aprende el oficio de tipógrafo gracias al cual podrá comer durante toda su vida. Pero este lugar también lo marcó físicamente ya que las secuelas de las enfermedades que contrajo durante su estancia le harán sufrir hasta su muerte. Su hermano Manuel falleció años más tarde de tuberculosis, una enfermedad contraída sin duda durante su estancia en el Hospicio.

Con 12 años, consciente de que su madre luchaba día a día por salir adelante en las calles de Madrid, huye del Hospicio para ponerse a trabajar y ayudarla. Empieza a trabajar en imprentas en las que conoce de primera mano la explotación laboral, las pésimas condiciones de trabajo y la ausencia de derechos de los trabajadores cuando con dieciocho años es despedido por haber participado en una huelga. Cinco años antes se había enfrentado a su patrón cuando éste quería bajarle el salario por ser un niño:

“Soy un chico por la edad, pero un hombre por mi trabajo y por mis obligaciones pues tengo que mantener a mi madre y a mi hermano...”

Con 12 años, consciente de que su madre luchaba día a día por salir adelante en las calles de Madrid, huye del Hospicio para ponerse a trabajar y ayudarla

Con esta frase nuestro protagonista dejaba atrás al niño Paulino para convertirse en Pablo Iglesias. Dotado de una gran inteligencia pronto adquirió un excelente nivel de instrucción en su trabajo obteniendo pequeñas mejoras salariales. Él era consciente de que su salida prematura del colegio y el Hospicio le habían limitado a nivel formativo, por lo que se convirtió en un autodidacta, asiduo a charlas y tertulias informativas. Con sus primeras propinas y una pequeña parte de su salario se paga la asistencia a clases particulares de francés a las que asiste con gran espíritu de sacrificio tras las interminables horas de trabajo diarias. Gracias a esto puede leer a los clásicos de la política y textos como el *Manifiesto Comunista* y *El Capital*.

Bajo el amparo de las libertades que otorga la Constitución de 1869, la sección española de la Asociación Internacional de Trabajadores (AIT) organiza una serie de conferencias en Madrid a las que asiste Pablo Iglesias. Los años más fructíferos en la lucha sindical de Pablo Iglesias son los que se comprenden desde 1870 hasta 1890. Son veinte años de intensísima actividad y gran sacrificio personal y profesional que comienzan con la publicación de su primer artículo titulado *La Guerra en La Solidaridad* el 5 de diciembre de 1870.

En 1870 ingresó en la Sección de Tipógrafos de la Federación Madrileña de la internacional y al año siguiente pasó a formar parte del Consejo

El conocido restaurante madrileño "Casa Labra", donde se fundó el Partido Socialista en 1879

Federal de la Región Española. A raíz de su ingreso en la Sección de Tipógrafos comenzó a sufrir despidos por parte de varias imprentas. Pablo Iglesias no sólo tuvo que luchar contra la falta de trabajo ya que también fue encarcelado en varias ocasiones, la primera vez en 1882 y la última cuando ya tenía sesenta años. En todas las ocasiones rechaza las peticiones de indulto.

En 1871 conoce a Lafargue, yerno de Marx, que había llegado a España huyendo de la represión de los que participaron en la *Commune de París*. Junto a él funda el diario *La Emancipación* el primer periódico socialista publicado en España que tendrá una duración de dos años. En este semanario difundieron algunos de los escritos de Marx.

Después de la ruptura de los anarquistas con Marx, Pablo

Iglesias solicitó su ingreso, en 1873, en la Asociación General del Arte de Imprimir desempeñando el cargo de Presidente de la Junta Directiva desde 1874 hasta 1885. Y es en el seno de esta asociación donde comienza a fraguar en clandestinidad, quizás, el más grande de sus proyectos: la creación de un nuevo partido político por y para los obreros. El 2 de mayo de 1879 convoca a una comida de confraternidad en la Casa Labra en la calle Tetuán de Madrid a veinticinco personas: dieciséis tipógrafos, cuatro médicos, un doctor, dos joyeros, un marmolista y un zapatero. La reunión concluye con la creación del *Partido Obrero Socialista Español (PSOE)* del que Pablo Iglesias será su presidente hasta 1925.

En 1885 abandona la presidencia de la Asociación General del Arte de Imprimir y se centra en la Federación Tipográfica Española institución

que había contribuido a crear tres años atrás y de la cual será presidente desde 1885. Mientras, el partido socialista, crecía lentamente y no logró tener despegue significativo hasta 1886.

Con apenas novecientas pesetas reunidas una a una y una gran escasez de medios crea *El Socialista* como portavoz del PSOE y voz de los trabajadores. Su primer número sale a la luz el 12 de marzo de 1886. El nuevo periódico tiene una periodicidad semanal hasta 1913. Pablo Iglesias estará totalmente vinculado a ese semanario como impresor, redactor y director.

Aunque llevó una vida totalmente austera mimetizándose con la pobreza de la clase trabajadora de aquellos años hubo momentos en la que necesidad lo obligó a vivir en la propia redacción de *El Socialista* y gracias a su trabajo pudo salir adelante. No llegó a casarse pero si mantuvo una relación con Amparo Meliá. Su compañera tenía un hijo que él aceptó y protegió como propio. Pablo Iglesias ha sido un político de conducta intachable y voluntad férrea que ha tenido una gran influencia en el pueblo.

Aprovechando el aperturismo del gobierno de Sagasta hacia las asociaciones obreras Pablo Iglesias funda en Barcelona en el año 1888 *Unión General de Trabajadores (UGT)* dotando a los obreros de un órgano sindical bajo el que

Portada del primer número de *El Socialista*. Archivo Fundación Pablo Iglesias

agruparse y poder defender en conjunto sus derechos. Este mismo año acude a París a la celebración de la II Internacional como representante portavoz del PSOE. En 1889 accede a la presidencia de la UGT cargo que desempeña hasta 1925.

El 1º de mayo de 1890 se celebra por primera vez la Fiesta de los Trabajadores. La

manifestación de Madrid es encabezada por Pablo Iglesias quien, además, es el encargado de presentar al Gobierno las reclamaciones en las reformas legislativas. En este documento se recogen, entre otras peticiones, la jornada laboral de ocho horas y el cese de la explotación infantil laboral. Este mismo año se celebró el II Congreso del PSOE. En él se decidió participar en las elecciones como

CLARIDADE

99

SETEMBRO 2010

partido republicano de corte obrero-socialista.

La implantación de ideales socialistas en el proletariado en tierras del *leader* sindical no fue fácil. En Galicia la férrea oposición desarrollada por la iglesia temerosa ante la posible pérdida del poder sobre la mayor parte de la población gallega hace que se emitan pastorales en contra del socialismo como la emitida por el arzobispo Martín de Herrera en 1898. En la que, entre otras cosas, se prohíbe a todos nuestros diocesanos inscribirse en cualquiera asociación o círculo de agricultores, artesanos u obreros, en cuyos estatutos no se consigne el respeto a la religión católica y a la autoridad pública (...) Se prohíbe la asistencia a reuniones de círculos o asociaciones en que, ya embozadamente, ya con claridad, se sostengan los errores del socialismo (...) Se prohíbe la lectura de periódicos, revistas u hojas sueltas en que se propalen y defiendan los errores del socialismo (...). Exhortamos a todos nuestros diocesanos a que dirijan a Dios Fervientes plegarias para que jamás arraigue en nuestra archidiócesis la planta venenosa del socialismo, y que sus propagadores no logren engañar a los incautos con las vanas promesas de una felicidad ilusoria (...).

Pero, poco a poco, en Galicia se instauran las *Sociedades de Resistencia* integradas en la UGT y estas atraen a personajes significativos del mundo del sindicalismo. Entre ellos Pablo Iglesias que

Pablo Iglesias en Vigo. Archivo Fundación Luís Tilve

visita Ferrol en 1892, 1896 y 1899, Lugo en 1907 y Vigo en 1910. El efecto en los obreros es casi inmediato: el sindicalismo crece y se hace fuerte en Galicia.

En 1899, Iglesias asiste al Congreso constitutivo de la Segunda Internacional y acudirá a todos los que se celebren posteriormente hasta 1910.

En 1905 Pablo Iglesias creó las *Juventudes Socialistas*. En los años siguientes partido y sindicato crecieron y se extendieron por todo el país y comenzaron a abrirse *Casas del Pueblo*. Este mismo año es elegido concejal del ayuntamiento de Madrid junto a sus compañeros socialistas Largo Caballero y García Ormaechea. Ejerció como concejal

CENTRO OBRERO DEL FERROL

TRABAJADORES:

Se os convoca á una reunión de propaganda societaria, que tendrá lugar hoy viernes, á las ocho de la noche, en el teatro Romea, en la cual tomará parte el compañero

PABLO IGLESIAS

Ferrol 27 Agosto 1896.

EL COMITÉ.

Imp. de IGLESIAS: Sinfiorane López, 168

Convocatoria para un mitin de Pablo Iglesias en Ferrol

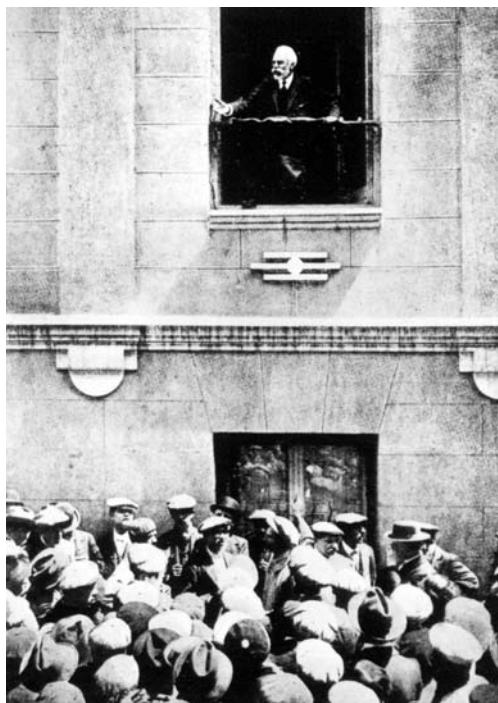
Pablo Iglesias en un mitin al aire libre

entre 1906 y 1910 y entre 1914 a 1917.

Desde su tribuna arremete contra la corrupción imperante con una gran respuesta popular. En 1908 Pablo Iglesias funda la *Casa del Pueblo* de Madrid en un antiguo palacio ducal de la calle Piamonte.

Un año más tarde pasa dieciocho días detenido al ser relacionado con los sucesos de la *Semana Trágica de Barcelona* por haber firmado un manifiesto convocando a la huelga general. Tras este suceso Pablo Iglesias decide flexibilizar su postura política y acceder a la alianza republicano-socialista a la que se había opuesto hasta el momento, con la finalidad de lograr una oposición de izquierdas más eficaz: forma parte de la *Conjunción republicano-socialista*. Esta elección le permitió ser elegido en

1910 primer diputado socialista de la historia en el Parlamento Español siendo respaldado por 40.899 votos. Un acta que renueva en elecciones posteriores en coalición con los republi-

Pablo Iglesias en la inauguración de la Casa del Pueblo de Madrid

canos. Desde su escaño lanzó ataques contra el régimen de la Restauración y la dominación política de la burguesía española, denunciando su inmoralidad.

Hasta 1919 no se logra una de las principales reivindicaciones de los trabajadores: la jornada de ocho horas para todos los oficios, la prohibición del trabajo para los niños menores de catorce años y la abolición del trabajo nocturno para mujeres y niños. Es en este año cuando Pablo Iglesias se ve obligado a reducir el volumen de su actividad política, debido a que su salud se encontraba cada vez más delicada. Aunque reduce su presencia política no deja de ejercer su actividad como propagandista y sigue escribiendo cartas y artículos que lo hacen permanecer en la cúspide de los referentes éticos y morales de los socialistas españoles. Además se mantiene al frente de la presidencia del PSOE y de la UGT.

En los últimos años Pablo Iglesias asiste a varios hechos que, junto a su delicada salud, causarán gran dolor anímico al *leader* que tanto había luchado por los obreros. El debate entorno a la *Revolución Rusa* de 1917, la escisión de los comunistas en 1921 (provocada la moderación del PSOE que había optado por la línea socialdemócrata en contra de la *III Internacional*

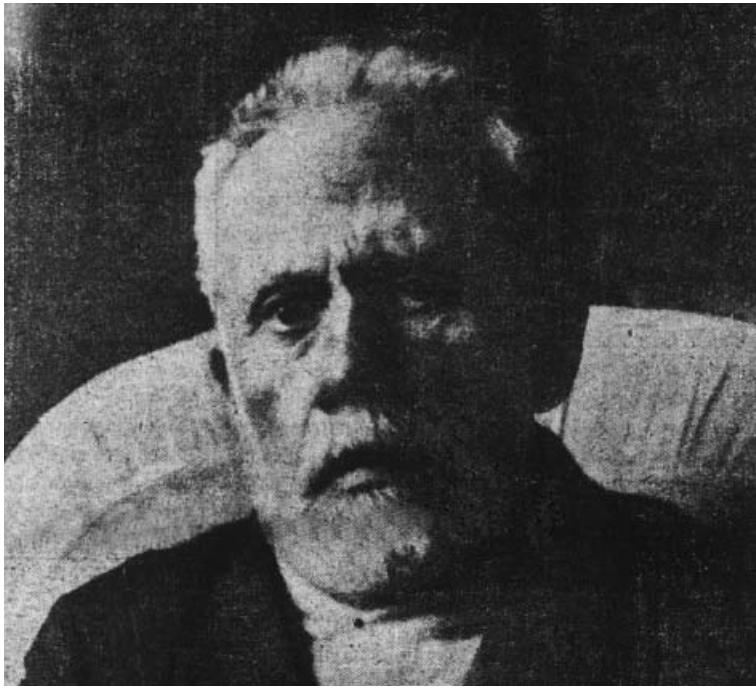
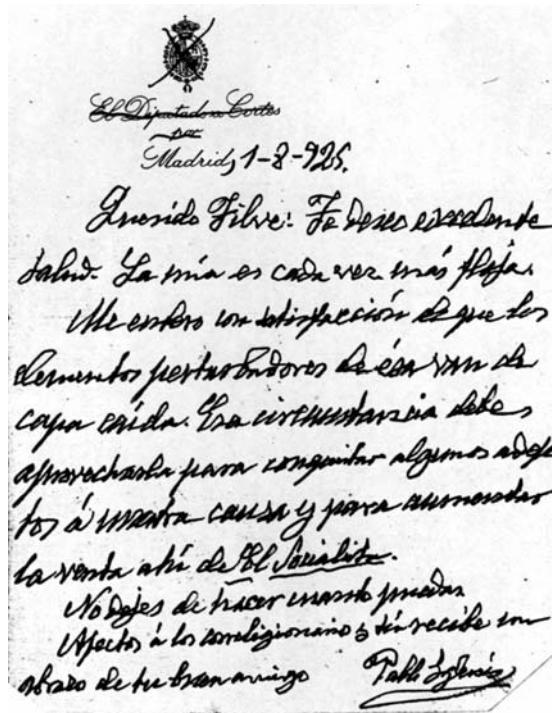

Foto de Pablo Iglesias en sus últimos años

102

mientras los comunistas pretendían adherirse a ella), la liquidación del régimen parlamentario por el golpe de Estado de Primo de Rivera en 1923 y la posterior colaboración con la dictadura. En 1923 Pablo Iglesias es elegido diputado por última vez.

Aunque el fundador del socialismo español tenía una escasa formación teórica, su producción intelectual es muy significativa y relevante. Desde su primer artículo en 1870 hasta el último en 1925 se cuantifican unas dos mil colaboraciones en

periódicos y revistas españolas y extranjeras. Consecuente hasta el último momento su trabajo *El Proletario vencerá* se publicará en *La Libertad* el 5 de diciembre de 1925. A su muerte fueron editados muchos de sus escritos como *El Partido Socialista y las reformas sociales*, *Antología crítica y Reformismo social y lucha de clases*. Su obra lo convierte en uno de los mejores propagandistas del ideario socialista.

Pocos líderes obreros merecieron tanta atención y sentimientos tan contradictorios de defensa extrema y furibundo ataque a sus postulados. Sobre todo esto planea su coherencia ética y austerioridad marcan su trayectoria vital. Poco antes de morir depositó en un cajón de su humilde despacho un sobre con mil pesetas para *El Socialista*, el que había sido uno de los proyectos más interesantes de su vida.

Pablo Iglesias muere el 9 de diciembre de 1925. Su cadáver fue embalsamado y ex-puesto en la Casa del Pueblo de Madrid. El último camino, el que tantas veces encabezó en las manifestaciones, lo hace ahora rodeado de más de 150.000 personas que aclaman a *El Abuelo* el leader que les había devuelto la dignidad como trabajadores. El ayuntamiento de Ferrol daba su

nombre a una avenida e inauguraba una placa en su honor en la fachada de la casa consistorial.

Al descubrimiento asistió el ayuntamiento en corporación, bajo mazas, diversas representaciones y las sociedades de resistencia locales que forma la Federación, y gentío enorme. Después de unas breves palabras del alcalde ofreciendo el homenaje en nombre de la ciudad, el señor Usero corrió la cortina de la lápida, cubierta hasta entonces por la bandera española. El ex diputado a Cortes señor Cordero, que ostentaba la doble representación de los familiares de don Pablo Iglesias y del partido socialista, expresó su agradecimiento por el recuerdo que Ferrol dedicaba al fallecido leader del socialismo español. (La Voz de Galicia, 10 de diciembre de 1927)

Algo más de diez años después todos los pasos conquistados por los trabajadores eran suprimidos por el *decretazo* 108. Las voces se habían silenciado pero no así el pensamiento ni la semilla de la libertad y los derechos que había plantado Pablo Iglesias y que tardaría en germinar otra vez varias décadas.

Las placas instaladas en Ferrol fueron destruidas por los sublevados en 1936, debieron pasar cuarenta y cinco años para que, de nuevo, se recordara a ese hombre que nos ha dado tanto a cambio de tan poco.

*Portada de El Socialista del 10 de diciembre de 1925,
Archivo Fundación Luis Tilve*

El 18 de octubre de 1850 nació en esta ciudad Pablo Iglesias Pose apóstol y fundador del socialismo en España. Falleció en Madrid el 9 de diciembre de 1925. En justo homenaje a su vida austera, al temple de su voluntad y a la honradez de su conducta, los socialistas le dedican este recuerdo.

Fuentes consultadas:

- Archivo Fundación Luís Tilve
- Archivo Fundación Pablo Iglesias
- Archivo Municipal de Ferrol
- La Solidaridad
- El Socialista
- La Voz de Galicia

Noticia mínima do meu tío-avó Antonio Peleteiro, Presidente da Agrupación Socialista de Cotobade (Pontevedra) e preso na Illa de San Simón

CLARIDADE

105

SETEMBRO 2010

Francisco Xavier Redondo Abal

Historiador

Malia o tempo pasado dende a morte de Francisco Franco –trinta e cinco anos–, nunca escotara o seu nome: Francisco Antonio Peleteiro Suárez, o irmán da miña avoa por liña materna. Nas xuntanzas familiares do primeiro domingo de setembro en Santa María de Aguasantas, parroquia do concello pontevedrés de Cotobade, xamais mencionouse o pasado daquel carpinteiro cuxa ideoloxía socialista levouno ben cedo a militar no PSOE. O seu foi un nome vetado, prohibido, impronunciábel. Nin as miñas catro tías –dúas xa falecidas– nin o meu pai mencionaron nunca a existencia do seu tío, como se dunha “ovella negra” da familia se tratase. Naquelhas xuntanzas festivas de setembro, as festas patronais na honra da Virxe de Aguasantas –a virxe que, segundo a tradición, devolreu a vista a unha cega piadosa

da parroquia que cada día percorría varios quilómetros para escotar a misa– constituían o pretexto perfecto para que pais, irmáns, curmáns e tíos compar tiran, ao redor dun succulento xantar no fogar de Aguasantas, lembranzas, vivencias, risos e case de canto se quixera falar. Dende Pontevedra, dende Vigo, dende Burgos e mesmo dende a Baía brasileira ían chegando uns e outros para saudarse e coñecer as últimas novas sobre os traballos, os estudos ou as inquedanzas de cada quen. A medida que corrían os anos ían incorporándose novas xeracións e como en toda boa familia que se prece non faltaba o cura de negra sotana, falar alto e sermón preclaro.

Cando o viño corría –e corría sempre– e chegaban lambetadas e cafés, comezaba a discusión política e a unanimidade sería norma, agás porque dous ou tres voces

disonantes aportaban outros razoamentos e visións sobre aquela guerra tan afastada e sobre a estreada democracia, sobre Suárez e Calvo-Sotelo, sobre o tremor do 23 de febreiro de 1981, sobre os gobernos de Felipe González... Naquel grupo conversador e conservador, onde a relixión rozaba o integrismo e o franquismo sociolóxico era aceptado sen discusión como mostra da xente de orde, o percorrido dos diálogos era sempre o mesmo. Mais aquela pretendida conxunción de intereses ideolóxicos sobre o noso pasado máis próximo rachaba con prontitude cando aquelas dúas ou tres voces frescas e razoábeis entraban en acción. Non, dicían, a Guerra Civil española non foi unha “cruza da”, senón un golpe de Estado contra un goberno democrático nun sistema republicano, legal e constitucional. Non, dicían aquelas dúas ou tres

voces, a contenda non foi un suceso que ocorrería máis cedo que tarde, segundo unha estraña lóxica do devir histórico: foi unha sublevación argallada por militares desleais, apoiada por grupos oligárquicos, sostida por partidos políticos de extrema dereita e referendada pola Igrexa católica. E malia que nunca se tratou cuestións relativas á represión franquista —que, como vemos, en Cotobade deixou boa pegada—, o ton sempre ía “*in crescendo*” mentres eu, abraiado polos comentarios, asistía aínda sen cumplir os vinte anos aos coloquios interminábeis sobre Franco, a República, o pasado, a memoria... Claro que, ao fin, gañaban por maioría “democrática” os defensores do Caudillo enviado pola Providencia. Mais, axiña comezaron a xurdir preguntas e, sobre todo, desexos de saber que ocorreu realmente naquela década dos anos trinta, así como tamén despexar as miñas dúbidas sobre como era posíbel que unha etapa de ilusión, de progreso e de liberdade rematara nun conflicto civil, cunha represión estructurada e planificada e, ao fin, nunha dictadura de preto de corenta anos.

Nunca escoitei no fogar de Aguasantas o nome de Antonio Peleteiro Suárez, familiar directo de moitos dos que asistiamos a aqueles xantares. E nunca o escoitei porque nunca se falou da represión franquista en Cotobade. E foi unha mágoa.

***

Non fai nin dous anos, noutro xantar —agora nun céntrico restaurante de Pontevedra e ao que acudía xunto ao meu pai unha daquelas tías de Aguasantas, Leonor—, cando o azar e un comentario banal desencadeou a milagre e puiden escoitar por primeira vez o nome vetado, prohibido, impronunciábel. Con noventa e tres anos, a tía Leonor, nacida o ano da Revolución bolchevique, extremadamente delgada, case diminuta, mantén ademais dun enorme corazón unha memoria prodixiosa. E ao contrario do que adoita suceder, ao revés de moitas persoas de idade que poden lembrar o acontecido fai dez meses e esquecer o que realizaron fai dez minutos, a tía Leonor é un portento de recorridos: nomes, datas, lugares, anécdotas, descripcións e acontecementos almacénanse no seu cerebro privilexiado independentemente do tempo no que ocorreron para, con pouco que un pregunte, logo saír apresuradamente nun falar longo e nunca detido. E así, grazas a Leonor e a un libro apaixonante, que actuou como detonador, foi como souben da vida de Antonio Peleteiro.

Nun momento daquel xantar, tiven a ousadía de recomendar a lectura dun traballo asinado por Gonzalo Amoedo López e Roberto Gil Moure e que leva por título *Episodios de terror durante a Guerra Civil na provincia de Pontevedra: a illa de San Simón*. O libro, publicado por *Edicións Xerais de Galicia* no 2007, é a estarecedora narración da historia do campo de concentración emprazado naquela illa dende o verán de 1936 para acoller aos detidos republicanos tras o estoupido do 18 de xullo. A longo de algo máis de trescentas cincuenta páxinas, o lector asiste incrédulo á dramática visión da dura realidade carceraria dun centro onde a vida era unha loita pola subsistencia: “paseos” e asasinatos nocturnos; unhas condicións hixiénicas e alimentarias deplorábeis; o ateigamento dos barracóns; a morte campando por todas as partes; e por riba diso, non esquezamos, o convencemento de que todos —absolutamente todos— os alí internados eran inocentes: ningún cometese delicto algúun e únicamente a súa fidelidade ao réxime republicano e legal daqueles anos levounos ate aquel inferno. E cando eu falaba do libro, das ignominiosas condicións na que se atoparon aqueles presos, da sorte que tiveron os que puideron contalo, cando eu falaba de todo aquilo, os ollos azuis da miña tía Leonor tornaron entristecidos. E sen eu poder lembrar as palabras exactas dixo: “Alí estivo o noso tío, Antonio Peleteiro, de Aguasantas”.

Resulta imposíbel transcribir as palabras da conversa, mais si lembro a miña sorpresa e a miña incredulidade: un parente próximo, o irmán da miña avoa, o meu tío-avó, preso na illa de San Simón? Como era posí-

bel? Eu coñecía o pasado do meu avó –e cuñado de Antonio Peleteiro– e sabía que aquel mestre de profundas raizames relixiosas nunca retirara o crucifixo da escola de Aguasantas durante os anos republicanos, algo que lle custou unha seria advertencia por parte do inspector do Ministerio de Instrucción Pública e Belas Artes. Tamén coñecía como pensaban as miñas tías, o meu pai e os maiores da familia. Por iso, a noticia de saber que alguén da familia rematara co seus osos en San Simón foi unha revelación inesperada e unha sorpresa maiúscula. E, como non podería ser doutro xeito, começaron a fluír as preguntas, unha tras doutra, sen desmaio, sen acougo: quen era Antonio Peleteiro? Onde vivía? Estaba casado? Cal era o seu traballo? Por que o detiveron? Foi xulgado e condenado ou só pasou un tempo preventivo en San Simón? Canto foi ese tempo no cárcere e que secuelas deixou nel? Como rematou a súa historia? Moitas destas preguntas quedaron sen resposta, mais non porque non quixeran falar: tanto o meu pai como a miña tía Leonor coñeceran en vida a Antonio Peleteiro, o seu tío, pero o seu paso foi para eles unha estrela fugaz. Aínda así faláronme del e ámbolos dous coincidiron en algo: era unha boa persoas.

* * *

En boa lóxica, o primeiro que fixen foi acudir ao libro de

Amoedo e Gil López na procura dalgún dato que informara sobre aquel personaxe que, sendo familiar, era unha pantasma, un descoñecido. Polo pronto, Antonio Peleteiro deixaba pouco a pouco de ser xa un nome vetado, prohibido, impronunciábel. En *Episodios de terror...* non atopei nin tan sequera o seu nome. Non aparecía na listaxe final de recluídos no penal. Puidera pensarse nun erro do meu pai e da miña tía na identificación dun dos moitos cárceres que, ateigados, funcionaban no país dende a sublevación. Sería certo que o parente estivo detido en San Simón?

Mentres, pai e tía ían falando de Antonio Peleteiro. Así souben que o tío-avó era carpinteiro, un moi bo carpinteiro, e que o seu fogar e o seu taller situábanse na parte alta da parroquia de Aguasantas, moi preto da igrexa e do cemiterio. Solteiro irredento, tamén souben que era socialista e un anticlerical convencido: o primeiro, de militancia; o segundo, por convencemento, mais nunca violento. E tivo que ser o seu carácter falador, extravertido e mesmo bromista o que lle levaban a facer cousas como a seguinte: nas misas diárias celebradas na igrexa parroquial de Aguasantas, as súas portas sempre permanecían abertas. Este feito era aproveitado polo Antonio e máis algúns outros amigos para tentar “boicotear” a celebración, de tal xeito que, apostados na entrada, comezaban as “discusións” sempre nun ton extremada e esaxeradamente elevado, ou cunhas gar-

galladas ben sonoras que non cesaban ante a indignación dos feligreses. O cura, alporizado polo estrondo exterior, saía garrote en man para escarmentar a aqueles dous inconscientes que fuxían rindo sen parar.

Sen dúbida, para Antonio Peleteiro a chegada do bus de liña proveniente de Pontevedra era unha boa nova. Cada día, Peleteiro acudía presto á parada do bus a recoller o seu exemplar de *El Socialista* e, con el na man, erguía o puño e a modo de saúdo exclamaba cara todos os presentes: “*Viva la República!*” Outros, como o propietario Manuel Perdiz –no futuro, garda cívico de Cotobade e cuxa declaración no xuízo salvou a vida de Antonio Peleteiro– recollían *El Debate*, o xornal integrista e ultracatólico de Herrera Oria e saudaban sen efusión. Eran os anos republicanos.

* * *

Sempre quedaba acudir ao Proxecto Nomes e Voces: se foi certo que o tío-avó estivo no penal da illa de San Simón, o lóxico é que antes pasase por un consello de guerra. E se pasou por un xuízo sumarísimo tería que haber unha instrución previa que desembocase nunha causa xudicial. Na base de datos do proxecto apareceu, como un agasallo iluminador, o seu nome:

Francisco Antonio Peleteiro Suárez. Prisión. Home de 52 anos.

Carpinteiro. Natural de Cotobade (Pontevedra). Veciñanza: Augas Santas. PSOE. Presidente da Agrupación Socialista de Cotobade. Xulgado en Pontevedra por auxilio á rebelión co resultado de sentencia a prisión 12 anos 1 día. Comutación da pena o 07-05-1940.

Dende entón, Antonio Peleteiro Suárez deixou de ser un nome vetado, prohibido, impronunciábel. Estaba presente cada vez con máis forza e agora únicamente restaba saber onde e cando foi detido, como e por que foi xulgado, cales foron os cargos e de que xeito rematou a súa historia. Porque, coñecer as súas vivencias e saber o seu percorrido convertéronse xa nunha necesidade que só coa verdade colmaría aquelas expectativas.

Unha solicitude ao Tribunal Militar Territorial Cuarto da Coruña para consultar o expediente da causa seguida contra Antonio Peleteiro foi o inicio da andaina na procura daquel pasado oculto. Aquela estaba depositada no Arquivo “Cuartel de Baluarte”, en Ferrol, e a autorización para a súa lectura chegou con prontitude, exactamente o 4 de setembro do pasado ano 2009. Agora restaba nada máis que analizar o expediente e coñecer polo miúdo as circunstancias da detención, xuízo, condena e prisión do parente socialista.

A Causa 941/36 tivo o seu inicio o 7 de agosto de 1936, día no que unha denuncia anónima levou a detención de Antonio

Peleteiro, de 52 anos de idade. Dous axentes da Garda Civil do posto de San Xurxo de Sacos presentáronse aquel día na casa-obrairo do carpinteiro. Ali acharon agochado, nunha falsa parede do taller, un revólver marca Smit Young América, calibre 22, así como sete proxectís. Peleteiro foi acusado inmediatamente de “*tenencia ilícita de armas y ser agente de enlace marxista*”. Un capitán de infantería retirado, Carlos Cabezas Carles, foi nomeado xuíz instructor da causa, aínda que pronto foi substituído por Francisco San Martín Carreño, tamén capitán no retiro.

A primeira declaración nas indagacions do xuíz instructor deixou en mal lugar ao carpinteiro. O 29 de agosto, Manuel Solla Fontenla –delegado gobernativo no concello de Cotobade– cualifica a Antonio Peleteiro do seguinte xeito:

“Es socialista exaltado y como tal venía siendo Presidente de la Agrupación Socialista de este término municipal, mostrando siempre ideas revolucionarias...”

Socialista “exaltado” e, ademais, presidente da agrupación local. Mal pintaban as cousas para o noso protagonista. Este declarará por primeira vez o 4 de setembro e, loxicamente, negará todo. Segundo Peleteiro, nin foi nin era presidente da Agrupación Socialista de Cotobade –algo que será desmentido por testemuñas testificais– e, con respecto ao revólver, asegurou que se o tiña

“en un hueco de la pared” foi pola sinxela razón de “*considerarlo inservible*”. Con astucia alegou que non rematado o mes de xullo entregara unha escopeta no concello –o que foi certo– mais a outra arma era un “*recordo*” do seu pai que xa non funcionaba. O que parecía unha boa estratexema mudou de súpeto cando dous mestres armeiros declararon que o revólver si funcionaba, aínda que con serios problemas no tambor. O único certo é que Antonio Peleteiro foi procesado por “*rebelión militar*” o 14 de setembro de 1936 e ingresado no cárcere da illa de San Simón. Ali agardará ata o seu xuízo, mentres daban comezo as indagacions para coñecer “*las actividades antes del 19 de julio*” realizadas por Antonio, así como a “*conducta pública y privada del encartado*”.

En xeral, a nula actividade de Antonio durante o inicio da sublevación contra o goberno da República foi destacada por case todos os declarantes. E iso, probablemente, salvoulle do pelotón de fusilamento. Ademais, o seu correcto comportamento na parroquia e o seu trato amigábel cos veciños influirán nunha condena que só comportará prisión. Así, dende o cuartel da Garda Civil de San Xurxo de Sacos, o comandante do posto informará que Antonio Peleteiro mantió sempre “*buenas conductas morales, así pública como privada*”, cunha única obxección: “*Es socialista, dedicándose a la propaganda como agente de enlace*”.

O meu avó paterno, o mestre da escola de Aguasantas Manuel Redondo Boullosa, sabía polo que estaba pasando o seu cuñado. Tamén sabía que mentir naqueles tempos podería traerlle algúun problema. Por iso non dubidou en afirmar algo xa sabido por todos: Antonio “era de filiación socialista”, aínda que andaba “ultimamente con los galleguistas, haciendo propaganda por el Frente Popular”. Tamén afirmou que “estuvo trabajando para la votación del Estatuto Gallego”. E, ao fin, non dubidou en subliñar que o procesado era “de buena conducta privada y no ocasionó daño a nadie”. Esto último, ao vir dun mestre que negárase a retirar da súa escola o crucifixo durante a etapa republicana, semella un salvoconducto para o futuro de Peleteiro.

O 2 de novembro de 1936 o fiscal militar Hernán Martín Barbadillo elevará as súas conclusións provisionais nun informe no que asegura que Antonio Peleteiro cometeu o delicto de “rebelión militar”. Baseouse para iso no feito de non entregar o revólver agora incautado e solicitará “para el procesado Antonio Peleteiro Suárez la pena de reclusión perpetua a muerte”. Pola súa banda, Peleteiro pedirá que tres veciños de Aguasantas declaren no seu favor. Foron Manuel Pérez Rajó, Segundo Lopo García e, sobre todo, Manuel Perdiz Muñíos, o xefe da Garda Cívica no concello, un personaxe cuxas actuacións distaron moito doutras levadas a cabo polos seus camaradas na pro-

vincia, como Víctor Lis Quibén. Tal foi así, que Perdiz fixo todo o posíbel para que o seu veciño non fora declarado culpábel de rebelión militar. E para iso declarou que “los bandos [de guerra] que llegaron al Ayuntamiento los rompió el alcalde que entonces era Antonio Pousada Pérez, el día veintidós o veintitrés de julio”. Iso impediría, dalgún xeito, que Antonio Peleteiro estivera ao tanto da situación real que vivía o país.

Unha nota emitida o 5 de novembro de 1936 dá información sobre a situación na que se atopa Antonio Peleteiro:

“En el día de hoy ha sido conducido a la Prisión Provincial de esa capital [Pontevedra], el detenido en esta Colonia Penitenciaria, Antonio Peleteiro Suárez.

Isla de San Simón, 5 de noviembre de 1936.

El Inspector [ilexible].”

O consello de guerra contra Antonio Peleteiro tivo lugar o día 17 de novembro de 1936, ás 10:00 horas, nun local do Palacio Provincial da cidade do Lérez. O tribunal militar estivo presidido polo tenente coronel de Infantería Rafael González Fernández, estando asistido polos vocais Juan Cuerpo Jariego, Antonio Fontenla Romero e Benito Pardo Méndez, todos capitáns de Infantería. Completaban o grupo os tamén capitáns artilleiros Luís Sánchez Cantón e

Manuel Casal Castro. Como fiscal actuou o xurídico militar, xa coñecido, Hernán Martín Barbadillo, mentres o capitán Ricardo Martínez Martínez encargaríase da defensa. Este último alegou que

“examinadas las páginas del sumarísimo, no se determina de una manera concreta cargos que puedan hacérsele responsables de tal gravedad [rebelión militar], ni se ha significado en nada”.

Ademais, segundo a defensa, *“no aparecen justificados en manera alguna”* a militancia socialista nin a presidencia da agrupación. E como colofón, a pistola está inservíbel. Todo esto lévao a solicitar a libre absolución do seu defendido. pola súa banda, na acta do consello, o fiscal seguirá pedindo *“pena de reclusión perpetua”*.

O mesmo día 17 de novembro, o tribunal dicta sentencia e comeza por aclarar que Antonio Peleteiro era *“individuo destacado del Frente Popular y Presidente de una Agrupación Socialista en el término municipal de Cotovad”*, aínda que considera *“escasa perversidad en el delincuente”* [sic]. Por todo iso, remata que,

“FALLAMOS que debemos condenar y condenamos al procesado ANTONIO PELETEIRO SUÁREZ a la pena de DOCE AÑOS Y UN DÍA de reclusión temporal”.

Antonio Peleteiro regresou ao campo de concentración da

Illa de San Simón e o 22 de novembro a súa condena é declarada firme. Debería permanecer no cárcere ata o 7 de agosto de 1948. Por sorte para el, non será así. Sabemos que continuou a súa estadía en San Simón ata, cando menos, xaneiro de 1938. Antes, o 19 de maio de 1937, o director da penitenciaría de San Simón, Pelegrín González Velasco, dá testemuña da liquidación de condena do sentenciado. Trasladado ao centro de Alcalá de Henares, Antonio Peleteiro rematará por cumplir a súa condena, agora conmutada a tres anos e nove meses. Sairá en liberdade o 27 de xullo de 1940.

* * *

Antonio Peleteiro non foi o único veciño de Cotobade que sufriu os efectos da represión dos sublevados. E incluso poderíamos dicir que non foi o máis desafortunado. Velaí a Manuel Fraga Fentanes, labrego de San Xurxo de Sacos, "paseado" o 11 de agosto de 1936. O seu corpo sen vida apareceu preto da parroquia de Tenorio, no mesmo concello de Cotobade. O seu delicto? Ser o tesoureiro da *Sociedade de Labregos* e estar adherido ao *Sindicato de Oficios Varios*.

Agás o meu avó paterno, moitos mestres e mestras do

concello de Cotobade sufriron persecución e a meirande parte deles viron incoados expedientes de depuración, co resultado de suspensión de emprego e soldo. Son os casos de Trinitario Barreiro, mestre en Corredoira; Santiago Casado Barreiro, que ensinaba en Parada; Josefina Piñeiro Pena, de Valongo; José María Cobas, de Vilanova; José Tuda, tamén de Valongo; Gabriel Nogueira Agulla, de Caroi; Emilio Lois Cerviño, de Igrexa; e, pola súa sona, o mestre e galeguista Antonio Fraguas. Militante do *Partido Galeguista*, ensaísta, bibliotecario, activo colaborador do *Seminario de Estudos Galegos* e, despois, do *Instituto Padre Sarmiento*, director do Museo Municipal de Santiago de Compostela e membro fundador do Museo do Pobo Galego, Antonio Fraguas pagou moi caro, cando contaba 31 anos de idade, o seu apoio ao Estatuto galego do 36.

Tamén foron perseguidos en Cotobade albaneis, como Balbino Meijueiro; canteiros, como o irmán do anterior, Jesús, ou José Fentanes e Antonio Fraguas Vidal; labregos, como Manuel García Martínez...

Todos eran inocentes e nunca cometean delicto algún. Só a permanencia fiel ao réxime constitucional e ao goberno legal, ou un pasado cun certo

cheire republicano, levounos a ser perseguidos e xulgados polos que, en puridade, traizoa-ron o seu xuramento de lealda-de coas institucións.

Polo demais, o desexo de que Francisco Antonio Peleteiro Suárez deixe de ser un nome vetado, prohibido, impronunciábel, e con el os nomes de todos os demás, comeza a ser xa non un desexo, senón unha realidade.

* * *

Que foi de Antonio Peleteiro ao saír do cárcere? Tanto o meu pai como a miña tía contáronme que o seu parente volvou a Aguasantas. Mais fixoo por pouco tempo. Con case 60 anos decidiu marchar cara Brasil, en concreto a Baía, na compañía da súa irmá pequena, Florentina. Nunca volvería á terra que o viu nacer. Fóra de análises históricas e á marxe de interpretacións sobre documentación arquivística, atrévome a valorar o seu exilio como unha fuxida na procura de ar limpo que respirar, afastado daquela atmosfera irrespirábel do franquismo victorioso. Unha atmosfera mesquina e beata que, con todo, non soubo nin desexou aplicar o relixioso precepto do perdón e a magnanimidade para co derrotado. Mais queda a memoria.

No recordo

Adeus a Rosi Martínez

Roxelio Pérez Poza

O día 11 de xuño abandonounos Rosa María Martínez García de Seárez, que integrrou os primeiros grupos de militantes que se mobilizaron, na década dos 70, para poñer en marcha, en Galicia, UGT e o Partido Socialista, desenvolvendo a súa actividade, sempre cun contaxioso entusiasmo, sobre todo en Vilagarcía de Arousa e Pontevedra. Formou parte, a finais dos anos 70, da Executiva do Partido Socialista en Pontevedra e, en 1980, da primeira Executiva da Unión Comarcal de Pontevedra de UGT, da que era Secretario Xeral Luís Tilve, e da que formaban parte os seus amigos Xosé Luís Portela Perdiz, Pilar Lavía, Roxelio Pérez Poza, Xosé B. Gama Calvo e Antonio Espinosa.

Rosi Martínez foi sempre unha persoa dinamizadora do traballo político e sindical, e o

---

Se hai que destacar algo na súa vida política é a incansable militancia de Rosi Martínez, que aparece e reaparece cada vez que algunha organización precisa dela

---

seu compromiso a levou a estar sempre ali onde os compañeiros e a organización a precisaban. De aí a súa presencia en diferentes momentos en distintas responsabilidades das organizacións uxetistas e socialistas.

A súa relación cos primeiros líderes do socialismo español despois da guerra a converteu, nos anos 70 e principios dos 80, nun contacto imprescindible para manter a relación con eles e facilitar a súa visita a Galicia e a súa presencia en diferentes actos. Así, da man de Rosi, viñan con frecuencia a Galicia Enrique Múgica, Jerónimo Saavedra, Luís Gómez Llorente, Pablo Castellano, Francisco Bustelo, etc. Tamén esta relación posibilitou que moitos militantes galegos participaran nos debates previos ó XXVIII Congreso do PSOE, celebrado en 1979, en liña con posicionamentos ideolóxicos marxistas. Despois do Congreso Extraordinario, Rosi se unirá a Izquierda Socialista, e, dende esta corrente, impulsará a candidatura de Manuel Cuña Novás ó Senado.

Se hai que destacar algo na súa vida política é a incansable militancia de Rosi Martínez, que aparece e reaparece cada vez que algunha organización precisa dela. Así forma parte en varias ocasións da Executiva de FETE-UGT-Galicia, da Unión Comarcal de UGT de Arousa, da que será Secretaria Xeral entre 2002 e 2005, ou do Sindicato Comarcal de FETE-

UGT, asumindo a Secretaría Xeral entre 1998 e 2002, e mantendo responsabilidades nel ata o último momento.

Licenciada en Filosofía e Letras e profesora do Instituto Fermín Bouza Brey de Vilagarcía, no que tamén asumió responsabilidades na Dirección, Rosi tivo sempre unha especial preocupación pola formación política e sindical e á profesional dos ensinantes. É con este obxectivo que organiza e participa na organización dun gran número de actos de todo tipo, como a homenaxe que o 16 de xaneiro de 2004 o Sindicato rendeu ós sindicalistas e políticos asasinados con motivo do levantamento militar do 36, acto no que participou Cándido Méndez, Secretario da Executiva Confederada de UGT. Ademais cabe destacar o seu impulso ás actividades promovidas por ESCOLA VIVA en Arousa durante estes últimos vinte e cinco anos. Igualmente neste marco promoveu varias homenaxes ós mestres republicanos e socialistas arousáns represaliados.

Con Rosi o socialismo e o sindicalismo galego perde a unha persoa que dou exemplo de honestidade e compromiso, sen esperar nada a cambio, merecedora dun recoñecemento permanente, como foi a súa entrega na loita por un mundo máis xusto e solidario e, por suposto, da lembranza e da reflexión sobre o seu exemplo.

Integración da Biblioteca Especializada no Mundo do Traballo da Fundación Luís Tilve na Rede de Bibliotecas de Galicia

A gran cantidade de obras monográficas e seriadas que se atopaban no Arquivo da Fundación Luís Tilve levounos a crear unha Biblioteca que foi crecendo cos anos, mediante doazóns, transferencias, adquisicións, intercambios, etc. O aumento da mesma e as melloras técnicas producidas nos últimos anos, fixeron que a Fundación se formulara unha maior tecnicización, profesionalización e normalización da biblioteca. Isto levou a unha catalogación dos fondos segundo as normas da biblioteconomía, normalizadas; á selección das obras, relacionadas co mundo do traballo, dándolle un carácter especializado á biblioteca; e a súa descripción no programa de xestión bibliográfica MEIGA, pertencente á Rede de Bibliotecas de Galicia e ao Centro Superior Bibliográfico de Galicia.

The screenshot shows a web browser displaying the 'Proyecto Meiga. Portal da biblioteca' at <http://www.opacmeiga.rbgalicia.org/Biblioteca.aspx?CodigoBiblioteca=CO030>. The page title is 'Biblioteca da Fundación Luís Tilve'. The main content area displays information about the library, including its address (Avda Crucero da Coruña, 22 - Baixo, Santiago de Compostela 15701, España), contact information (981 585 400, flustive@flustive.org, www.fundacionluistilve.org), and an exhibition notice ('ANTICUERPOS. OBRAS DE FERNANDO & HUMBERTO CAMPANA 1989-2009 FUNDACIÓN PEDRO BARREIRO DE LA MAZA. VIGO & A CORUÑA 1 julio - 26 setembro 2010'). On the left, there's a sidebar with links to the main library, news, and other sections like 'Cultura na prensa'. On the right, there are columns for 'Novidades' (News) and 'Está a acontecer na comarca' (What's happening in the district). The bottom right corner shows a small image of a person and the text 'Santiago de Compostela en concurso de acreedores'.

A Biblioteca da Fundación estaba, por tanto, integrada de forma práctica nesta rede, pero non de forma oficial, de tal xeito que no último ano estiveron levándose a cabo os trámites oportunos para a súa integración na mesma, tanto administrativos como técnicos. O resultado de este esforzo foi a integración da Biblioteca na Rede de Bibliotecas de Galicia, por Orde do 3 de novembro de 2009 da Consellería de Cultura e Turismo, publicada no DOG N° 229, do luns 23 de novembro de 2009, e que se pechou coa firma dun convenio coa Consellería o 25 de xaneiro.

Os fondos da biblioteca poden consultarse a través da páxina web da Fundación: www.fundacionluistilve.org, no enlace que aparece no apartado de Biblioteca, ou a través do Proxecto Meiga, Portal da Rede de Bibliotecas de Galicia: www.opacmeiga.rbgalicia.org/Portada.aspx. Estes fondos están abertos á consulta pública.

Ademais dos servicios presentados, a Biblioteca da Fundación está traballando nunha aplicación que permitirá a visualización dalgunhas das publicacións de maior interese da súa hemeroteca.

Presentación da publicación: “Memorias. Ricardo Pérez Medín”

O sábado 27 de febreiro, no Centro Social de “A Rúa”, en Miño (A Coruña), tivo lugar o acto de presentación do libro: Memorias. Ricardo Pérez Medín; que contou coa presencia dun amplo número de persoas que encheron o Centro Social, e entre os que se atopaban destacados actores da vida política, social e cultural, como Antolín Sánchez Presedo, Francisco Cerviño, os presidentes da Asociación Cultural Fuco Buxán e da Fundación 10 de Marzo, ou a executiva da Agrupación Socialista de Miño, entre outros.

O acto foi presidido polo Presidente da Fundación Luís Tilve, Xesús Mosquera, que agradeceu a colaboración de todas as persoas que fixeron posible esta publicación. A continuación, interviñeron Catalina Morado, Secretaria de Organización da Agrupación Socialista de Miño, e a sobrina de Ricardo Pérez Medín, Francisca, quen agradeceu o acto e recordou ao seu tío. Por último, falaron os historiadores Rosa María López González e Xoán Xosé García López, que foron os encargados de contextualizar o texto, facendo unha introducción á época e recompilando diverso material documental, entre o que cabe destacar as entrevistas feitas a persoas que viviron os sucesos que se narran. Os autores tamén tiveron verbas de recuerdo para Pérez Medín, valorando o papel que a vida deste xogou na historia de Miño e o que supuxo para os seus conveciños.

As memorias e vida do que fora alcalde republicano de Miño tiveron, dende a súa presentación, unha moi boa acollida, especialmente na localidade que o viu nacer.

Os fondos do Arquivo da Fundación Luís Tilve xa son consultables por internet

No 2005 iniciouse o definitivo proceso de clasificación e tratamiento da documentación do Arquivo da Fundación Luís Tilve, onde se conservan os fondos documentais históricos e intermedios de UGT-Galicia e do movemento obreiro socialista nesta comunidade. Froito destes traballos, toda a documentación depositada no Arquivo foi clasificada, descrita e conservada, tanto no seu formato orixinal como, cada vez máis, en formato dixital. O seguinte paso lóxico do Arquivo era, pois, a súa predisposición cara a consulta por parte de investigadores, historiadores, público en xeral e, por suposto, a propia administración xeradora da documentación. Con esta finalidade, e coa colaboración da Rede de Archivos de Galicia, na que se integra o noso Arquivo, foise mellorando na xestión documental e na súa tecnicificación. Así, a Fundación pasou a utilizar o programa de xestión documental informatizado ALBALÁ, pertencente a citada Rede e centralizado na Xunta de Galicia. O derradeiro paso dado este ano foi a integración da nosa base de datos na aplicación Opac-web do ALBALÁ, de tal xeito que tódolos fondos documentais son consultables a través de internet dende o 29 de marzo do 2010.

Este servizo de consulta está a disposición dos usuarios na nosa páxina web (www.fundacionluistilve.org), no enlace da aplicación no apartado de Arquivo. O enlace lévanos a páxina web da Rede de Archivos de Galicia, onde se inclúe o noso Arquivo e xunto a el o enlace ao Opac (aplicación de consulta) e a clave de entrada ao mesmo:

www.arquivosdegalicia.org/web/asp/index.asp?idMenu=4&idIdioma=2&accion=todos

De igual maneira, no apartado Arquivo da nosa páxina, pode consultarse o Inventario, o Cadro de clasificación, ou enlazar co Portal de Archivos de la Unión General de Trabajadores, onde, ademais de obter información sobre a nosa Fundación, pódense coñecer e consultar tódolos arquivos de UGT en España (<http://archivos.ugt.es>).

Entre as últimas novedades do Arquivo, cabe destacar a clasificación da colección de folletos e a chegada de novas transferencias, así como a doazón de numerosa documentación dos primeiros anos da democracia.

GLARIO
DADE

115

SETEMBRO 2010

- ACTIVIDADES DA FLT -

Premios Luís Tilve 2010

O 4 de xuño de 2010, reuniuse no Pazo de Mariñán, en Bergondo (A Coruña), o xurado dos Premios Luís Tilve, para outorgar os galardóns da que xa é a súa 5ª edición. O xurado, presidido por Fernando González Laxe, e composto por José Antonio Gómez Gómez, Salvador Fernández Moreda, Rogelio Pérez Poza, Álvaro Ansias Bacelar, Tareixa Navaza González, María Xosé Rodríguez Galdo, Rosalía Mera Goyenechea e Carmen Avendaño Otero, acordaron outorgar:

O premio Traballo Digno á Asociación de Armadores de Artes Menores de Galicia (ASOAR-ARMEGA), polo seu traballo en prol de melloras nas condicións de traballo dos mariñeiros/as, a través de actividades no campo da prevención (guías, congresos, xornadas, actuacións, cursos de formación, etc.).

O premio Acción Solidaria ao Xuíz Don Baltasar Garzón Real, polo seu compromiso coa “xustiza universal” no contexto dun mundo onde, cada vez máis, se globaliza a economía e a política, pero moito menos os dereitos humanos e a xustiza. Asemade pola súa sensibilidade e compromiso coas vítimas do narcotráfico, do terrorismo e das dictaduras, así como a súa loita contra a corrupción na economía e na política, e o seu empeño en dar reparación ás familias das vítimas da represión e da dictadura franquista en España.

O premio Defensa do Medio Ambiente e dos Bens Comúns ao Programa de educación medioambiental, VOZ NATURA, polo seu traballo de educación medioambiental ao longo dos últimos trece anos, con particular éxito entre a comunidade escolar de Galicia, co obxectivo de protexer e conservar o noso entorno natural, consolidar a educación medioambiental nos centros escolares galegos e, dende aí, estendelo ás familias, os concellos e as entidades públicas e privadas, levando a cabo, ao longo deste período, preto de mil quiñentos proxectos, nos que se implicou a máis de douscientos mil alumnos.

O premio Investigación e Divulgación Histórica, ao historiador Emilio Garrido Moreira, polo seu traballo de investigación “Pablo Iglesias e os seus amigos galegos. Compartindo ilusións cos seus paisanos”, que aborda o papel desempeñado por Pablo Iglesias no nacemento e posta en marcha das primeiras organizacións socialistas galegas, entre os anos 1892 e 1925.

O acto de entrega dos premios terá lugar nos próximos meses na cidade de Pontevedra.

- ACTIVIDADES DA FLT -

Seminario para a coordinación dos arquivos e do traballo con fontes orais nas fundacións de UGT

Entre o 9 e o 11 de xuño do 2010, tivo lugar en Ávila un Seminario, organizado pola Fundación Francisco Largo Caballero, que reuniu a arquiyeiros e historiadores de tódalas fundacións de UGT coa intención de coordinar os traballos que se veñen desenvolvendo nestes últimos anos. Sen embargo, o principal obxectivo a desenrolar foi a coordinación da metodoxía e dos traballos relativos á realización de historia oral, de tal xeito que tódalas fundacións presentes se sumen ao proxecto de “Archivo oral del sindicalismo socialista” que a Fundación Largo Caballero ven desenvolvendo dende o ano 2006, cuxo fin é recuperar a palabra dos protagonistas da historia do sindicato.

O proxecto, baseado na realización de entrevistas, enmárcase nos obxectivos e principios fundacionais de localización, recuperación, conservación, tratamiento e difusión do patrimonio documental, así como de recuperación da memoria histórica. A finalidade é recoller a testemuña dos militantes de UGT, os seus recordos e percepcións dende as primeiras décadas do século pasado ata 1994.

Como resultado da execución do proxecto, incorporaranse aos fondos, para a súa consulta por parte de investigadores e historiadores, un censo de antigos militantes, entrevistas en soporte audio e vídeo dixitais, as transcricións literais e o minutase das mesmas, os posíbeis documentos ou arquivos persoais doados polos entrevistados, e unha colección de DVD's co contido íntegro das entrevistas. Ademais, o proxecto ten prevista a súa difusión mediante documentais, monografías e artigos baseados na testemuña dos personaxes entrevistados.

O proxecto é amplio e ambicioso, polo que a Fundación F. Largo Caballero considera imprescindible seguir nos próximos anos coa tarefa de recoller a palabra dos protagonistas e dos acontecementos más importantes da nosa historia recente, para o que contará coa colaboración doutras entidades como a nosa.

O Seminario contou, ademais, coa participación de distinguidos profesionais, tales como Carmen Sierra, Directora do Archivo Histórico Nacional; ou Pilar Díaz, do Archivo de Fuentes Orales.

- ACTIVIDADES DA FLT -

Novas na páxina web

Coa intención de seguir mellorando a difusión das nosas actividades e traballos, a Fundación Luís Tilve realizou algunas aplicacións novas, ademais das xa descritas, na súa páxina web.

Unha destas novas aplicacións é a da sección Biografías, no apartado Centro Documental, na que xa se poden consultar máis de cen biografías de persoiros do movemento obreiro socialista, rexistro que irá aumentando a medida que vaian avanzando as nosas investigacións. Estas primeiras biografías forman parte do proxecto da Fundación Pablo Iglesias, “Diccionario Biográfico del Socialismo Español”, no que colabora a Fundación Luís Tilve.

Dentro do apartado de Centro Documental, tamén se engadiu a sección Cronoloxía de UGT e do Socialismo, que espera servir de guía de consulta para todos aqueles interesados na historia do movemento obreiro.

Outra aplicación engadida é a que permite consultar e visualizar os números atrasados de Claridade, no apartado correspondente.

Por último, tamén se engadiu un novo apartado, Documentos de Interese, co que esperamos completar o traballo da revista difundindo diversos documentos e traballos de actualidade que axuden a fomentar o debate e o coñecementos socioeconómicos.

Juan Tizón Herreros. El pensamiento hecho palabra

Fincho dos traballos de investigación da Fundación está xa en imprenta o próximo libro que editarán a Fundación, Juan Tizón Herreros. El pensamiento hecho palabra, no que se recolle boa parte da obra literaria inédita do que fora alcalde socialista de Monforte durante a II República, cedida pola súa familia para a súa difusión.

Este libro contén diversos manuscritos: un relato autobiográfico do periplo que Tizón realizou na súa fuxida tralo Golpe de Estado ata Portugal, un conto de interesante calado anticlerical e dúas obras de teatro social; completado con varios artigos publicados na prensa da época e ade rezado cunha biografía introductoria do autor escrita pola historiadora e xornalista Rosa María López González.

BREVES:

O Consello da Cultura Galega ten tamén, entre os seus servizos e na súa páxina web, a aplicación Álbum de Mulleres, a través da cal se poden consultar datos biográficos e de interese sobre o papel da muller en Galicia. Neste senso, a Fundación ten moitos traballos e documentación de valor que poder resultar útil nesta aplicación, de aí que o Consello solicitará diverso material documental que está incluído no Álbum.

O 21 de abril tivo lugar na Coruña unha concentración de apio ao xuíz Garzón, diante do Tribunal de Xustiza de Galicia. O acto foi organizado por diversas entidades, entre as que estaba a Fundación Luís Tilve, que traballaron conciuentemente, a través da Plataforma Unitaria Galicia con Garzón e coas vítimas do franquismo.

Ese mesmo día a Rede de Arquivos de Galicia presentou e deu a coñecer a nova versión do programa de xestión documental ALBALÁ V.5. Ao acto, celebrado na Consellería de Presidencia, asistiron numerosos arquivos e centros documentais (entre eles o Arquivo da Fundación), moitos dos cales traballan coa citada ferramenta informática da Xunta de Galicia, ou están a espera de poder facerse cunha licencia da aplicación coa que xa ven traballando o noso Arquivo dende fai dous anos.

O 12 de xuño diversas asociacións galegas, dedicadas ao estudio e posta en valor da Memoria Histórica, celebraron unha reunión, convocada por diversos historiadores, á que asistiron entidades de todo o ámbito xeográfico galego, coa intención de relanzar a Iniciativa Galega para a Memoria. A esta xuntanza asistiu tamén a Fundación, integrada na plataforma sinalada.

Lecturas en tempos confusos

Manoel Barbeitos Alcántara

Vivimos tempos confusos nos que se agradecen algunas lecturas.

1. Mientras o recente premio Nobel da Paz e presidente do país mais poderoso do planeta -os Estados Unidos-, B. Obama xustifica “manu militari” a invasión de Iraq en nome da “paz e a liberdade mundial” chégannos informes de organizacións humanitarias (UNICEF, IRAQUI WOMEN WILL, OMS) nada sospeitosas de radicalismo que “cuestionan”, cando menos, as bondades de tal invasión.

Se durante a década dos 90, e con motivo da chamada “guerra do Golfo”, mais de 500.000 nenos iraquís morreron e toda a infraestructura civil e os servicios sociais foron destruídos (“un prezo que mereceu a pena pagarse” segundo Madeleine Albright, antiga embaixadora estadounidense na ONU), dende o ano 2003 –data da invasión estadounidense– “Iraq pode describirse como unha nación que foi sometida a barbarie”: o número de mortos civís, entre 2003 e 2007, calcúllase entre 650.000 e 1 millón, as mortes

infantís, producidas tanto pola violencia militar como por doenças –diarrea, cólera, tifos, hepatites- relacionadas con a contaminación da auga derivada da destrucción das infraestructuras anteriores a invasión, en nenos menores de 5 anos avalíase en 4.000 mensuais o que supón que 1 de cada 5 nenos iraquís morre antes de cumpliren os 5 anos. Dende o ano 2005 o número de nenos sen escolarizar pasou de 300.000 a mais de 2 millóns e o 25% dos cativos padece malnutrición aguda ou crónica. O número de nenos orfros sitúase entre os 4,5 e os 5 millóns e o número de persoas desprazadas fora de Iraq pola invasión cifrase en 2.2 millóns –a maioría refuxiados en países limítrofes- e o número de desprazados fora do fogar, no interior do país, avalíase en 4 millóns.

2. Unha invasión “manu militari” que está sendo extremadamente productiva para as grandes sinaturas estadounidenses do petróleo que,

oh casualidade, teñen nos seus consellos de administración á antigos altos responsables da Administración Bush quen, na súa “loita contra o terrorismo internacional”, lanzara a invasión militar.

Membros destacados do “lobby militar” que apoiou ó expresidente Bush na súa invasión de Iraq están ó fronte dos consellos executivos das principais empresas petroleiras (Exxon, Hunt, Hillwood, Occidental Petroleum..) quen conseguiron o control dos pozos petroleiros do Kurdistán e Bagdad: Ray Hunt membro do equipo de asesores de G. Bush, Rex Tillerson responsable da política enerxética, Ray Iran membro do equipo de campaña, Ross Perot membro do consello asesor do Instituto George Bush, Jay Garner primeiro gobernador militar do Iraq invadido... todos eles directivos de empresas con contratos petroleiros en Iraq teñen motivos dabondo para estar satisfeitos polo seu apoio a invasión militar.

Nestes tempos confusos que pasan estas cousas non veñen mal algunas lecturas para aclarar ideas. Lecturas como, por exemplo, dous traballos do ilustre profesor do MIT (Massachusetts Institute of Technology)

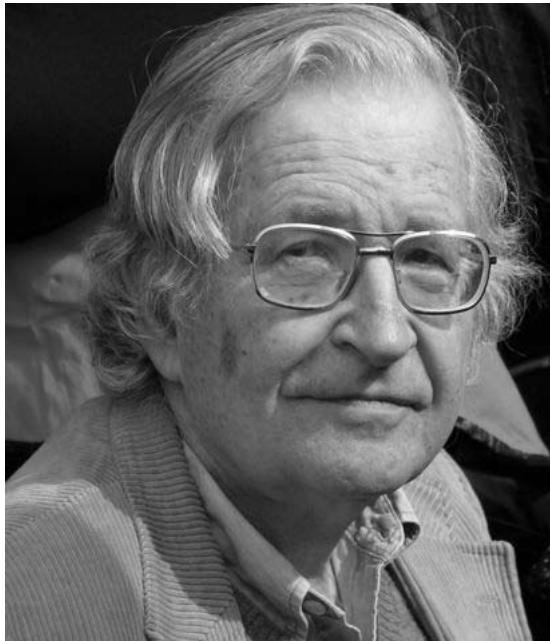
NOAM CHOMSKY

A nova orde mundial (e a vella)

Editorial BIBLIOTECA DO BOLSILLO

Estados falidos. O abuso do poder e o ataque a democracia

Editorial PENSAMENTO CRÍTICO.

O profesor N. Chomsky pensa que a nova orde mundial é como a vella pero con outro disfrazo. As regras seguen sendo as mesmas: os débiles están sometidos a força da lei, mentres os poderosos sérvense da lei da forza. Lei da forza que con demasiado frecuencia adopta a forma de "manu militari" co gallo de impoñer os intereses

dos países poderosos en todo o mundo pero sen que estas potencias poidan evitar, de camiño, converterse en "estados falidos".

3. Nestes tempos confusos nos que vemos como os sectores ultraconservadores a pesares da crise económico-financeira que eles mesmos provocaron, pero que pagan fundamentalmente as clases populares, e do aproveitamento ilícito dos recursos públicos que dan mostra manteñen o seu dominio i hexemonía sen que a cidadanía reaccione debidamente.

Nestes tempos confusos son tamén útiles lecturas de politicólogos/as como

SUSAN GEORGE:

O pensamento secuestrado

Editorial PENSAMENTO CRÍTICO

A Vicepresidenta de ATTAC, Susan George, pensa que a dereita está gañando a batalla das ideas grazas ó seu peso e a súa influencia nas esferas políticas, económicas e culturais. Influencia que lle permite ter o "pensamento secuestrado".

4. Tempos tamén de escarnio cando se nos informa con total fundamento de que o principal partido da oposición en España (PP), un partido, xa que logo, que aspira a gobernar utiliza diñeiro negro procedente de operacións irregulares para o enriquecemento de moitos dos seus dirixentes e para o financiamento do propio partido. Diñeiro negro que oculto en contas opacas viaxa, para o seu posterior branqueo, ó traveso de filiais de bancos españois á paraíso fiscal formando así parte da economía somerxida española.

Tempos, xa que logo, para lecturas que nos ilustran sobre como se “lava mais branco” o diñeiro negro:

JEAN ZIEGLER

Suíza lava mais branco

Editorial EDICIONS B

O Vicepresidente do Consello Asesor do Consello de Dereitos Humanos das Nacións Unidas nalgúns dos seus mais famosos ensaios –como este que recomendo- relata o papel que os banqueiros suízos tiveron na retención ilegal das contas de xudeus víctimas do nazismo así como tiveron e teñen no “branqueo” de diñeiro negro procedente das mafias e o narcotráfico.

J. H. VIQUERAS

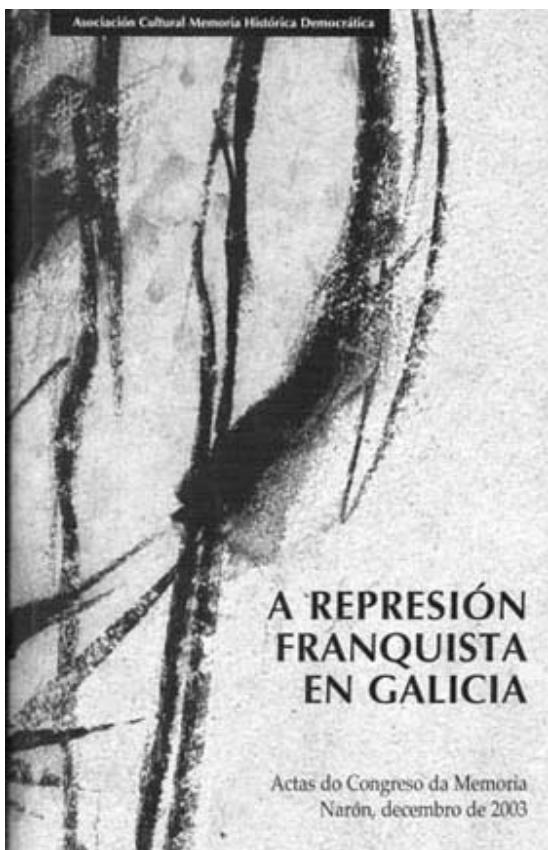
A Europa opaca das finanzas

Editorial ICARIA

Doutor en Dereito, J.H. Viqueras leva anos investigando sobre a opacidade do sistema financeiro e a súa falta de regulación que permiten a existencia de paraíso fiscais ou territorios offshore (zonas fora dos límites da legislación financeira e fiscal) incluso no propia Unión Europea.

5. Tempos de confusión para os familiares das víctimas da dictadura franquista diante da increíble decisión tomada polo Tribunal Supremo que, a instancias de un maxistrado dese Tribunal, co indisoluble apoio de antigos dirixentes e gobernantes do Partido Socialista e o aplauso da dereita española, considera “ha lugar a proceder contra don Baltasar Garzón” por delicto de prevaricación, proceso que impulsan tres organizacións españolas de ultradereita.

Baixo o patrocinio da Deputación de A Coruña e o concello de Narón unha serie de autores recollen distintas actas sobre como foron en Galicia os durísimos tempos que seguiron ó alzamento militar fascista que rematou con a República.

Quizás nestes tempos sexa útil acudir a lectura de textos como:

ASOCIACION CULTURAL MEMORIA HISTÓRICA DEMOCRÁTICA

A represión franquista en Galicia

Edicións EMBORA

Tempos de represións, fusilamentos, procesos e encarceramentos de centos de milhares de galegos que sufrieron directamente a represión franquista e cuxa memoria, aínda hoxe, segue na sombra e no esquecemento cando non na aldraxe.

Eleccións sindicais

www.ugtgalicia.org

man a man

Polos teus dereitos

Miro esta provincia e vexo futuro

Mirar A Coruña é ver unha provincia medrar. Unha provincia que mira ao futuro con investimentos para o desenvolvemento, que aposta polo crecemento sostible e a conservación do medio ambiente. Que traballa cada día para garantir a igualdade de oportunidades fomentando a cultura, a educación, o turismo e a conservación do patrimonio. Un valor de hoxe para fazer fronte aos retos de mañá. **Mirar a provincia da Coruña é ver futuro.**